

Luther Márton

AZ EGYHÁZ
BABILONI FOGSÁGÁRÓL

SZÓLÓ KÖNYVECSKE

LUTHER MÁRTON

AZ EGYHÁZ
BABILONI FOGSÁGÁRÓL
SZÓLÓ KÖNYVECSKE

LUTHER MÁRTON

**AZ EGYHÁZ
BABILONI FOGSÁGÁRÓL
SZÓLÓ KÖNYVECSKE**

AETERNITAS

2005

A KIADÁS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ MŰ:
DR. LUTHER MÁRTON EGYHÁZREFORMÁLÓ IRATAI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE:

DR. MASZNYIK ENDRE

(POZSONY, WIGAND F. K. KÖNYVNYOMDÁJA, 1904)

JELEN KIADÁS TARTALMI VÁLTOZTATÁS NÉLKÜL – SZÁMOS, A MAI MAGYAR NYELVHEZ
IGAZODÓ HELYESÍRÁSI KIIGAZÍTÁSSAL – E VÁLTOZATOT KÖZLI

FORDÍTOTTA, BEVEZETÉSEKKEL ÉS MAGYARÁZÓ JEGYZETEKSEL ELLÁTTA:

DR. MASZNYIK ENDRE

EGYETEMES EVANG. THEOL. AKAD. IGAZGATÓ-TANÁR

A KÖTETET LUCAS CRANACH: AZ „ISTEN TEMPLOMÁNAK FELMÉRÉSE”(13. O.),
ILLETVE „BABILON PUSZTULÁSA”(73. O.),
(MINDKETTŐ FAMETSZET A „SZEPTEMBERI TESTAMENTUMBÓL”, 1522),
VALAMINT ISMERETLEN SZERZŐ
„A KRISZTUS-HÍVEK KIVEZETÉSE AZ EGYIPTOMI SÖTÉTSÉGBŐL”(113. O.)
(RAJZ EGY 1524-ES RÖPIRATON) C. ALKOTÁSOK ILLUSZTRÁLJÁK.

BEVEZETÉS

Luther a német nemzet keresztyén nemességéhez intézett iratát azzal a fenyegető kijelentéssel fejezte be: „Csak rajta, tudok én még egy dalt Rómáról, és ha viszket a fülük, majd el is dalolom nekik magasabb hangon. Tudod, kedves Róma, mire gondolok én?” Nos hát most e megígért dalra gyújt.

Ha előző művében lerombolta az Antikrisztus, vagyis a pápa várának hármas védőfalát, most behatol magának a várnak belsejébe, hogy feldúlva azt is, kiszabadítsa az ott fogságban tartott lelkeket. Most már nem a külső, nem a testek, a népek és nemzetek szabadságáért küzd, hanem a lelkek váltságáért. Össze akarja törni azt az igát s azokat a bilincseket, amikkel Róma magát a keresztyénséget megkötözve fogságba hurcolta. Ez iga és bilincsek a pápaság hét szentségről való tana. Ezzel vetette Róma a keresztyéneket a papság hatalma alá, s ezzel mételyezte meg és forgatta ki evangéliomi egyszerűségéből és tisztaságából a keresztyén életét.

Luther e tan egyik-másik részével már korábban is foglalkozott. Így nevezetesen egyik-másik beszédében elmondta nézeteit a bűnbánat, a keresztségek és az úrvacsora szentségéről. De a többi szentségről, noha Spalatin barátja azokra vonatkozó nézeteit is igen szerette volna ismerni, egyelőre hallgatott, noha magában már tisztában volt velük s tudta, hogy azoknak nincs semmi szentírási alapjuk. Ezek tárgyalását más, alkalmasabb időre hagyta fenn. Ez az idő a Rómával való végleges leszámolás ideje vala. S ez az idő most beállott.

Ami Luthert különösen bántotta, s ami *Az egyház babiloni fogságáról* c. művének megírására is kiváltképpen ösztökélte, az a misével való gyalázatos visszaélés volt. A külső ok és alkalom pedig a már ismeretes Alveld Ágoston, lipcsei ferencendi barát Luther ellen kiadott *Tractatus de cummunione sub utraque specie quantu ad laicos* stb. című értekezés. Mint maga Luther

mondja 1520. július 22-i, Spalatinnak írt levelében: „Ez a lipcsei számár megint elordította magát, s egy gyalázó iratot adott ki ellenem, az úrvacsorai kehely mindkét szín alatt való kiszolgáltatásáról mondott szavaim miatt. És még egy másik, Cremonában névtelenül megjelent *Revocatio M. Lutheri ad sanctam sedem* című irat is nékitüzelte őt, hogy tovább ne tőrjön és ne hallgasson. Hát jó, gondolta magában, majd ír ő most egy oly munkát, amire a kigyók még dühösebben fognak sziszegni. S nyomban hozzá is látott újabb műve megírásához, és az 1520. okt. 6-án *De Captivitate Babylonica Ecclesiae Praeludium Martini Lutheri Wittenbergae* 44 quartlevélen meg is jelent.

Szándékosan latin nyelven írta meg e művét, mert nem a köznépnek, hanem elsősorban a míveltebb elemeknek szánta azt. A köznép e kemény eleddel még nemigen tudta volna megemészteni, s egyik-másik kényesebb kérdést nem is igen lett volna tanácsos előtte fejtegetni. És mégis rövid idő múlva, 1521-ben megjelent *Von der babylonischen Gefangniss der Kirche Doktor Martin Luther* c. alatt német nyelven is. Ellenségei, közelebb valami Murner Tamás nevű strassburgi ferencrendi barát fordította le, mégpedig úgy, hogy a szöveget sok helyen egyenesen meghamisította. Luthert ez az alávaló eljárás nagyon megbántotta; kitűnik ez Henrik angol király könyvére írt felelete azon helyéből, ahol az ismeretlen fordítóról ígyn nyilatkozik: „Bárha nem félek a világozságtól, mégsem volt ínyemre, hogy művemet németre fordították, mégpedig azon okból, mert legdühösebb ellenségem cselekedte meg, hogy engem szégyenbe keverjen.” S tényleg, Alveld gondoskodott is arról, hogy a német nép figyelmét felhívja Luther műve legkényesebb részére, a házasságra vonatkozó kijelentéseire.

Luther e művének hatása rendkívül nagy volt. Alighogy megjelent, a szász hercegségben nyomban eltiltották. Erasmus is megdöbbsent, mikor elolvasta, s nyíltan kifejezést adott azon meggyőződésének, hogy immár Luther ügyét békésen elintézni nem lehet. Aleander Jeromos pápai követ egyenesen istenkáromló iratnak bélyegezte azt, Bugenhagen pedig, aki ekkor még szintén Luther elleneinek táborában volt, olvasása közben ígyn kiáltott fel: „Mióta a Megváltó a viláért szenvedett, bár sok eretnek szorongatta és támadta az anyaszentegyházat, de még oly kegyetlenül egy sem, mint ez a Luther.” Amint azonban végigolvasta, bevallá, hogy „az egész világ vak és sötétségben ül, csak ez az egyetlen férfi látja, mi az igazság”.

Majd nyíltan is felléptek ellene. Legelőször (1521-ben) a párisi Sorbonne

teológusai ítélték el Luther tanait, mint oly eretnokséget, amely miatt méltóvá tette magát a máglyahalálra. Majd kevéssel utóbb VIII. Henrik angol király lépett fel Luther ellen. 1521. május 20-án azt követelte a német császártól, hogy Luthert, ha meg nem tér, könyvestül együtt égettesse el. Két hónappal később pedig könyvet is írt *Assertio septem sacramentorum adversus Martinum Lutherum* stb. (1521) címen, amiért őt a pápa, a hit védője címmel tisztelte meg, noha igen valószínű, hogy azt a munkát nem is maga, de mások írták.

De nem is csoda, hogy Luther e műve ekkora hatást és visszahatást idézett elő. E mű Köstlin szerint ama lelki kötelékeket szaggatja szét, amikkel a papság a maga üdvöszközei közvetítésével a lelkeket fogságban tartá. Fejtegetései a hét szentségről, amely komolyak és méltóságosak, éppoly határozottak és erőteljesek; amit mond, azt mind jól átgondolva és érthető módon, a Szentírásra és az abban foglalt elvekre alapítja, s bizonyosságot tesz egyszersmind arról, hogy teljesen tájékozott az ellenfelek érvei körül, s dialektika dolgában is megmérkőzik a legkiválóbb skolasztikusokkal. E mű Luther összes tudományos teológiai iratai között első helyen áll, de egyszersmind minden sora a legmelegebb keresztyén vallási érdekek szolgálatában áll. Kíméletlen a római zsarnoksággal és hamis tanokkal szemben, amelyek bárha öszsze is függenek amazokkal, helyesebben is értelmezhetők, és amelyeknek kiirtása nem feltétlen szükséges dolog.

Egyébként Luther e műve is igen különböző szövegekben maradt ránk. Knaake a latin kiadásokat A–G, a német fordításokat pedig a–e jegyek alá foglalja. Ezek közül az eredeti szöveg az A. A német szöveg közül a legelső fordítás az a-val jelzett. Mi az A kiadás szövegét vettük alapul. E mű magyar nyelvre fordítva legelőször szintén a Protestáns Irodalmi Társaság kiadásában *Dr. Luther Márton Három Alapvető Reformátori Irata* (Budapest, 1901) címen Dr. Masznyik Endre fordításában jelent meg. E fordítást itt újra átdolgozva s teljes szöveg szerint adjuk a weimari kiadás alapján. A jegyzeteknél az első magyar kiadás jegyzeteit szintén felhasználtuk.

LUTHER MÁRTON, ÁGOSTONRENDBELI, THULICH¹ BARÁTJÁNAK MINDEN JÓT²

Vagy akarom vagy se, napról-napra okosabbá kell lennem, mert hát ugyancsak híres mesterek csapatostól és váltakozva kötnek belém, és dolgot adnak nekem.

A búcsúról két év előtt írtam,³ de hajh most már rettentően bánom, hogy azt a könyvecskét közrebocsátottam. Akkor még hódoltam babonás elfogultsággal a római zsarnokságnak. Ez ok miatt akkoriban még úgy vélekedtem, hogy a búcsút nem szükség egészen elvetni, látván, hogy azt sokan nagy egyetértéssel elfogadják, és ez nem volt csoda, hisz akkor még egymagamra álltam. Hanem utóbb (és ezt Sylvesternek⁴ és más atyafiaknak köszönöm, akik azt a búcsút hévvel védelmezték) rájöttem, hogy a búcsú semmi más, mint a római tányérnyalók merő koholmánya és csalása, mellyel az Istenbe vetett hitet és az emberek pénzét pusztítják. S éppen azért szeretném, ha a könyvkereskedőket és könyvnyomtatókat és mindazokat, akik azt olvassák, rábírhatnám, hogy a búcsúról szóló könyvecskémet mind elégezzék, és a helyett, amit arról írtam, ezt a tételt fogadják el:

A búcsú a római tányérnyalók álnoksága

Azután Eck⁵ és Emser⁶ meg az ő cinkostársai kezdtek kioktatni engem a pápa elsősége és felsősége dolgában. Hát (hogy e rendkívül tudós férfiak iránt hálátlan ne legyek) ezennel beismerem, hogy irataikból nagyot okultam. Mert bár tagadtam addig a pápaság isteni jogát, ám emberi jogát mégsem vitattam el. De mióta hallottam és olvastam e hitvány népség szörzsálhasogató fejtegetéseit, miknek célja az ő bálványistenüknek igazolása volt (hát hiszen én is konyítok egy kicsit e

dologhoz), tudom immár és teljesen tisztában is vagyok vele, hogy a pápaság Bábel országa és Nimródnak,⁷ a nagy vadásznak uradalma. Annak okáért, hogy az én barátaimnak is jól menjen a dolguk, ezennel arra kérem a könyvkereskedőket, az olvasókat is, hogy azt, amit e dologról írtam, égessék meg, és a helyett ezt a tételt fogadják el:

A pápaság a római püspök hajtóvadászata.

Kitűnik ez Eck, Emser és a lipcsei bibliaolvasó mester⁸ érveléséből.

Iskolásdit játszanak velem a szentségnek mindkét szín alatt való élvezése és más fontos dolgok felett. Vigyáznom kell, nehogy ezeket az én kratippusi tanítóimat⁹ hiába hallgassam. Egy cremonai atyafi¹⁰ könyvet írt e címen: Luther Mártonnak a szent római székhez intézett revokációja; úgy értsd azonban a dolgot, hogy abban nem (mint ő mondja) én, hanem ő revokáltat engem. Mert hát ilyen latin nótát fújnak most az olaszoknak. Egy másik lipcsei német atyafi, az egész Bibliának (előtted is ismert) olvasómestere, szintén írt ellenem a szentség mindkét szín alatt való élvezése dolgában, és úgy hallom, hogy még nagyobb és csodálatosabb dolgokat fog elkövetni. Az olasz okos volt, nevét elhallgatta, alkalmasint nehogy úgy járjon, mint Cajetán¹¹ és Sylvester. Ellenben a lipcsei (mint ez egy vitéz és bátor némethez illik) hosszúra nyújtott aláírásában nevét, életét, szentségét, tudományát, hivatalát, hírét, becsületét, sőt majdhogy a facipőjét is felmagasztalta.¹² Ettől kétséggkívül nem kis dolgokat tanulok, hiszen ő iratát magának az Isten fiának ajánlja. Lám, lám, így komáznak ezek a szentek a Krisztussal, aki ez idő szerint a mennyben uralkodik. Azután úgy tetszik nekem, hogy három szarka csörgött; az egyik jó latinsággal, a másik jobb görögséggel, a harmadik még jobb héberséggel.¹³ Mit gondolsz, Hermannom, tehetek-e én mást, mint hogy a fületem hegyezem? Az ügy Lipcsében került tárgyalás alá a szent kereszt osztályánál.¹⁴

Eddig én, sült bolond, azt hittem, hogy legjobb volna, ha valamely közönséges zsinat vitatná meg és mondaná ki, hogy a szentség a laikusoknak is mindkét szín alatt kiszolgáltató. Az a nagyon is tudós atyafi e nézetem miatt támad rám, és azt mondja, hogy sem Krisztus, sem az apostolok nem rendelik vagy javasolják, hogy a laikusoknak mindkét szín nyújtandó; és éppen azért e dologban az egyház bölcses-

sége döntse el, mit tegyünk avagy mellőzzünk; neki engedelmeskednünk kell. Így beszél ő.

De tán azt kérdezed tőlem, miféle lélek úzi, hajtja ezt az embert, avagy ki ellen írogat? Hiszen én éppenséggel nem vettem el a szentségnek egy szín alatt való használatát, és az egyház bölcsességére bíztam a két szín alatt való használat elrendelését. Ezt ő maga is elismeri, és mégis éppen ezt hányja szememre.

Erre az a feleletem, hogy ily módon vitatkozni közös szokásuk azoknak, akik Luther ellen írnak; ők maguk állítják, amit megtámadnak; vagy koholnak valamit, csakhogy legyen mit megtámadniuk. Ilyen formán jártak el Sylvester, Eck, Emser, meg a kölniek és a löweniek.¹⁵ Ha az atyafi ezek után nem indul, Luther ellen nem írt volna.

De ő valamiben mégis szerencsésebb a többiekénél. Mikor ugyanis be akarta bizonyítani, hogy a mindkét szín alatt való használat sem megparancsolva, sem javallva nincs, hanem az egyház bölcs belátásától függ: az Íráshoz fordul, s abból mutatja ki, hogy Krisztus parancsolata szerint a laikusoknak csak egy szín rendeltetett, következőleg az Írás ezen új magyarázójának vélekedése szerint az az igazság, hogy az egy színt Krisztus nem parancsolja, de mégis parancsolja. Hát te tudod, hogy a vitatkozásnak ezt az új módját azok a lipcsei logikusok¹⁶ ugyancsak alkalmazzák. Avagy ugyanaz az Emser, mikor első könyvecskéjében kijelentette, hogy rólam őszintén óhajt nyilatkozni, és utóbb aljas irigységét és utálatos hazugságát lelepleztem, s ő egy másik könyvecskében akart megcáfolni, szintén nem nyilván megvallotta-e a kettőt: egy, hogy hamis, más meg, hogy őszinte lélekkel írt volt? Derék, becsületes ember, mint tudod. Ámde hallgasd meg ezt a mi drágalátos fecsegőnket, akinél teljesen egyre megy az egyház nézete meg a Krisztusnak parancsa. Amiként egyre megy az is, amit Krisztus megparancsolt és meg nem parancsolt. Csakhogy szépen bebizonyítsa, hogy Krisztus parancsolatja, illetőleg az egyház nézete szerint a laikusoknak csak egy szín adandó. Ezt nagy betűkkel így jelöli meg: „Csalatkozhatatlan fundamentum”.

Azután János 6. fej. 34–35. verseit hallatlan bölcsességgel fejtegeti, ahol Krisztus a mennyei kenyérről és az élet kenyéréről, vagyis maga magáról beszél. E szavakat ez a tudós ember, nemcsak hogy a szent-

ségre vonatkoztatja, hanem azt is megcselekszi, hogy mivel Krisztus ezt mondta: „Én vagyok az élő kenyér”; és nem: „*Én vagyok az élő kenyér*”, ebből kiokoskodik, hogy a szentség a laikusoknak csak egy szín alatt van rendelve. De ami aztán következik, tudniillik: „*Az én testem az igazi étel és az én vérem az igazi ital*” (55. v.); s ismét: „*Ha az emberfia testét nem eszitek, és vérét nem isszátok*” (53. v.): ez már az ő barát esze szerint mind a két szín mellett az egy szín ellen látszott megdönt-hetetlenül érvelni. Óh mily szépen és okosan süti ki ily módon, hogy Krisztus e szavakkal semmi mást nem akart, mint hogy aki egy színt vesz, ugyanaz alatt veszi mindkettőt, a testet és a vért is! Így rakja le amaz épület csalatkozhatatlan fundamentumát, amely az ő szent és mennyei osztályukhoz teljesen méltó.

Ebből, kérlek, velem együtt tanuld meg, hogy Krisztus (János 6. fej.) megparancsolja az egy színt, ámde olyan formán, hogy maga ez a parancsolat annyit tesz, mint az egyház nézetét épségben tartani; és ráadásul, hogy Krisztus ugyanazon fejezetben csakis a laikusokról beszél és nem a papokról. Mert ezekre nem tartozik a mennyből való élő kenyér, vagyis a szentség egy színe, hanem alkalmasint a halálnak pokolból való kenyere. No de mi lesz aztán az *evangeliarusokkal* (diakónusok) és *epistolariusokkal* (*hypodiakónusok*)¹⁰, akik sem laikusok, sem nem papok? Ezeknek a jeles szerző véleménye szerint sem az egyik, sem a másik színnel nem szabad élniük. Hiszen érted, én Thulichom, az írásmagyarzásnak ezt az új szerzeti módját.

De azt is megtudod, hogy Krisztus itt Jánosnál (6. fej.) az oltáriszentségről beszél. Holott maga oktat ki az íránt, hogy a megtestesült Igében való hitről szól, mikor azt mondja (29. v.): „*Isten munkája ez, hogy higgyetek abban, akit ő elküldött.*” Ámde meg kell adni ennek a lipcsei bibliatudósának, hogy ő az Írás bármely helyéből azt süti ki, amit akar. Ő ugyanis Anaxagoras,¹¹ meg Aristoteles tanítványa az írástudományban, akik szerint az átvitt értelemben vett szavak ezt is, azt is, szóval mindent jelentenek. Hiszen ő az Írás bizonyítékait akként alkalmazza a maga egész könyvében, hogy ha be akarja bizonyítani, hogy Krisztus ott van a szentségben, rákezdi: „*Olvasmány János apostol titokteljes könyveiből.*” Hát amily kényelmes ez az eljárás, olyanforma minden ő

beszéde. És mégis azt hiszi ez a hóbortos ember, hogy a sok írásidézettel szépen eltakarja a maga vastag tudatlanságát.

Sok másról hallgatok, nehogy e büdös tákolmány szagával megundorítsalak.

Végül idézi Pált, aki (I.Kor 11,23) azt mondja, hogy az Úrtól vette és a korinthusiakkal közlőtte a kenyér és kehely használatára vonatkozó tanítását. Itt ez a mi hetvenkedő atyánkfia, mint egyebütt, megint igen szépen bánik az Írással, tanítván, hogy Pál ama helyen megengedi mind a két színt, de nem parancsolja meg. Kérded, miből bizonyítja ezt be? A maga fejéből, éppúgy, mint fentebb (János 6. fej.) cselekedte. Mert ennek a tudósnak nem szokása megokolni azt, amit mond, hiszen ő is egyike azoknak, akik mindent csak úgy vakra-hatra tanítanak és bizonyítanak. Itt is megtanuljuk tehát tőle, hogy az apostol ama helyen nem az összes korinthusiaknak, hanem csakis a papoknak ír, és épp azért a papoknak ott semmit sem rendel, különben meg volnának fosztva az egész szentségtől. Továbbá hogy az újdonsült latin nyelvtan szerint ez a kifejezés: *accepi*, „vettem az Úrtól”, annyi, mint *permissum est*: „megengedte az Úr”; és hogy ez: „Nektek adtam” annyi, mint: „Nektek megengedtem”. Kérlek, jegyezd meg ezt jól. Mert ilyen formán nemcsak az egyház, hanem itt is, ott is bármely gazkópé kényekedve szerint megkurtíthatja (eme mester tanítása szerint) Krisztus és az apostolok minden parancsolatát, intézkedését, rendelését.

Azért azt tartom, hogy ezt az embert a Sátán angyala űzi, hajtja, és azokat is, akik vele egyetértve, semmi másra nem törekednek, mint hogy énáltalam tegyenek szert hírre a világon, mintha bizony méltók volnának arra, hogy Lutherrel disputáljanak. De e reménységükben megcsalatkoznak, és mint megvetettek, rólam ugyan el nem neveztetnek. Én beérem ez egy felelettel minden ő könyveikre. Ha méltók arra, hogy Krisztus megvilágosítsa őket, kérem őt, cselekedje meg ezt az ő irgalmasságából, ha pedig arra nem méltók, úgy kérésem, hogy csak hadd firkáljanak effajta könyveket, és az igazságnak ellenségei más könyveket ne is olvashassanak. Igaz közmondás ez: *Aki korpa közé keveredik, megeszik a disznók.*²⁰

Továbbá, minthogy azt látom, hogy idejük és papirosuk bőven van, rajta leszek, hogy az írivalónak is bővében legyenek. Úgy já-

rok ugyanis kezükre, hogy mialatt ezek a hetvenkedő hősök (az ő nézetük szerint) eretnek tanaim közül egyen-egyen diadalmaskodnak, azonközben újabbat gördítsek útjukba. Mert magam is szeretném, ha ezeket a derék harcosokat minél több cím ékesítné. Annak okáért míg szálla a szemükben, hogy én mindkét szín élvezését helyeslem, és e főbenjáró és hozzájuk méltó dologban sikerrel fáradnak, én még tovább megyek, és immár bizonyítom, hogy mind cudar az, aki a laikusoktól mindkét színnek élvezését megvonja. És hogy ezt minél könnyelmesebben megcselekedhessem, előcsatározásképpen ím közrebo csátom e könyvecskét, mely a római egyház fogságáról szól; majd annak idején, ha a hírhedt pápista tudósok e könyvemet megcáfolták, még többet is adok ki.

Ezt pedig azért cselekszem, nehogy valamely keresztyén olvasó elibém állva szemrehányást tegyen nekem az általam kirázott sok piszok miatt, és oka legyen panaszkodni, hogy nincs módjában olyasmit olvasni, amiből épülni és okulni, vagy ami felett gondolkodni lehet. Hisz tudod, mely nagy neheztelve hányják szememre barátaim, hogy én ezek ronda irataik szemetjét turkálom, holott szerintük a pusztas olvasás is elégséges cáfolat azokra. Mert ők tőlem valami jobbat várnak, olyat, amit az Ördög maga próbál általuk megakadályozni. Elvégre is követem tanácsukat, és a marakodást és gyalázkodást ezekre a darazsakra bízom.

Arról a cremonai olasz barátról nem mondok semmit, mert ez az együgyű és tudatlan ember holmi virágos szókkal akar engem a szentszékhez terelni *revocatio* végett. De hogy én attól eltértem volna, arról semmit sem tudok, nem is bizonyította be azt nekem még senki. Ő ugyanis kiváltképpen azokkal a nevetséges okokkal hozakodik elő, hogy engem rendi fogadalmam és a németeknek ajándékozott császárság bírhatna megszólasásra. Általán úgy látszik, hogy ő nem annyira az én revokációm, mint inkább a franciák és a pápa dicsérete okából ír. És meg kell adni neki, hogy könyvecskéjében szolgálatkészségéről és engedelmességéről tesz bizonyosságot. Nem is szolgált rá, hogy vele keményen bánjunk el; hiszen gonosz szándék nem vezérelte őt. De biz arra sem érdemes, hogy alaposan megcáfoljuk, mert merő tudatlanság, amit összefecseg.

Először is tagadom, hogy hét szentség van, és ez idő szerint csak hármat fogadok el: a keresztséget, a gyónást és az úrvacsorát. És mind-
ezt a római udvar siralmas fogságba vetette, és az egyházat minden ő
szabadságától megfosztotta. De ha az Írással akarok szólni, úgy nincs,
csakis egy szentségem és három szentségi jelem. Erről azonban töb-
bet annak idejében. Most mindenelőtt elsősorban az úrvacsora szent-
ségéről szólok.

I. AZ ÚRVACSORÁRÓL

Elmondom hát, mit vettem tekintetbe e szentség kiosztásánál, és
hogyan igazodtam el. Mert mikor az Úrvacsoráról szóló értekezésemet
kiadtam,²¹ a közönséges felfogásnak voltam híve, és a pápa jogával
vagy jogtalanságával cseppet sem törődtem. Ámde most, hogy kihív-
tak és begyakoroltak, mi több, erőszakkal vonszoltak a küzdőtérre,
nyíltan kimondom meggyőződésemet, ne vessenek vagy sírjanak bár
a pápisták egytől egyig egy rakáson.

Először is János 6. fejezete egészen mellőzendő, mint olyan, amely-
ben egy betű sincs erről a szentségről. Nemcsak azért, mert ez a szent-
ség akkor még meg sem is vala, hanem sokkal inkább azért, mert a
kifejezések és az értelem világosan elárulják, hogy (mint fentebb je-
leztük) Krisztus ott a testté lett Igében való hitről szól. Hiszen azt
mondja: „Az én beszédem lélek és élet” (Ján 6,63). Ezzel értésünkre ad-
ja, hogy ama lelki eledelről szól, melyből aki eszik, él általa; holott a
zsidók a testi eledelre értették a dolgot, és emiatt kötöttek bele. Ámde
nincs eledel, mely megelevenítsen, csakis a hit eledele. Mert ez való-
ban lelki és élő eledel. Miként Ágoston is mondja: „Mit tátogatod szá-
dat és gyomrodat? Higgy és ettél”. Mert maga a szentség evése nem
elevenít meg, hiszen sokan méltatlanul esznek; éppen azért helyte-

lenül fognók fel a dolgot, ha azt hinnők, hogy Krisztus ama helyen a szentségről beszél. Persze vannak, akik ama szavakat a szentség igazolása végett célzatosan félremagyarázzák, mint példának okáért az egyházi jog is a *Dudum* fejezetben,²² és mások is sokan. Ámde az Írást célzatosan félremagyarázni egy dolog, helyesen értelmezni más dolog. Hisz különben, mikor Krisztus azt mondja: „*Ha nem eszitek az én testemet és nem isszátok az én véretem, nem leszen az élet a tietek*”, ezzel elkárhóztatná az összes gyermekeket, az összes betegeket, az összes távollévőket vagy akik egyébként akadályozzák a szentség élvezésében, higgyék bár egyébként mégoly erősen, hogy ő ott a szentségevést parancsolta volt meg. Hasonlóképp Ágoston egy másik, Julian ellen írott könyvben Incéből bizonyítja be,²³ hogy a gyermekek a szentség nélkül is eszik a Krisztus testét és isszák az Ő véreét, vagyis hogy ők éppen ugyanazon hitüknél fogva az egyház közösségéhez tartoznak. Azért határozottan ragaszkodnunk kell ahhoz a nézethez, hogy János 6. fejezete e kérdéssel nem függ össze. Ez ok miatt más alkalommal magam is kijelentettem, hogy a csehek e helyre a szentség mindkét színének igazolása végett hasztalanul hivatkoznak.²⁴

E szerint két hely van, amely erről a dologról egész világosan nyilatkozik, Az evangélisták tudósítása az Úr vacsorájáról és Pálnál I. Kor. 11. fejezete. Lássuk hát ezeket.

Máté, Márk, Lukács ugyanis egyetértenek abban, hogy Krisztus összes tanítványainak a teljes szentséget nyújtotta; hogy pedig Pál mindkét színt nyújtotta, az oly bizonyos, hogy eddig még nem is akadt oly arcátlan ember, aki mást állított volna. Vegyük ehhez, amiről Máté tudósít, tudniillik hogy Krisztus nem a kenyérről mondotta: „*Egyetek ebből mindnyájan,*” hanem a pohárról: „*Igyatok ebből mindnyájan*”. És Márk nem azt mondja, hogy mindnyájan ettek, hanem hogy mindnyájan ittak abból. Tehát ezt a szócskát: „mindnyájan” mind a ketten a pohárról és nem a kenyérről szólva alkalmazzák. Mintha csak a Szentlélek már eleve látta volna, hogy beáll a szakadás, mikor majd némelyek a pohárnak élvezését megtiltják, holott azt Krisztus mindenki számára biztosította. Képzelheted, mely dühvel rontanának ők nekünk, hogyha ez a szócska: „mindnyájan” nem a pohár, hanem a kenyér mellett állna! Bizony nem volna kegyelem számunkra náluk, ék-

telen lármát csapnának, eretnekeknek minősítenének, és mint rajongókat elkárhoztatnának. Ámde, mert ama szócska mellettünk bizonyít ő ellenükben: nincs érvelés, mely előtt meghajolnának, mert hát nekik szabad még az isteni igazságot is ki- s újra meg újra elforgatni, és mindent össze-vissza kavarni. De képzeld, mintha én állanék velük szemben és én kérdezném ezektől az én pápista uraimtól: az úrvacsora teljes szentsége, vagyis mindkét szín egyedül a papoknak, vagy egyzersmind a laikusoknak is adatott-e? Ha csak a papoknak adatott (így akarják ők), úgy hát semmiképpen sem helyes dolog bármelyik színt a laikusoknak adni. Mert nem szentségtörés-e odaadni azt olyanoknak, akiknek Krisztus a szereztetéskor nem adta oda? Hiszen hogyha megengedjük, hogy Krisztus bármely rendelkezésén változtassunk, úgy már minden ő törvényét érvénytelenné tettük, és ki-ki bátran azt mondhatja, hogy őt egyik törvénye vagy rendelkezése sem köti. Mert ha az Írásban valamely törvény csak bizonyos személyeknek szól, úgy a többiek mind kizárva. Ha azonban a szentség a laikusoknak is adatott, úgy ebből okvetlenül foly, hogy a laikusoktól egy szín sem tagadható meg. Még ha az ő saját kívánságukra vonnák is meg azt tőlük, akkor is istentelenül és Krisztus tette, példája és rendelkezése ellenére járnának el. Megvallom, hogy ezen, szerintem megdönthetetlen ok engem teljesen meggyőzött, és én sem nem olvastam, sem nem hallottam, sem nem találtam olyat, amit az ellen felhozhatnék. Mert itt Krisztus igéje és példája egész világosan beszél, hisz ő nem megengedő, hanem egyenesen parancsoló módon mondja: „*Igyatok ebből mindnyájan*”. Mert ha abból mindenkinek innia kell, és mi ama kifejezést nem vonatkoztathatjuk csupán a papokra, úgy bizonyonnyal istentelen dolog, ha azt az élvezni akaró laikusoktól megvonjuk, tegye bár ezt akár a mennynek angyala. Mert annak, amit ők mondanak, tudniillik hogy az egyház belátására bízandó, mely szín osztassék ki, semmi alapja sincs, emellett írásbizonyíték sincs; éppen azért ezt a hebehurgya állítást fel sem is kell vennünk. Nem alkalmas az az ellenfél meggyőzésére sem, hisz ő Krisztus igéjére és tetteire hivatkozhatik velünk szemben. Az ellenfelet is csak Krisztus igéje győzheti le, ámde ez itt nem áll rendelkezésünkre. Ha pedig a laikusoktól az egyik színt megvonhatjuk, úgy ugyan csak az egyház hasonló nézete alapján megvonhatjuk tőlük a kereszt-

ség és gyónás egy részét is, hiszen az ok és hatalom itt és ott ugyanaz. Éppen azért, valamint az egész keresztséget és a bűntől való egész feloldozást, éppúgy az úrvacsora egész szentségét is ki kell szolgáltatni a laikusoknak, ha ők azt kívánják. Hát én nagyon csodálkozom, mikor ők azt mondják, hogy a papoknak halálos bűn alatt tilos a misében csupán egy színt élvezni, mert hát (az ő egyhangú állításuk szerint) a két szín együtt alkot egy teljes és egész szentséget, azért nem szabad azt megcsonkítani. Ej, édes, mondd csak nekem, miért szabad hát azt a laikusoknál megcsonkítani, és miért csak tőlük megvonni az egész szentséget? Nemde saját vallomásuk bizonyítja, hogy vagy mind a két szín kiszolgáltatandó a laikusoknak, vagy áll, hogy az egy szín alatt nem az igazi szentséget élvezik? Hogy van az, hogy a papoknál az egy szín nem teljes szentség, a laikusoknál pedig az? Mit kérkednek velem szemben annyira az egyház nézetével és a pápa hatalmával? Ezzel az Isten igéjét és az igazság bizonyosságát bizony le nem rontják.

Más következmény: ha megvonhatja az egyház a laikusoktól a bor színét, úgy megvonhatja a kenyér színét is, tehát megvonhatja az egész oltári szentséget, s ekként oda a Krisztus rendelése. Ámde kérdem, mely alapon? Ha pedig a kenyeret vagy mindkét színt nem vonhatja meg, úgy a bort sem vonhatja meg. Nincs semmi, amit ez ellen az ellenfél felhozhatna, mert egy és ugyanazon szín szükséges az egyiknél éppúgy, mint kettőnél. Ha nincs mindkettőnél, úgy nincs egyiknél sem. Szeretném hallani, mit mondanak erre a római tányérnyalók? De ami engem leginkább éget és teljesen fogva tart, az Krisztus eme mondása: *„Ez az én vérem, mely érettetek és sokakért kiontatik bűnöknek bocsánatára”*. Ebből világosan kitűnik, hogy a vér mindazoknak adatott, akiknek bűneiért kiontatott. Hát ki meri mondani, hogy a laikusokért nem ontatott ki? Nem tudod, kihez beszél, mikor a poharat nyújtja? Nem nyújtja-e mindnyájának? Nem mondja-e: mindenekért kiontatott? Ő azt mondja: „Érettetek”, legyen az bárki, legyenek bár papok azok; és: *„Sokakért”*, ezek pedig bizony papok nem lehetnek. Vagy nem azt mondja-e: *„Igyatok ebből mindnyájan!”* Hát biz én magam is könnyen fecseghetnék itt egyet-mást, és az én szavaimmal a Krisztusnak szavait, minként ezt az én fecsegőm teszi, ki is gü-

nyolhatnám. Ámde az Írást kell azok fejére olvasni, kik az Írás fegyverével rontanak reánk.

Ezek azon okok, amelyek miatt én a cseheket vonakodtam elkárhoz-
tatni, hisz ők, legyenek bár egyébként akár gonoszak, akár jók, ez ügy-
ben teljes joggal hivatkozhatnak Krisztus Igéjére és tettére. Mi pedig
ezek közül egyikre sem, hanem csakis erre a semmitmondó emberi tét-
telre: az egyház ezt így rendelte el. Holott nem az egyház, hanem az
egyház zsarnokai, az egyház, vagyis Isten népe beleegyezése nélkül,
rendelték azt így el.

Ej édes, hát ugyan mi szükség, mi ok, mi haszon hajt minket arra,
hogy a laikusoktól mindkét szint megvonjuk, vagyis a látható jegyet,
mikor nincs, aki meg ne hagyná nekik azt, ami a szentségben jegy nél-
kül vagy? Ha meghagyják a szentség lényegét, ami nagyobb dolog,
miért nem hagyják meg a jegyet is, ami sokkal kisebb dolog? Mert bár-
mely szentségben a jegy éppen mint jegy hasonlíthatatlanul jelenték-
telenebb, mint maga a szentség. Mi tartson vissza hát, hogy a cseké-
lyebb dolgot is megadjuk, hogyha a nagyobbat már megadtuk? Nekem
úgy látszik, a haragvó Isten csapása ez, hogy legyen ok a szakadásra,
és ekként nyilván kitűnjék, hogy mi az igazi szentséget a jegy miatt
már rég elvesztettük, és hogy ami jelentéktelenebb, az ostromolja a le-
geslegnagyobb és egyedül való szentséget, olyan formán, mint ahogy
némelyek a külső szertartásért viaskodnak a szeretet rovására. Igen e
csodaszörny abban az időben született meg, mikor e világ gazdagsá-
ga után vetettük magunkat, a keresztny szeretetet megtagadva. És az
Isten épp e rettentő jel által adta értésünkre, hogy mi a jegyeket na-
gyobbra becsüljük, mint a dolgokat magokat. Mely gazság volna az, ha
a megkeresztelendőnek meghagynád a keresztség hitét, de megtagad-
nád tőle a keresztség hite jegyét, vagyis a vizet!

Végre ott van a győzhetetlen Pál, aki mindenkinek bedugja a száját,
amikor így szól: „*Én az Úrtól vettem, amit veletek közöltem*” (I.Kor
11,23). Nem azt mondja tehát, amit az a bizonyos fráter²⁵ a maga fejé-
ből kisütött: „*Én ezt rátok bízam*”. És az sem igaz, hogy csak az ő per-
lekedésük miatt bízta rájuk mind a két szint. Először is a szövegből
magából kitűnik, hogy nem a két szín, hanem a gazdagok és a szegé-
nyek között való kölcsönös megvetés és irigység miatt támadt viszály-

kodás köztük, amit világosan bizonyítanak a szöveg eme szavai: „Az egyik éhes, a másik dőzsöl; és megszégyenítitek azokat, akiknek semmi-jük sincsen” (21–22. v.). Másodszor, hogy nem az első közlésről beszél. Mert nem azt mondja: „én veszem az Úrtól és közlöm veletek”, hanem „én vettem és közlöttem”, tudniillik az én igehirdetésem kezdetekor, tehát jóval ezen civakodás előtt. Ezzel tehát értésünkre adja, hogy ő mindkét színt közölte. Ez a „közölni” szó pedig annyit jelent, mint „megparancsolni”, amint ugyanezt a szót más helyen is használja. Éppen azért oda se hajtok annak, amit ez az atyafi össze-vissza kotyog a megengedésről, írásbizonyíték és minden más ok s alap nélkül. Az ellenfelek nem azt kérdik, hogy ő mit álmodott össze, hanem, hogy mit mond e dologban az Írás; ebből pedig egy betűt se tud felhozni a maga álma bebizonyítására, holott amazok, hitük mellett hatalmas érveket szólaltatnak meg.

Rajta hát, jertek mindnyájan ti pápás tányérnyalók; fel, védjétek magatokat az istentelenség és zsarnokság, az evangélium megsértett szentsége, a jogtalanság és gyalázat ellen, mellyel testvéreiteket kigúnyoljátok, akiket eretnekeknek kiáltotok ki, minthogy nem akarnak a ti fejetek álmoképeinek felülni, az Írás nyilvánvaló és hatalmas bizonyosságai miatt. Ha volt valaha eretnek és rajongó párt, nem a csehek s nem a görögök⁴⁶ azok, akik szintén az evangéliumra támaszkodnak, hanem ti, rómaiak, ti vagytok az eretnekek és istentelen rajongók, akik Isten világos Írása ellenére egész vakmerően egyedül a ti koholmányotokkal hengegtek. Ebből mosakodjatok ki, ti derék férfiak! De van-e nevelésesebb és ehhez a barátokponyához méltóbb dolog, mint mikor azt mondja: „Pál ezt a korinthusiak saját külön egyházának írta és hagyta meg, nem pedig az egyetemes egyháznak”. S honnét veszi ehhez a bizonyítékot? A saját házi szertárából, vagyis a maga gonosz kobakjából. Hiszen ha ezt a levelet, mint neki szólót, az egyetemes keresztyén egyház elfogadja, olvassa és mindenben követi, mért ne ebben a dologban is? Hiszen ha felvesszük, hogy Pál valamely levele avagy leveleinek valamely helye nem szól az egyetemes egyháznak, úgy oda Pál tekintélye. Mert ez esetben a korinthusiak azt fogják mondani, hogy amit Pál a rómaiaknak a hitről beszél, az nem tartozik rájuk. Hát képzelhető-e ennél az örülségnél Istent káromlóbb és

bolondabb egy dolog? Isten ments, hogy az egész Pálban csak egyetlen betű legyen is, amelyet ne kelljen követnie és megtartania az egész egyetemes egyháznak! Nem így gondolkoztak a mi atyáink, egész e veszedelmes időnkig, melyekről Pál megjövendölte, hogy ekkor támadni fognak Istent káromlók, vakok és teljesen értetlenek, – s bizony ezeknek egyike, s hozzá a legkiválóbbja ez az atyafi is.

De engedjük meg ezt a vérlázító örültséget. Ha Pál csakugyan egy külön egyháznak hagyta meg azt, akkor (a te felfogásod szerint is) helyesen járnak el a görögök és csehek; mert ők külön egyház. Azért elég, hogy nem cselekszenek Pál ellenére, aki pedig ezt legkevésbé engedi meg.

Továbbá: Pál Krisztus rendelése ellenére semmit sem engedhetett meg. Azért veled, Róma, és minden te tányérnyalóiddal szemben állítom Krisztus és Pál emez igéit, a görögök és csehek előnyére. És egy picinyke érvel sem bizonyítod be, hogy van hatalmad azokon változtatni, még kevésbé másokat gyalázatos elbizakodottságodban eretneknek bélyegezni, hanem igenis, Róma, te vagy méltó, hogy gazságod és zsarnokságod miatt vádat emeljenek ellened.

Idevágólag olvassuk Cypriánánál,²⁷ aki egymaga is elég erős, hogy leverje az összes romanistákat, s ki 5. könyvének az esettekről szóló beszédében tanúságot tesz arról, hogy a gyülekezetben szokás volt – sok laikusnak, gyerekeknek is – mindkét színt, igen az Úr testét kezükbe adni, miként ezt sok példa is igazolja. Többek közt némelyeket a nép közül dorgál, és hogy hamarjában piszkos kézzel ne vegyék az Úr testét, és mocskos szájjal ne igyák az Úr véré, kifakad a szentségtörő papok ellen. Ebből láthatod, hogy azon laikusokról beszél, akik a szentségtörő papoktól akarták elfogadni a Krisztus testét és véré. Nos hát mit szólsz ehhez, te hitvány tányérnyaló? Mondd, hogy ez a szent vértanú, az egyház e kiváló, apostoli lelkű doktora szintén eretnek, és hogy egy külön egyházban él ily engedéllyel. Ugyanott említi fel azt az esetet is, amely az ő jelenlétében történt, tudniillik hogy mikor a diakónus a kelyhet egy kis leánykának adta oda, s ez vonakodott azt elfogadni, szájába öntötte az Úr véré.

Hasonló dolgot olvasunk Szt. Donátusról,²⁸ kinek összetört kelyhéről, ó te nyomorult tányérnyaló, ő ugyancsak fagyos gúnnyal beszél. Ol-

vasok (úgymond) összetört kehelyről, de nem olvasok arról, hogy a vér is nyújtatott volna. Micsoda ez? Aki a Szentírásba azt magyarázza belé, amit akar, az a történetből is azt olvassa ki, amit akar! De hát ezzel az egyház nézete igazolva volna? Avagy ezzel az eretnekek megvannak cáfolva?

Hanem legyen elég! Hiszen nem feleletképpen írom én ezeket, mert arra ő nem méltó, hanem hogy az igazságot kiderítsem.

E szerint véleményem: a laikusoktól mindkét színt megvonni istentelenség és zsarnokság. Még angyalnak sincs erre hatalma, nemhogy a pápának, avagy hogy a zsinatnak. E részben a konstanzi zsinat által sem engedem magamat megtévesztetni.²⁹ Ha van tekintélye annak, miért ne volna a bázeli zsinatnak³⁰ is, amely ellenkezőt határozott, tudniillik hogy a csehek mindkét színt élvezhetik, ami hosszas vitának volt az eredménye, miként ezt a ránk maradt évkönyvek és ugyanazon zsinat iratai bizonyítják. Persze ez a tényérnyaló, mit sem tudva arról, a maga álmodozásának bebizonyítása végett arra is hivatkozik. Ily bölcsen tárgyal ő mindent.

Tehát ezen szentségnek első fogsága, ugyanannak a római zsarnokság által tőlünk megvont lényegére és épségére vonatkozik. Nem mint ha vétkeznének Krisztus ellen, akik csak egy színt élveznek, hiszen Krisztus nem parancsolta meg, hogy eggyel éljünk, hanem kinek-kinek tetszésére bízta, mondván: „Valahányszor ezt cselekeszitek, az én emlékezetemre cselekedjétek”, hanem igenis vétkeznek azok, akik megtiltják, hogy mindkét színt kiszolgáltathassuk az élvezni akaróknak. Nem a laikusok, hanem a papok vétkesek. A szentség nem a papoké, hanem mindnyájunké, nem is urak itt a papok, hanem szolgák, akiknek kötelességük mindkét színt kiszolgáltatni azoknak, akik kívánják, s valahányszor csak kívánják. Ha pedig ezt a jogot a laikusoktól erőszakkal elveszik, úgy zsarnokok ők, és a laikusok, amint vétek nélkül esnek el az egyik vagy a mindkét színtől, úgy meg is tartatnak a hit és az egész szentség után való vágyakozás által. Éppúgy, mint szolgák, kötelesek a keresztséget és feloldozást is megadni annak, aki kívánja, mint olyannak, akinek joga van ahhoz. Ha pedig meg nem adják, akkor az, aki kívánja, hitben teljesen bírja azt, és őket Krisztus

előtt mint gonosz szolgálkat éri vád. Amint hajdan a pusztában a szent atyák is sok éven át a szentséget egy szín alatt sem élvezték.

Azért nem megyek odáig, hogy mindkét színt erőszakkal foglalják le, mintha nekünk mindkettőt kellene élveznünk, a parancsolat kényszerítő erejénél fogva: hanem ki akarom oktatni a lelkeket az iránt, hogy ki-ki tűrje a római zsarnokságot, tudván, hogy az ő szentséghez való joga erőszakkal, saját vétke következtében vétett el. Csak azt akarom én, hogy senki se igazolhassa a római zsarnokságot, mintha helyesen járt volna el akkor, amikor az egyik színt a laikusoktól megvonta, hanem hogy kárhoztassuk és egyet ne értünk vele. Egyébként tűrjük éppen olyan formán, mintha csak török fogságban volnánk, ahol egy színt se lehetne élveznünk. Ez az, amit mondtam: derék dolog volna, ha valamely egyetemes zsinat határozata e fogságnak véget vetne, és mi a keresztyén szabadságot a római zsarnok kezéből újra visszanyernők, és kinek-kinek szabadjára hagynák a szentség kívánását és élvezését éppúgy, amint meghagyják ezt a keresztségnél és gyónásnál. Ámde most ugyanolyan zsarnoksággal arra kényszerítenek, hogy egy színt élvezzünk évenként. Így hát teljesen oda a szabadság, melyet Krisztus adott nekünk; ezt érdemelte a mi gaz hálátlanságunk.

Ugyanezen szentség másik fogsága a lelkiismeret szempontjából még elviselhetőbb. Hanem a legeslegveszedelmesebb dolog épp ezt szóba hozni, ne mondjam, elkárhoztatni. Itt wiclifistává³¹ és hatszázszorosan eretnekké leszek. Nos aztán? Minekutána a római püspök megszűnt püspök lenni, és zsarnokká lett, oda se hajtok én minden ő *decretum*ának, mert tudom, hogy nincs hatalma új hitcikketeket szerezni, sőt ezt még egy egyetemes zsinat sem teheti. Egykoron, amikor még iskolás teológus³² voltam, Cambray bíborosa³³ nagy fejtörést okozott nekem *Sententiainak* negyedik könyvével, amelyben éles elmével vitatja, hogy sokkal hihetőbb volna, és jóval kevesebb felesleges csodabizonyosságot szükségelne, ha azt vallanók, hogy az oltáron valóságos kenyér és valóságos bor van, nem pedig a pusztá járulékok,³⁴ ha az egyház az ellenkezőt nem tanítaná. Utóbb azonban látván, hogy miféle egyház az, amely ezt tanítja, tudniillik atomisztikus,³⁵ vagyis az arisztotelészi, bátrabbá lettem, és én, kit a kétség gyötört, elvégre

is megerősödtem az előbbi nézetben, tudniillik hogy valóságos kenyér és valóságos bor az, amelyben a Krisztus valóságos teste és valóságos vére oly módon és épp úgy vagyon jelen, mint ahogyan ők ezt a járulékok alatt gondolják. Ez pedig azért esett meg velem, mert láttam, hogy a tomisták nézetei, helyeselje bár azokat pápa vagy zsinat, utóvégre is csak nézetek, és hitcikké nem válnak, bárha mennyből való angyal határozná is mást. Mert amit Írás avagy biztos kijelentés nélkül mondanak, azt mint véleményt elfogadhatjuk ugyan, de semmi szükség arra, hogy higgyük is. Ámde Tamásnak ez a nézete Írás és szok nélkül úgy lóg a levegőben, hogy azt kell vélnem, miszerint ő sem a maga filozófiájával, sem a maga dialektikájával nem volt tisztában. Aristotelesből ugyanis egészen mást tanít a járulékokról, és amint Szt. Tamás, úgyhogy csak sajnálni lehet ezt a tudós férfit, aki a maga hitnézeteit nemcsak hogy Aristotelesből bizonyítgatja, hanem egyenesen reá alapítja, noha őt még csak meg sem is értette. Szerencsétlen építmény egy még szerencsétlenebb alapon.

Nem bánom hát, aki akarja, tartsa meg mindkét nézetet; ezúttal csakis arra törekszem, hogy eloszlassam a lelkiismeretbeli aggodalmat, hogy senki se féljen az eretnesség bűnébe való eséstől, ha hiszi, hogy az Úrvacsorában valóságos kenyérral és valóságos borral van dolgunk, hanem tudja meg, hogy üdvösségének és boldogságának kára és veszedelme nélkül szabadon képzelheti, vélheti és hiheti ezt is, mivelhogy itt a hit nem feltétlenül szükséges. Mindamellettt most nézetemet bővebben is ki akarom fejteni.

Először is nem hallgatok, nem is adok azokra semmit, akik minduntalan csak azt hajtják, hogy ez wiclifista, huszita, eretnek és egyházellenes tan. Mert ezt nem mások, hanem csakis éppen azok teszik, akikről már több ízben kimutattam volt, hogy a búcsú, a szabad akarat és az isteni kegyelem, a jó cselekedetek és a bűn stb.³⁶ dolgában eretnességbe estenek. Mert ha Wycliffe egyszeres eretnek volt, ők tízszeresen eretnekek, és megtiszteltetés az, hogyha minket eretnekek és eszement szofisták vádolnák és gyaláznak, hisz épp nekik tetszeni a legnagyobb istentelenség. Azután nem is tudják ők a maguk nézetét bebizonyítani, sem az eltérő nézeteket másként megcáfolni, csak ezzel a mondással: ez wiclifistaság, huszitaság, eretnesség. Hát ezt a silány

kifogást hangoztatják örökösen, egyebet se tudnak. Ha írásbizonyítékot kívánunk tőlük, azt felelik: ez a mi nézetünk és az egyház (értsd: mi magunk) is ily értelemben döntött. Ilyen formán merészeli ez az átkozott, hitele vesztett nép a maga álomképeit az egyház parancsolata és tekintélye címén ránk tukmálni.

Az én nézetemet azonban alapos ok támogatja, és kiváltképpen az, hogy az Isten ígését nem szabad erőszakosan elcsúrní-csavarni, sem embernek, sem angyalnak, hanem amennyire lehetséges, annak szavai legegyszerűbb jelentésük szerint értelmezendők. És hacsak valamely nyilvánvaló ok nem forog fenn, ragaszkodnunk kell azok sajátképi értelméhez, nehogy alkalmat adjunk az ellenfeleknek arra, hogy az egész Írásból játékot űzzenek. Ez ok miatt hajdan Origenest³⁷ méltán rótták meg, azért a fákat és mindazt, ami a paradicsomról írva van, sajátképi szó szerint való értelméből kiforgatva allegorice magyarázta, csak hogy kisüthesse, hogy a fákat nem az Isten teremtette. Hasonló az eset itt is, amennyiben az evangélisták világosan mondják, hogy Krisztus vevé a kenyeret és megáldotta; és az Apostolok cselekedeteinek könyve, valamint Pál apostol utóbb kenyérről is beszélnek, tehát valódi kenyeret kell értenünk és valódi bort, valamint valódi kelyhet; hiszen ők maguk mondják, hogy a kehely nem változik át Krisztus vérévé. Minthogy pedig semmi szükség arra, hogy felvegyük az isteni hatalom által történő átlényegülést, ezt emberi képzetnek kell tartanunk; mert sem az Írásban, sem a józan észben semmi alapja nincs, mint majd látni fogjuk. Eszerint képtelen és egészen újmódi beszéd az, hogyha a kenyeret a kenyér színének, avagy járulékának vesszük. Hát miért nem vesznek minden más dolgot is ezek színe avagy járuléka gyanánt? De ha minden más dolognál helyén volna is ez az eljárás, éppen nem engedhető meg, hogy az Isten ígését lebecsüljük, és sajátképi jelentéséből ily erőszakosan kiforgassuk.

Maga az egyház is több mint tizenkét századon át megállott az igaz hitben, és soha és sehol nem gondoltak szent atyái a lényegbeli átváltozásra, vagyis erre a (bizony szörnyű egy szó és álomkép) *transsubstantiációra*³⁸, mindaddig, míg az egyházban Aristoteles költött bölcselete az utolsó három században zsarnokoskodni nem kezdett, amikor is aztán sok más egyebet is elhatároztak, mint példának okáért hogy

az isteni lényeg sem nem nemz, sem nem nemzetik; a lélek az emberi testnek lényegi formája (*substantialis forma*); és ezekhez hasonlókat, amiket mind ok és alap nélkül hirdetnek, amiként ezt Cambray bíborosa maga is bevallja. Meglehet, azt mondják majd erre, hogy a bálványozás veszedelme miatt szükséges, hogy ne legyen valódi kenyérrrel és valódi borral dolgunk. No hát, ez ugyancsak nevetséges dolog; hiszen ezt a finom bölcsekedést a lényegről és a járulékokról (*de substantia et accidentibus*) a laikusok sohasem értették meg, és ha megoktatnák is őket arra, akkor se fognák fel; és ugyanaz a veszély forog fenn a járulékoknál, amiket látnak, mint a lényegnél, amelyet nem látnak. Mert ha a járulékokat nem imádják, hanem az azok alatt rejtőző Krisztust, miért imádják a kenyeret, amelyet nem látnak?

És miért ne foglalhatná be Krisztus a maga testét a kenyér lényegébe éppúgy, amint befoglalja a járulékokba? Lám a vas és tűz, e két lényeg az izzó vasban épp úgy vegyül össze, hogy minden részecskéje vas és tűz. Miért ne lehetne hát sokkal inkább benn Krisztus megdicsőült teste a kenyér lényegének minden részecskéjében?

Mit szóljunk ehhez? Hisszük, hogy Krisztus szűzen született anyja méhéből.³⁹ Hát ők itt is azt mondhatják, hogy eközben Mária teste megsemmisült (vagy az ő kényelmesebb kifejezésük szerint) átlényegült, úgyhogy tehát Krisztus az ő járulékaiba beburkolva végül ezen járulékok útján jött napvilágra. Ugyanezt kell mondaniuk a bezárt ajtóról és a sírnak bezárt lejárataról is, amelyen át ő ki- s bement sér tetlenül. Itt az eredete ama zűrzavaros bölcsekedésnek is a változatlan mennyiségről (*de quantitate continua*),⁴⁰ amelyet a lényegtől megkülönböztettek, mígnem odáig jutottak, hogy maguk sem tudták, mi a járulék és mi a lényeg? Hiszen ki mutatta ki valaha biztosan, hogy a hő, a szín, a hideg, a fény, a súly (*pondus*), az alak járulékok? Végre is kénytelenek voltak kikoholni, hogy az Isten az oltáron a járulékokhoz egy új lényeket teremt; és ezt Aristoteles miatt, aki azt mondja, hogy a járulék lényege egy más dologban van;⁴¹ és sok ehhez hasonló szörnyűséget, amelyektől egytől egyig megszabadultak volna, ha egyszerűen amellet maradtak, hogy itt valódi kenyérrrel van dolgunk. Valóban örülök, hogy legalább a köznépnél maradt meg e szentséget illetőleg az együgyű hit. Mert ők, amint nem értik, úgy

nem is vitatják, hogy a járulékok lényeg nélkül vannak-e jelen, hanem egyszerűen hiszik, hogy a Krisztus testét és véréát valósággal veszik, és annak vitatását, hogy mi foglalja magában Krisztus testét, rábízzák azokra, kiknek nincsen egyéb dolguk.

Hanem azt mondják talán, Aristotelestől úgy tanulták, hogy az igenlő tétel *subjectuma* és *praedicatuma* egy;⁴² vagy (hogy annak a bestiának saját szavait idézzem *Metaphisicája* VI. könyvéből): ha két dolgot egymásról igenlünk, úgy mindkét dolgot egybe kell foglalnunk (*ad affirmativam requiritur extremorum compositio*). Ezt ők úgy magyarázzák, hogy egyazonosnak kell vennünk és felfognunk. Miért is, ha azt mondom: ez az én testem, a *subjectumot* (hoc) nem érthetjük a kenyérrre, hanem a Krisztus testére. Hova jutunk, ha mi Aristotelest és az emberi tanokat így felbecsüljük, és az isteni dolgok bíráivá tesszük? Mért nem dobjuk félre az ily hóbortosságokat, és maradunk meg egyszerűen és kizárólag Krisztus Igéjénél, és miért nem szánjuk el magunkat, hogy igazoljuk, amivel itt előhozakodnak, és beérjük azazal, hogy az Ige erejénél fogva jelen van a Krisztus valóságos teste? Hát oly nagyon szükséges az, hogy mi az isteni működés útját-módját teljesen megértsük?

De mit szólnak ők Aristoteleshez, aki az *accidentiák* minden „praedicamentumának” egy „*subjectumot*” tulajdonít, jóllehet mindenek között a „*substantiát*” teszi meg első „*subjectumnak*”; mert az ő tana szerint „ez a fehér”, „ez a nagy” „ez a valami” *subjectumok*, melyekről állítunk valamit. Ha ez igaz, kérdem: ha ez alapon felvehetjük a *transsubstantiatiót*, nehogy a Krisztus teste a kenyérről valósággal állítható legyen, miért ne vehetnők fel a *transaccidentiatiót*, hogy a Krisztus teste a járulékról ne legyen állítható? Hiszen ugyanaz a veszedelem forog fenn, ha a *subjectum* alatt értjük: „Ez a fehér, vagy ez a kerek az én testem”. És amely okból felvesszük a *transsubstantiatiót*, ugyanazon okból fel kell vennünk a *transaccidentiatiót* is, minthogy a terminusok azonosak. Ha pedig különcc felfogással kivételt teszsz a járulékkal, és nem akarod a *subjectumot* a helyett felvenni, midőn azt mondog: „ez az én testem”, miért nem teszed meg éppoly könnyűszerrel ezt a kivételt a kenyér *substantiájával*, hogy ezt se értsd a *subjectum* alatt? Hogy ekként sem a *substantiában*, sem a járulékbán ne legyen: „Ez az én

testem”. Kiváltképpen, hogyha amaz isteni dolog a mindenható erő műve, amely éppúgy és oly módon működik a *substantiában*, amely módon a járulékban.

De hogy fölöttébb bele ne vesszünk a bölcselkedésbe, nem finoman vág-e maga Krisztus elébe e hóbortosságnak, mikor a borról már nem mondja: „Ez az én vérem” hanem: „*Itt az én vérem?*” És még sokkal világosabban, mikor a pohár szót alkalmazza, mondván: „*E pohár amaz új szövetség az én véremben*”. Nem nyilvánvaló-e, hogy ő minket az egyszerű hitben akar megtartani, hogy csakis azt higgyük, hogy az ő vére a pohárban van? Bizony, ha nem foghatom fel, mily módon lehet a kenyér a Krisztus teste, foglyul adom értelmemet a Krisztus iránt való engedelmességnek, és megmaradva egyszerűen és tisztán az ő igéinél, hiszem erősen, hogy nem csupán jelen van Krisztus teste a kenyérben, hanem hogy a kenyér Krisztus teste. Erre indítanak engem amaz igék, melyekben azt mondja: „*Vevé a kenyeret, hálákat ada, megtöré, és mondá: vegyétek, egyétek: ez (tudniillik a kenyér, amelyet vett és megtört) az én testem*”. És Pál mondja: „*A kenyér, melyet megtörünk, nem a Krisztus teste közössége-e?*” Nem azt mondja „a kenyérben”, hanem „a kenyér” a Krisztus teste, közössége. Mit bánom én, ha a bölcsélet nem érti meg ezt! A Szentlélek több, mint Aristoteles. Hát megérti talán az elemek *transsubstantióját*, hisz éppen maguk mondják, hogy itt minden bölcsélet csődöt mond? Hogy pedig a görögben és latinban az „ez” szócska a testre vonatkozik, annak oka, hogy ugyanazon nemben áll; ámde a héberben, ahol nincs semleges nem, a kenyérről vonatkozik az; úgyhogy egész bátran mondhatom ezt: „*Itt az én testem*”, amit a közönséges beszédmód és értelem is igazol, amennyiben a subjectum a kenyérről s nem a testre mutat, mialatt mondja: „*Ez az én testem*” vagyis : „Ez a kenyér az én testem”. Tehát amint Krisztussal, úgy áll a dolog a szentséggel is; mert nem okvetlen szükséges, hogy azért, hogy az Istenség az emberségben testileg benn lakozzék, az emberség is istenséggé lényegüljön át, vagyis hogy az istenség az emberi természet járulékai alatt foglaltassék; hanem az az igazság, hogy mindkét természet teljes és ép marad. Ez az ember Isten, ez az Isten ember. És bárha a bölcsélet nem érti ezt meg, megér-

ti a hit; és Isten ígéjének nagyobb tekintélye van, mint amilyen a mi értelmünk felfogóképessége.

Eszerint, hogy a szentségben valóságos test és valóságos vér legyen, oda nem szükséges, hogy a kenyér vagy a bor átlényegüljön, olyan formán, hogy Krisztus a járulékok alatt foglaltassék, hanem mindkettőben egyaránt ott van ő, mint helyesen mondjuk: „Ez a kenyér az én testem, ez a bor az én vérem”, és megfordítva. Ezt szeretném én egyelőre érvényben tartani, Isten szent ígéinek tiszteletére, mert nem tűrhetem, hogy azokon emberi okoskodás erőszakot kövessen el, és kiforgassa tiszta értelmükből. Mindamellet nem bánom, ha mások ama más nézethez ragaszkodnak, amely a pápa egyik, *Firmiter*⁴³ kezdetű körlevelében található, csak ne kényszerítsenek minket arra, hogy (mint mondtam) mi az ő nézetüket hitcikknek tekintsük.

A fent említett szentség *harmadik fogsága* az az igen nagyon istentelen visszaélés, aminek következménye, hogy mainapság csaknem semmi sincs az egyházban, amit jobban tartanának, és amiről inkább meg lennének győződve, mint hogy *a mise valami jó cselekedet vagy áldozat*. E visszaélés aztán ezer más visszaélést szült, mígnem végre odáig jutottunk, hogy a szentségbe vetett hit egészen kihalt, és az isteni szentségből merő vásár, korcsmázás és haszonleső szerződés lett. Innét erednek a közösségek, testvérségek, másokért való könyörgések, az érdemek, az évfordulók, emlékezések, és mind e dolgokat az egyházban adják, veszik, szerződések tárgyává teszik és csereberélik, és ezekből telik meg a papok és barátok zsákja.

Fontos és alig másítható dolgot érintek, amely százados szokás által szentesítve és közmegegyezéssel elfogadva úgy meggyökeredett, hogy szinte szükséges volna a most irányadó könyvek legnagyobb részét eldobni, és az egyháznak csaknem egész rendjét megváltoztatni, és a szertartásoknak egészen más módját behozni, illetőleg újra visszaállítani. Ámde él az én Krisztusom, és kell hogy az Isten ígéjére sokkal nagyobb gondot fordítsunk, mint az összes emberek és angyalok gondolataira. Én hivatalos jogommal élni és ezt a dolgot megvilágosítani akarnám, s amint ingyen vettem az igazságot, irigység nélkül közlöm is. Egyébként ki-ki munkálja a maga módja szerint üdvösségét. Én mindent megteszek, csakhogy a maga hitetlensége és az igazság-

ban való tudatlansága miatt Krisztus széke előtt senki vádat ne emelhesen ellenem.

Hogy e szentség igaz és szabad ismeretére biztosan és sikeresen eljuthassunk, mindenelőtt azon kell lennünk, hogy mindazt félre tegyünk, amit e szentség eredeti és egyszerű szereztetéséhez emberi felfogásból és buzgóságból hozzácsatoltak, minők a miseruhák, díszletek, énekek, imák, orgonák, gyertyák és a látható dolgok egész pompája; mi szemünket és lelkünket egyedül Krisztus tiszta szerzésére fordítuk, és semmi mást ne vegyünk számba, csak Krisztus igéjét, mellyel ő a szentséget szerezte, végezte és reánk hagyta. Mert abban az Igében és azon kívül semmi másban nincs a mise ereje, természete és egész lényege. Minden más emberi pótlás, ami Krisztus Igéjéhez járult, ami nélkül a mise egészen jól megtartható volna és megállhatna. Krisztus igéi pedig, amikkel e szentséget szerezte, ezek: *„Mikor pedig evének, vevé Jézus a kenyeret, hálákat ada, és megtöré azt, és adá az ő tanítványainak, mondván: vegyétek és egyétek, ez az én testem, amely tiérettek adatik. És vevé a poharat, hálákat ada, és adá nékik, mondván: igyatok ebből mindnyájan, ez a pohár új szövetség az én véremlében, mely ti érettek és sokakért kiontatik bűnöknek bocsánatjára. Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.”*

Ez igéket Pál is előadja (I.Kor 11. fej.), és bővebben megmagyarázza; ezekre kell nekünk támaszkodnunk, és reájok mint erős sziklára építenünk, hogyha nem akarjuk, hogy a tannak bármiféle szele ide-oda hajtson bennünket, amint eddigelé ide-oda hajtottak azon emberek istentelen tanai, akik az Istentől eltértenek. Mert ez igékből semmi sem hiányzik, ami eme szentség épségére, használatára és hasznára tartozik. Nincs is azokban semmi, ami felesleges, és amit nekünk tudnunk szükséges nem volna. Aki ugyanis ez igéket mellőzve gondol és tanít valamit a miséről, az szörnyű istentelenséget tanít, mint ezt azok tették, akik pusztá műcselekedetet (*opus operatum*) és áldozatot csináltak belőle. Eszerint először is és csalatkozhatatlanul áll, hogy a mise, vagyis az oltár szentsége Krisztus testamentuma, amelyet ő halálakor reánk hagyott, hogy kiosszuk híveinknek. Mert így hangzanak az ő igéi: *„Ez a pohár új testamentum az én véremlében”*. Álljon hát, mondom, ez igazság mint megmozdíthatatlan alap, amelyre mindazt épít-

sük, amit mondani fogunk. Azt ugyanis majd meglátod, hogyan döntjük meg az embereknek mind amaz istentelenségét, amit ők ez édes szentségbe kevertek. Tehát az igaz Krisztus igazán mondja: ez egy új testamentum az ő vérében, amely érettünk ontatott. Nem ok nélkül ismétlem ezt; nem kis dolog az, hanem nagyon is megfontolandó. Azért vizsgáljuk meg, mi a testamentum. Azután majd megtudjuk azt is, mi a mise, hogyan kell azzal élni, mi a haszna és mi a vele való visszaélés.

A testamentum kétségkívül annak ígérete, aki a halál előtt áll, melynél fogva örökségéről rendelkezik és örökösöket jelöl ki. Eszerint a testamentum először is feltételezi az örökhagyó halálát; azután az örökség ígétetét és az örökös megnevezését. Így értekezik ugyanis a testamentumról Pál egész részletesen (Róma 4. Galata 3. és Zsidó 9. fej.). Ezt világosan látjuk Krisztus amaz ígétében is.

Haláláról tesz bizonyosságot, mikor azt mondja: „*Ez az én testem, mely odaadatik: ez az én vérem, mely kiontatik*”. Az örökséget nevezi meg, és arról rendelkezik, midőn azt mondja: „*Bűnöknek bocsánatjára*”. Az örökösöket pedig megjelöli, mikor azt mondja: „*Érettetek és sokakért*”, vagyis azokért, akik azt veszik és az örökhagyó ígétetében hisznek. Mert a hit tesz örökösökké, mint majd látni fogjuk. Látod tehát, hogy a mise, amint azt mi nevezzük, a bűnök bocsánatjának ígérete, melyet Isten tett minékünk; és oly ígétet, mely az Isten fiának halála által pecsételtetett meg. Mert az ígétet és a testamentum semmi másban nem különböznek, mint hogy a testamentum egyszersmind magában foglalja az ígétettevő halálát. És az örökhagyó ugyanaz, mint a meghaló ígétettevő; az ígétettevő pedig a (hogy úgy mondjam) még élő örökhagyó. Krisztus e testamentumát eleve jelképezték Isten összes ígétetei a világ kezdetétől fogva. Sőt az összes régi ígétetek ezen új, Krisztusban való jövendő ígétetben értek, amit értek, és attól fügöttek. Innét, hogy oly gyakoriak az Írásban eme kifejezések: szerződés, szövetség és az Úr testamentuma, amikkel jelezve volt, hogy egykoron az Isten meg fog halni. Mert ahol testamentom van, ott a testamentomcsináló halálának be kell következni (Zsidó 9,16). Ámde az Isten testamentumot csinált, azért meg is kellett halnia. Úgyde nem halhatott meg, ha nem volt volna ember. Tehát éppen e szóban: testamentum,

egész röviden benn foglaltatik a Krisztusnak úgy emberré levése, mint halála is.

Ebből pedig már önként következik, mi a mise használata és a vele való visszaélés, mi a méltó és méltatlan előkészülés. Mert ha az, mint mondtuk, ígéret, úgy nem járulhatunk hozzá semmiféle cselekedettel, semmiféle erővel, semmiféle érdemmel, hanem csakis hittel. Mert ahol az ígértező Isten dolgával van dolgunk, oda az azt megragadó ember hite szükséges. Világos hát, hogy a mi üdvösségünk kezdete az ígértező Isten ígésén csüggő hit, aki minden mi igyekezetünk nélkül kegyes és meg nem érdemelt irgalmával közelített felénk, és felajánlja nekünk ígérteének ígését. Mert: *„Ő elküldötte ígését, és így gyógyította meg őket”*. De nem fogadta el a mi munkánkat, a mi cselekedeteinket, és így üdvözített minket. Mert Isten Igéje mindenek között az első. Aztán következik a hit, a hitre a szeretet. Aztán a szeretet minden jó cselekedetet mível. Mert nem cselekszik semmi rosszat, hanem betölti a törvényt (Róm 13,10). És semmi más úton és módon nem egyesülhet az ember Istennel, nem is munkálkodhatik, hanem csak a hit által, más szóval nem az ember a maga cselekedeteivel, hanem az Isten a maga ígéreteivel az üdvösség szerzője, hogy minden függjön, éljen és megmaradjon az ő hatalmának Igéje által, amelynek létünket köszönjük, hogy lennénk az ő teremtésének kezdete. Így adta Ádámnak az eset után – felemelendő őt – ezt az ígéretet, mondván a kígyónak: *„Ellenségeskedést szerzek közted és az asszony közt, a te magod és az ő magva között, ő fejedre tapos, és te sarkába szúrsz”* (I.Móz 3,15). Az ígéret e szavai Ádámot az övéivel együtt mintegy Isten ölébe helyezték, és ő ezen ígéretbe vetett hit által megtartatott, és várt nagy türelemmel az asszonyra, kinek a kígyó fejét össze kellett taposnia, amint Isten megígérte. És ő e hitben és reménységben meg is halt, és nem tudta az ígéret idejét és módját, bár sohasem kételkedett beteljesedésében. Mert az ily ígéret, minthogy Isten igazsága az, még a pokolban is megtartja azokat, akik benne hisznek és reá várnak. Ez után következett egy más ígéret, amely Noénak adatott egész Ábrahámig, mikor a szövetség jele gyanánt szivárvány tűnt fel az égen, melyben ő és utódai hittel a kegyelmes Istenre ismertek. A szivárvány után Ábrahámnak az összes népek áldását ígérte az ő magva által. És

ez az Ábrahám kebele, melybe az ő utódai felvételtek. Azután Mózesnek és Izrael fiainak, kiváltképpen Dávidnak, Krisztusról egy egészen világos ígéretet tett, amely által kijelentette elvégre, miféle ígéretben részesültek a régiek.

Így állott be az Újtestamentum legeslegtökéletesebb Igéje, amelyben világos szavakban a kegyelemből való élet és üdvösség ígértetik és ajándékoztatik azoknak, akik azon ígéretben hisznek. Meg is különbözteti érthető jellel e testamentumot a régitől, midőn azt mondja: „új testamentum”. Mert a régi, a Mózes által adatott testamentum nem a bűnök bocsánatjának, vagy az örök javaknak, hanem az ideig valóknak, vagyis Kánaán földjének ígérete volt, amely által lélekben senki sem újult meg, hogy elnyerje a mennyei örökséget. Innét, hogy Krisztus jelképezésére egy oktalan állatot kellett leölni, melynek vére által ugyanaz a testamentum megerősített, hogy amilyen a vér, olyan legyen a testamentum, amilyen az áldozat, olyan legyen a cselekmény. Ámde itt azt mondja: „Új testamentum az én véremlében”, amely vér által a kegyelem a lélektől a bűnöknek bocsánatjára, az örökség elvételére ígértetik. Eszerint a mise a maga lényege szerint sajátképp nem egyéb, mint Krisztusnak fent említett igéje: „Vegyétek és egyétek”. Mintha mondaná: Ímhol óh te bűnös és kárhozatra méltó ember, merő ingyen szeretetből, mellyel tégedet szeretlek (minthogy így akarja a minden uralom atyja) megígérem neked ez igéssel, mielőtt te bármit kiérdemelnél és kívánnál, minden te bűneidnek bocsánatját. És hogy te ezen én visszavonhatatlan ígéretem iránt teljesen bizonyos légy, odaadom az én testemet és kiontom véremlémet, és magával a halállal erősítem meg ez ígéretet, és mindkettőt néked ugyanazon ígéret jele és emléke gyanánt hagyom. Mivel, ha élsz, rólam emlékezzél, és ezen én irántad való szeretetemet és kegyelmemet dicsőítsd, magasztald és hálald.

Ebből láthatod, hogy a mise méltó megtartásához semmi más nem szükséges, mint oly hit, amely amaz ígéretben erősen bíz, és Krisztus ezen ígét igaznak tartja, és nem kételkedik a felett, hogy eme fölött nagy jók neki ajándékozzák. E hitre majd hamarosan önmagától a szív édes érzelve következik, amely által gyarapszik és tápláltatik az ember lelke (ez a szeretet, mely a Szentlélek által a Krisztusban

való hitben adva van) úgy, hogy Krisztushoz mint egy szelíd és jósa-
gos örökagyóhoz tapad, és egészen új és más emberré lesz. Hiszen ki
ne ontana édes könnyet, sőt Krisztusban való örömeiben szinte ki ne
halna meg, ha rendületlenül hiszi, hogy Krisztusnak ez a megbecsül-
hetetlen ígérete neki szól? Hogyne szeretné ő azt a jóltevőt, aki neki,
méltatlannak és egészen más sorsra érdemesnek, ily kincset és örök-
kévaló örökséget, még mielőtt kérné, felajánl, ígér és ajándékoz. Miért
is az a mi egyedüli bajunk, hogy sok misénk van e világon, és senki,
avagy csak kevesen ismerik, fontolják meg és ragadják meg amaz ígé-
reteket és eléljük tárt kincseket. Pedig a misében valóban semmi más-
ra sem kellene nagyobb gondot fordítani, sőt egyedül csak arra, hogy
ezeket az ígéket, Krisztus emez ígéreteit, melyek magának a misének
lényegét alkotják, szem előtt tartsuk, megfontoljuk és megismételjük,
hogy azokkal a naponkénti emlékezés útján a hitet tápláljuk, növeljük
és erősítsük. Mert ez az, amit Isten rendel, midőn mondja: „Ezt csele-
kedjétek az én emlékezetemre”. Az igehirdetőnek is ezt kellene tenni,
ezt az ígéretet a népnek híven előadni, lelkébe vésni és magasztalni,
hogy az iránt hitet keltsen bennök. Ámde hányan vannak, akik tud-
ják, hogy a mise Krisztus ígérete? (Azokról az istentelen fecsegőkről
nem is szólok, akik ezen felséges ígéret helyett emberi tanokat hir-
detnek.) És ha tanítják is Krisztus ez ígéit, nem úgy adják elő mint
ígéretet vagy testamentumot, így hát nem is az a céljuk, hogy hitet
keltsenek. Sőt, csakhogy minél siralmasabb legyen ez a mi fogságunk,
ma már mindent elkövetnek, hogy Krisztus ígését egy laikus se hall-
ja, mintha nagy szentségük miatt azokat nem is volna szabad közön-
séges emberrel közölni.

Mert hát eszelősök vagyunk, és az úgynevezett megáldás ígéit, mint
titkon elmondandókat, mi, papok, egyedül a magunk számára foglal-
juk le, úgy azonban, hogy azokból nekünk sincs semmi hasznunk, mert
magunk sem fogjuk fel úgy mint hiterősítésre való ígéretet és testa-
mentumot. De tudom is én, mely babona és istentelen felfogás az oka,
hogy ez ígéket csak épp a hitre nem méltatják? E nyomorúságos álla-
potot mi másra használja fel aztán az Ördög, mint hogy az egyházban
a miséből éppen semmit sem hagy meg számunkra, és eközben még-
is gondoskodik arról, hogy a világ minden szöglete misékkal, vagy-

is visszaélésekkel és az Isten testamentuma gúnyjával, meg a bálványozás vajmi súlyos bűneivel teljék meg, s ekként a világ nyakába mind több-több teher szakadjon, s az örök kárhozat súlyát mind jobban érezzük. Hisz a bálványozásnak mely bűne lehetne súlyosabb, mint fonák felfogásból visszaélni Isten ígérétevel, és az ebbe vetett hitet vagy semmibe se venni, vagy pedig kiölni? Az Isten ugyanis (mint mondtam) sohasem állt szóba velünk másként, most sem áll szóba másként, csakis Igéje útján.

Viszont mi sem közelíthetünk az Istenhez másként, csakis az ő ígérete Igéjébe vetett hit által. Cselekedeteinket ő semmibe se veszi, nincs is neki azokra szüksége: azok inkább csak az emberekkel és önmagunkkal való viszonyra tartoznak.

Hanem azt igenis megkívánja tőlünk, hogy mi őt ígéreteiben igaznak tartsuk, s ez alapon türelemmel várjunk reá, és hittel, reménnyel és szeretettel tiszteljük meg. Így vehetjük biztosra, hogy fenségét és dicsőségét rajtunk megmutatja, amennyiben nem a mi futásunk, hanem az ő irgalma, ígérete és ajándéka által minden jót megnyerünk és bírunk.

Íme ez amaz igaz istentisztelet, amelyet nekünk a misében végeznünk kell. Ámde, ha az ígéret igéjét elő nem adjuk, a hit gyakorlása szempontjából mi marad számunkra? Hiszen hit nélkül ki reményl, ki szereti az Istent? Mi az istentisztelet hit, remény, szeretet nélkül? Tehát semmi kétség, hogy az összes papok és barátok a püspökökkel és minden Ő feljebbvalóikkal egyetemben bálványozásba estenek, és a legveszedelmesebb életirányt követik a misét, vagyis a szentséget és az Isten ígéréteit illető ezen tudatlanság, visszaélés és gúnytűzés miatt.

Mert azt ki-ki könnyen beláthatja, hogy ez a két dolog szorosan egybe tartozik, tudniillik az ígéret és a hit. Hiszen ígéret nélkül semmit sem lehet hinni, és hit nélkül az ígéret semmit sem használ, minthogy ezt a hit szilárdítja meg és tölti be. Mindebből ki-ki megértheti, hogy a miséhez, mivel az semmi más, mint ígéret, egyedül hittel járulhatunk. Amit az imádságból, előkészületből, cselekedetekből, jelekből magunkkal viszünk, az mindinkább csak inger az istentelenségre, semmint kegyességnek dolga. Könnyen megesik ugyanis, hogy efféléknek birtoká-

ban azt vélik az illetők, hogy méltóképpen járulnak az oltárhoz, holott valójában hitetlenségük miatt annál, amit magukkal visznek, semmi sem teheti őket méltatlanabbakká. Óh, naponként és szerteszét hány áldozópapot látsz, akikről, ha nem szabály szerint öltözködtek, vagy kezüket nem mosták meg, avagy imádkozás közben megakadtak, szóval valami kis hibát követtek el, a nyomorult nép mindjárt azt hiszi, hogy szörnyű nagyot vétkeztek. Ámde hogy a misével, vagyis az isteni ígérettel sem nem törődnek, sem nem hisznek benne, az éppen nincs lelkiismeretbeli megbotránkozásukra. Óh mindeneknél istentelenebb és hálátlanabb kor, korunk korcs vallása!

Eszerint a miséhez való méltó előkészület, vagyis az azzal való helyes élés sajátképp és kizárólag a hit, melyet az ígébe, vagyis Isten ígéretébe vetünk. Azért aki az oltárhoz akar járulni, avagy a szentséggel élni, vigyázzon, nehogy üres szívvel jelenjék meg Ura Istenének színe előtt. Pedig üresen jön, aki nem hisz a misében, vagyis az új testamentumban. S elkövehető-e ennél nagyobb istentelenséget az isteni igazság ellen? Hisz e hitetlensége által a maga részéről hazugságba keveri az Istent, úgy tünteti fel őt, mint aki világba ígér. Azért legjobb, ha a miséhez éppen olyan érülettel járulsz, mint bármely más isteni ígéret meghallgatására, vagyis ha eszed ágában sincs sokat tenni és vinni magaddal, hanem igenis mindazt hinni és elfogadni, amit ott neked ígérnek, avagy a pap szolgálata közvetítésével mint ígéretet neked előadnak.

Ha nem ily lélekkel jössz, úgy inkább maradj el; mert bizonyára ítéltre mégis oda. Azért helyesen mondtam, hogy a misének egész ereje Krisztus amaz ígéiben vagon, melyekkel bizonyosságot tesz arról, hogy a bűnöknek bocsánatja mindazoknak megadatik, akik hiszik, hogy teste odaadatott, és vére kiontatott érettük. És éppen azért sem mire sincs oly szükségük azoknak, akik a misét hallgatják, mint hogy ez ígéket gondosan és teljes hittel megfontolják. Ha nem teszik, úgy minden más egyebet hiába tesznek. Igaz ugyan, hogy az Isten csaknem minden ő ígéretéhez valamely jelt is szokott csatolni, mint emlékeztetést az ő ígéretére, hogy azt annál hívebben megtartsuk, és hogy annál erősebben a lelkünkbe vessük.

Így a Noénak adott amaz ígéret jeleként, hogy nem bocsát a földre

többé özönvizet, szivárványt vont fel a felhőkre, szövetségére emlékeztetendő. Ábrahámnak pedig az ő magvában való örökség ígérete után a körülmetélést adta a hit igazsága jeléül. Így adta Gedeonnak a száraz és nedves bőrt, hogy a midianiták legyőzésére vonatkozó ígéletét megerősítse. Így ajánlta fel Akháznak Ézsaiás által mint jelt, hogy Syria és Samaria királyát legyőzi, és ezáltal benne az ő ígéletébe vetett hitet erősítette meg. És Isten ígéletének sok hasonló jeleiről olvasunk az Írásban.

Így csatolta Isten a misénél is, amely minden ő ígéretei között a legfőbb, mint ígéletének emlékeztető jelét, ahhoz a maga testét és a maga vérét a kenyérben és a borban, amint mondja: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre”, s így csatolja a keresztségben is az ígélet igéihez a vízbemerítés jelét.

Ebből megérthetjük, hogy Isten minden egyes ígéleténél két dologról van szó: az ígéről és a jelről, hogy tudjuk, miszerint az Ige a testamentum; a jel pedig a *sacramentum*. Eszerint a misében Krisztus igéje a testamentum, a kenyér és a bor a sacramentum, és valamint fontosabb az Ige, mint a jel, éppen úgy fontosabb a testamentum is, mint a sacramentum. Mert az ember az ígét vagy testamentumot bírhatja és használhatja jel avagy sacramentum nélkül. Higgy (mondja Ágoston)⁴⁵ és ettél.

Ámde kinek higgyünk, ha nem az ígérettevő igéjének? Tehát én napoként, minden órában misézhetek, amennyiben, amikor csak akarom, magam elé állíthatom a Krisztus igéit, és azok által hitemet táplálhatom és erősíthetem. Ez az igazi lelki evés és ivás.

E pontnál láthatod, mit és mennyit eszeltek ki ezen tárgyra vonatkozólag az iskolás teológusok. Először, ami mégiscsak fődolog volna, tudniillik a testamentumot és az ígélet igéjét közülök egy sem tárgyalja, és így ők a hitet és a mise egész erejét előttünk homályba burkolták. Aztán ugyanannak csupán egyik részével foglalkoznak, tudniillik a jellel és a sacramentummal, és azzal is úgy, hogy a hitről nem is szólnak, hanem az előkészületről és a külső cselekedetekről, a mise közléséről és hasznáról, mígnem végre feneketlen mélységbe merülnek, és tépelődnek az átlényegülés és sok-sok egyéb metafizikai csodabogárról,⁴⁶ hóbortos holmikról, és úgy a testamentum, mint a sacramen-

tum tudományát és helyes használatát – az egész hittel együtt – sárba rántják, és odáig viszik a dolgot, hogy a Krisztus népe (mint a próféta mondja) mindenha megfélelkezik a maga Istenéről (Zsolt 32,13). Te azonban hagyj másokat a misehallgatás különféle hasznáról regélni, és lelkedet oda irányozd, hogy a prófétával mondhasd és hidd: „Isten számodra asztalt terített mindazok ellenére, akik téged szorongatnak” (Zsolt 23,5), és annál táplálkozzék hited és erősödjék. Ámde hited nem táplálkozhatik, csakis az isteni ígéret ígéje által. *„Mert nemcsak kenyérrrel él az ember, hanem minden, az Isten szájából származó igével”* (Mát 4,4). Annak okáért a misénél minden előtt igen pontosan kell ügyelned az isteni ígéretre, akárcsak valamely igen gazdag lakomára, pompás legelőre és a te szent megnyugasztalásodra, hogy mindenekelőtt kiváltképpen azt becsüld meg, különösen arra bízd magadat, és erősen ahhoz ragaszkodjál a halálon és minden bűnön át is.

Ha ezt cselekszed, úgy a mise hasznának nem csupán egy mesebeli babonás cseppjét és részecskéjét, hanem magát az élet kútfejét is megnyered, tudniillik az ígébe vetett hitet, melyből minden jó ered. Amint Ő mondja: „Aki bennem hisz, annak testéből az élő víz folyamai csörgedeznek”; viszont: *„Aki iszik a vízből, melyet én adok, abban élő víz forrása fakad, amely örök életre buzog”* (Ján 4,24).

Így hát két dolog van, ami minket kísértetbe szokott hozni, hogy a mise hasznát el ne fogadjuk.

Az egyik, hogy mi bűnösök és gyarlóságunk miatt méltatlanok vagyunk ily nagy jóra.

A másik, hogy bárha méltók volnánk is, ezt a nagy jót a mi kislelkű természetünk nem is kívánhatja, avagy remélheti.

Mert a bűnök bocsánatjától és az örök élettől inkább vissza kell retennünk, mintsem hogy kívánnók, ha komolyan mérlegeljük azon javaknak nagyságát, amelyek azokból származnak? Tudniillik: Istent atyánkul bírni, fiúnak lenni és Isten minden javai örököseinek. E kettős kishitűséggel szemben neked az Isten ígését kell megragadnod, és azt sokkal erősebbnek tartanod, mint ezen te gyarló gondolataidat. *„Mert nagyságosok az Isten dolgai; aki ügyet vet azokra, merő gyönyörűsége van bennök”* (Zsolt 111,2). Ő hatalmas, hogy többet adjon, mintsem kívánjuk avagy felfoghatjuk. Hiszen, ha nem múlták

felül a mi érdemünket, értelmünket és minden mi érzékünket, nem volnának isteni dolgok. Ezt köti Krisztus is lelkünkre, mondván: „*Ne félj kicsiny sereg, mert tetszett a ti atyátoknak, hogy országot adjon ti-nektek*” (Luk 12,32).

Mert az Istennek ezen mérhetetlen gazdasága, amely Krisztus által öntetett ki reánk, cselekszi, hogy mi viszont őt mindeneknél égőbben szeressük, hogy hozzá a legnagyobb bizodalommal közeledjünk, érte mindent kész örömet elszenvdjünk. Azért ezt a szentséget is méltán nevezik a szeretet forrásának.

E részben végy példát az emberekről. Hiszen ha valamely szegény koldusnak, avagy valamely méltatlan, avagy gonosz szolgának egy gazdag úr ezer aranyforintot hagyományozna, bizony az illető örvendő lélekkel fogadná és kikövetelné azt, és sem a maga méltatlansága, sem a nagy hagyomány miatt nem fájna a feje. Sőt, ha valaki útjába állna és a szemére vetné méltatlanságát vagy a nagy hagyományt, mit gondolsz, mit szólna ahhoz? Semmi egyebet, mint: „Mi közöd hozzá? Amit kapok, nem érdemem avagy személyes jogom szerint kapom. Tudom, hogy én méltatlan vagyok, és többet kapok, mint amit érdemlek, sőt én ellenkezőt érdemeltem volna, de amit követelek, azt követelem a testamentom és az illető jóakarata alapján. Ha ő nem tartotta csúf dolognak, hogy oly nagy adományt hagyjon egy méltatlan emberre, miért vessem meg én azt az én méltatlanságom miatt? Sőt ellenkezőleg, csak azért is, annál inkább ragaszkodom e meg nem érdemelt és váratlan jótéteményhez, minél méltatlanabb vagyok reá”. Hasonló felfogással küzdjön le ki-ki lelkében minden kételkedést és aggodalmat, hogy Krisztus ígéretét bízó hittel elnyerhesse, és kiváltképpen óvakodjék, nehogy a maga bűntjébe, imádságába avagy előkészülésébe vetett bátorságos bizodalommal járuljon a szentséghez. Mert, mint elégszer mondtam, itt egyedül az ígéret ígében fordul meg minden, és a tiszta hiten, amely egymagában teljes és elégséges előkészülés.

Ezekből megértjük, Isten mely nagy haragja az rajtunk, hogy gonosz tanítók a testamentum ígét előttünk eddig elrejtették, és ez által (amennyiben rajtuk állott) a hitet kiölték. S immár könnyen beláthatjuk azt is, hogy minek kellett szükségképpen bekövetkeznie a kiölt hitre, tudniillik a legistentelenebb babonás cselekedeteknek. Ahol

ugyanis a hit kihal és a hit ígéje elnémul, ott hamarosan annak helyére lépnek a hagyományos cselekedetek, amelyek által, akárcsak valamely babyloni fogság által, országunkból elhurcoltatunk, és a mi szívünk örömétől megfosztatunk.

Így áll a dolog a misével, amely gonosz emberek tana következtében *opus operatum*nak⁴⁷ nevezett jó cselekedetté változott, s melyről merik hinni, hogy általa Istennél mindent elérhetnek. Aztán kisütöttek azt a legeslegnagyobb esztelenséget, hogy mivel a mise az ő hazug beszédjük szerint a külső cselekedet ereje által hat, tehát – mondják – az másoknak is hasznos, még ha az istentelen papnak kárára van is. És ez ingó homokra építették a maguk átruházásait,⁴⁸ részesüléseit,⁴⁹ testvériségeit,⁵⁰ évfordulóit⁵¹ és ehhez hasonló számtalan üzleti nyereszkedéseit.

E kísértet ellenében, minthogy erős az és száma is sok, s hozzá mélyen gyökeret vert, alig állsz meg, hacsak állhatatos buzgósággal meg nem jegyzed, hogy mi a mise, és erősen lelkedbe nem véved, amit arról már másutt is mondtam.⁵² Hiszen hallottad, hogy a mise semmi más, mint isteni ígéret, avagy Krisztusnak az ő teste és vére szentségével megpecsételt testamentoma. Ha ez igaz, beláthatod, hogy teljességgel és semmi módon nem lehet az cselekedet, és hogy annak másként semmi foganatja, senki sem is foghat bele más célzattal, hanem egyedül hit által. A hit pedig nem cselekedet, hanem a cselekedetek mestere és élete. Ki volt ugyanis valaha oly esztelen, hogy egy vett ígéretet vagy egy javára tett testamentumot, midőn elfogadja, örökhagyójának szóló jó cselekedetnek nevezett volna? Hol az örökös, aki hiszi, hogy valami jót tesz atyjának, aki neki valamit hagy, midőn a végrendeletet a ráhagyott örökséggel együtt elfogadja? Mely istentelen vakmerőség volna hát részünkről, ha mi az isteni testamentumot elfogadva odaállanánk, hogy Istennek valami jót tegyünk? A testamentumnak ez a meg nem értése és a fenséges sacramentumnak e fogsága nem a legnagyobb mértékben siratni való-e? Mikor hálát kellene adnunk a vett jótéteményért, előállunk nagy gögösen, és mi akarjuk nyújtani azt, amit el kellene fogadnunk, kigúnyolván hallatlan elvetemedettséggel az adományozónak irgalmasságát, amennyiben mint cselekedetet ajánljuk fel azt, amit mint kegyelmet nyerünk

meg úgy, hogy ekként az örökhagyó többé nem a maga javait osztja ki, hanem a mienket fogadja el. Jaj ez elvetemedettségért! Volt-e ugyanis valaha oly eszement ember, aki a keresztséget jó cselekedet számba vette volna, avagy olyan, aki a keresztség felvételekor azt hiszi vala, hogy jó cselekedetet mível, melyet magáért és másokért Istennek ajánl fel és a keresztyénség közjavává tesz? Ha pedig a sacramentumban és a testamentumban nincs másokkal közölhető jó cselekedet, úgy a misében sincs, mert ez sem egyéb, mint testamentum és sacramentum. Azért nyilvánvaló és égbekiáltó tévedés a misét bűnökért, elégtételért, holtakért, avagy bármely saját magunk, vagy mások érdekéért megtartani avagy alkalmazni, minek igazságáról igen könnyen meggyőződhetünk, ha szilárdan megállunk a mellett, hogy a mise oly isteni ígéret, amely senkinek se használhat, senkire se ruházható, senkire sem hárítható át, sem senkivel sem közölhető, csakis azzal, aki saját hitével ragadja meg azt.

Hiszen Isten ígéretét, amely mindenkinél külön-külön hitet kíván, ki fogadhatja avagy ruházhatja át más helyett? Hát megadhatom-e én egy másnak Isten ígéretét, hogy ha nem hisz is? Avagy hihetek-e én más helyett? Avagy megtehetem-e, hogy más higgynem? Pedig ennek meg kell történnie, hogyha én a misét másokra ruházhatom és velük közölhetem. Mert a misében semmi más nincs, mint e két dolog: Isten ígérete és az ember hite, amely azt, amit Isten ígér, elfogadja. Ha ez igaz, úgy én mások helyett hallgathatom az evangéliomot és hihetek, mások helyett felvehetem a keresztséget, mások helyett bűnbocsánatban részesülhetek, mások helyett élvezhetem az oltáriszentséget, sőt (hogy sorra vegyem az ő szentségeiket) mások helyett feleséget vehetek, mások helyett pap lehetek, avagy megbérmáltathatom magamat, mások helyett elláttathatom magamat az utolsó kenettel. Hát mért nem hitt Ábrahám az összes zsidók helyett? Miért kívántatik meg minden egyes zsidótól a hit ugyanabban az ígéretben, amelyben Ábrahám hitt vala? Eszerint megdönthetetlen igazság marad: ahol Isten ígérete vagy, ott ki-ki magára áll, és mindenkitől megkívántatik a hit, és ki-ki magáért ad számot és hordozza a maga terhét, mint Márk mondja végül: „*Aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözülni fog, aki pedig nem hisz, elkárhozik*”. Tehát a mise is kinek-kinek csak a ma-

ga hite által válhatik hasznára, és egyébként senkivel nem közölhető. Amint a pap is senkinek sem nyújthatja mások helyett a szentséget, hanem külön-külön szolgáltatja azt ki mindenkinek. Mert a papok, midőn a szentséget megáldják és nyújtják, a mi szolgálaink, akik által mi nem valamely jó cselekedetet végezünk, avagy cselekvőleg (*active*) közlünk, hanem általuk vesszük az ígéretet és jegyet, és ezzel tápláltatunk (*passive*), ami eddigelé a laikusoknál úgy is van, mert nem mondják, hogy a laikusok az által valami jót cselekszenek, hanem csak is hogy azt veszik. Ámde a papok arra vetemedtek, hogy ebből oly jó cselekedetet csináltak, amelyet közölnek és felajánlanak Isten sacramentumából, holott e jótéteményt el kellene fogadnunk. Hanem azt mondhatnád: mit? Hát te az összes egyházak és kolostorok szokását és véleményét meg akarod másítani, melyeknél a misék nagy időn át érvényben valának, és amelyeknél azokra alapítvák az évfordulók, könyörgések, intézkedések, közlések, vagyis a legzsírosabb járadékok és jövedelmek? Erre feleletem: éppen ez az, ami engem arra indított, hogy az egyház fogságáról írjak. Mert így vált az Isten felséges testamentuma istentelen nyerészkedés eszközévé, elvetemedett emberek nézetei és tanai következtében, akik az Isten ígését háttérbe, saját szívök gondolatait előtérbe tolták, és az egész világot félrevezették. Mit törődöm én a tévelygők sokaságával és hatalmával? Az igazság erősebb, mint ők együttvéve. Ha megtagadhatod a Krisztust, aki azt tanítja, hogy a mise testamentum és sacramentum, úgy igazat adok nekik; továbbá, ha azt mondhatod, hogy jó cselekedetet mível az, aki a testamentum jótéteményét elfogadja, avagy erre az ígéret sacramentumát használja fel, örömet elkarhoztatom a magam véleményét. Mivel pedig ezek közül egyiket sem teheted, mit habozol megvetni a nagy tömeget, mely a kárhozatba fut, és megadni Istennek a dicsőséget, és vallani az ő igazságát? Tudniillik, hogy most mindazok a papok hamis nézetben vannak, akik a misét cselekedet számba veszik, mellyel maguknak vagy másoknak, élőknek vagy holtaknak szükségükben segítségükre sietnek. Hallatlan és csodálatra méltó dolgot mondok. De ha megfontolod, hogy mi a mise, beláthatod, hogy igazat beszéltem. Ezt mind ama mérték nélkül való elbizakodottság mívelte, amely miatt Istennek reánk nehezedett haragját észbe nem vettük.

Azt azonban készségesen megengedem, hogy azok az imádságok, melyeket mi a mise élvezésére egybegyülekezve Istenhez intézünk, jó cselekedetek vagy jó tettek, miket magunk közt kiosztunk, alkalmazunk, közzé teszünk és egymásért áldozunk. Amint Jakab oktat minket: *„Imádkozzatok egymásért, hogy meggyógyíttassatok”* (5,16). És Pál megparancsolta: *„Legyenek könyörgések, imák, fohászkodások minden emberért, királyokért és minden felsőségért”* (I.Tim 2,1-2). Ámde mindez nem a mise, hanem a mise cselekedetei. Ha egyébként a szív és száj imáit cselekedeteknek nevezhetjük, mert ezek a szentségben fogant és megerősödött hitből erednek. A misét, vagyis az Isten ígéretét nem imádsággal teljesítjük be, hanem egyedül hittel. Ha pedig hiszünk, úgy imádkozunk és mindenféle jó cselekedetet végezünk. Úgyde melyik pap tart azért misét, hogy higgye, miszerint ő csupán imádságokat ajánl fel? Ők mindannyian azt képzelik, hogy Krisztust áldozzák fel az Atya Istennek, mint teljesen elégséges áldozatot, és hogy jó cselekedetet mívelnek mindazok érdekében, akiknek hirdetik, hogy az nekik hasznos. Mert ők a gépiesen végrehajtott cselekedetben bizakodnak, – az imádságot nem ígyven fogják fel. Minthogy tehát a tévelygés fokról-fokra nőtt, a szentségnek tulajdonították azt, ami az imádságot illeti meg; és amely jótéteményt el kellett volna fogadniok, azt Istennek nyújtották.

Azért határozott különbséget kell tenni a testamentom és sacramentom, úgyszintén azon imádságok közt, melyeket egyszersmind imádkozunk. És nemcsak ezt, hanem tudnunk kell azt is, hogy az imádságoknak teljességgel semmi hasznuk, sem arra nézve, aki imádkozik, sem azokra nézve, akikért elmondatnak, csakis ha előbb a testamentumot hittel elfogadjuk; tehát hogy egyedül a hit imádsága az, amely meghallgatásra talál, amint ezt Jakab levele első fejezetében tanítja. Szóval, hogy egészen más az imádság, mint a mise; imádságomat kiterjeszhetem mindazokra, akikre csak akarom, ámde a misét senki sem élvezheti, csakis aki egymagára hisz, és csakis annyiban, amennyiben hisz; azt nem ajánlhatjuk fel sem embereknek, sem Istennek, hanem egyedül Isten nyújtja azt a pap szolgálata közvetítésével az embereknek, akik egyedül hittel vehetik, minden cselekedet avagy érdem nélkül. Ne legyen hát senki olyan dőre, hogy azt mondja: jó csele-

kedetet mível, midőn szegény és ínséges módra jó, hogy a gazdagnak kezéből elfogadja a jótéteményt. Eszerint a mise (amint mondtam) az isteni ígéret jótéteménye, kiszolgáltatva a pap által minden embernek. Biztos dolog tehát, hogy a mise nem oly cselekedet, mely másvalakivel közölhető volna, hanem (amint mondják) a hit tárgya, kinek-kinek saját hite táplálására és erősítésére.

De még egy más botránykövet is el kell utunkból távolítani, és ez sokkal nagyobb és különösebb, tudniillik hogy szerzte hiszik, miszerint a mise áldozat, mely Istennek áldoztatik; s e nézettel a kánon⁵³ szavai is egybehangzóknak látszanak, midőn kijelentik: „Ez adományok, ez ajándékok, a szent áldozat”. És utóbb: „Ez áldozat”. Viszont világosan követeltetik, „legyen kedves ez az áldozat, mint az Ábel áldozata”. Innét, hogy Krisztust az oltár áldozatának nevezik. Ehhez járulnak a szent atyák mondásai, a sok példa, az egész világon elterjedt állandó szokás.

Mindezzel, minthogy erős gyökeret vert, szembe kell állítanunk egész határozottsággal Krisztus ígéit és példáját; mert ha nem ragaszkodunk ahhoz, hogy a mise Krisztus ígérete és testamentuma, amint ezt az ígék világosan mondják, úgy oda az egész evangéliom és minden mi vigasztalásunk. Ez ígék ellenében semmit sem szabad megtűrnünk, bárha mennyei angyal tanítana is mást: mert amaz ígékben szó sincs cselekedetről avagy áldozatról. Aztán Krisztus példája is mellettünk bizonyít: mert Krisztus az utolsó vacsora alkalmával, midőn ezt a szentséget és testamentumot szerzette, ezt nem Istennek, az ő Atyjának áldozta, nem is végezte, mint jó cselekedetet másokért; hanem ott ült az asztalnál, és eléadta kinek-kinek épp a szentséget, és nyújtotta nekik a jegyet. Tehát a mise, minél közelebb áll és minél inkább egybevág a legelső misével, melyet Krisztus a vacsora után tartott, annál keresztyénibb. Úgyde a Krisztus miséje nagyon is egyszerű volt, hűjával minden ruhapompának, testmozdulatoknak, énekeknek és más szertartásoknak; úgyhogy ha azt, mint áldozatot kellett volna feláldozni, Krisztus nem szerzette s rendelte volna tökéletes módon.

Nem azért mondom ezt, hogy bárki is követ dobjon az egész keresztyén egyházra, amely a misét sokféle szertartással ékesítette és gazdagította meg, hanem azt akarom én, hogy a szertartás e külső színétől

megcsalatra és a nagy pompától elbódítva, a mise tiszta mivolta iránt senki ne essék tévedésbe, és ne imádja valósággal az elemek átlényegülését, midőn a mise tiszta lényegének elvesztése után a pompa sokféle járuléka csüng. Mert ami Krisztus igéjén és példáján kívül ahhoz csatolódik, az a misének mind csak esetleges járuléka, amik közül egyet sem becsülhetünk többre, mint ahogy jelenleg az ostyatartó monstranciákat⁵⁴ és oltárterítőket becsüljük. Annak okáért, amint szó sem lehet arról, hogy a testamentumot kiosszuk vagy az ígéretet elfogadjuk, és áldozatként felajánljuk, ugyanúgy arról sem lehet szó, hogy a misét áldozatnak tartjuk, mert az ígéretet vesszük, az áldozatot pedig adjuk. Márpedig egyazon dolgot nem lehet egyszerre venni és adni, éppoly kevésbé, mint ahogy az imádság és a nyert tárgy nem lehet ugyanazon dolog, vagy amint nem lehet egyazonos az imádság és az imában kért dolog elfogadása.

Mit szóljunk hát a mise kánonához és az atyák tanához? Első feleletem: Ha nincs mit mondanunk, sokkal helyesebb, ha mindent tagadunk, mintha helyben hagyjuk, hogy a mise cselekedet vagy áldozat, nehogy megtagadjuk Krisztus igéjét, és a hitet a misével együtt semmivé tegyük. Ámde, hogy az atyákat is kimentsük, Pálból szeretnénk felelni (I.Kor 11. fej.), aki értésünkre adja, hogy a hívő keresztyének, mikor misére gyűltenek egybe, ételt, italt (ők *collectának*⁵⁵ nevezték ezt) szoktak magukkal hozni, amit a szegények közt kiosztottak az apostolok szokása szerint. (ApCsel 4,34). S abból, amit hoztak, vették a bort és kenyeret a szentséghez, és azt áldották meg. És minthogy mindezt igével és imádsággal megszentelték, zsidó szokás szerint felemelvén a magasba, amint Mózesnél olvassuk: a felemelés vagy áldozat igéi és szertartásos szokásai fennmaradtak, jóllehet maga a szokás, melynél fogva összehordták és gyűjtötték azt, amit felmutatni és felemelni kellett, rég megszűnt. Így Ezékiás (Ézsa 38,5) megparancsolja, hogy Ézsaiás imát bocsásson fel a magasságba Isten színe elé a többiekért. És Dávid mondja: „*Emeljétek fel kezeiteket a szentélyben*” (Zsolt 134,2) Viszont: „*Kezeimet felemelem*” (Zsolt 28,2). Éppen azért e szavakat: *sacrificum*⁵⁶ vagy *oblatio*,⁵⁷ áldozat vagy felemelés, nem szabad a szentségre vagy testamentumra vonatkoztatni, hanem

az összegyűjtött eledelre. Innét, hogy a *collecta* szó máig fennmaradt, és annyit tesz, mint misében mondott imádság.

Ez az értelme annak is, hogy a pap, mihelyt a kenyeret és bort megáldotta, a kelyhet magasra emeli; amivel nem azt jelzi, hogy Istennek akar valamit áldozni, mert hisz egy szóval sem emlékezik meg akkor az ostyáról vagy áldozatról, hanem ez is vagy a héber szokásból maradt fenn, melynél fogva felemelték azt, amit hálaadással élvezvén Istennek újra megadtak; vagy intés az nekünk, hogy ama testamentumba vetett hitre indíttassunk, melyet Krisztus szavaival előad és közöl, hogy egyszersmind annak jegyét is mutassa, és a kenyér felemelése sajátképp felelet legyen e mondásra: „Ez az én testem”. És hogy minket, körülállókat egyidejűleg jeggyel megszólítson; szintúgy a kehely felemelése felelet e szavakra: „Ez a kehely az új testamentum”. Mert a papnak az a hivatása, hogy a felemelés e szokása által bennünk hitet keltsen. És vajha, amiként szemünk előtt felemeli nyilvánosan a jegyet vagy a sacramentumot, egyszersmind füleinknek is minél világosabb és tisztább hangon hirdetné az ígét vagy testamentumot, mégpedig minden népnek a maga nyelvén, hogy a hit annál erősebben kelhetne életre bennünk. Mert miért legyen szabad misét tartani latin, görög és héber nyelven, s nem egyszersmind német vagy bármely más nyelven is?

Annak okáért vegyék fontolóra azok a papok, akik e romlott és igen nagyon veszedelmes időben misét tartanak: Először, hogy a nagy és kis kánon⁵⁸ szavait a collectákkal, melyek nagyon is világosan áldozatról szólnak, ne vonatkoztassák a sacramentumra, hanem vagy a kenyérre és borra, melyet meg kell áldaniok, vagy imádságaikra. Mert a kenyér és bor előbb kitételek megáldás végett, hogy ige és imádság által megszenteltessenek. Aztán pedig, amint megáldvák és megszentelvék, nem áldoztatnak fel, hanem Istentől mint ajándékot vesszük. És e szertartásnál meg kell gondolnia a papnak, hogy az evangéliom minden kánonnál és collectánál előbbvaló, mert ezek emberek művei. Az evangéliom azonban (mint hallottad) nem engedi meg, hogy a misét áldoztatnak tartsuk.

Továbbá, aki nyilvánosan misét olvas, gondolja meg, hogy semmi más nem tesz, mint hogy a mise által másokkal közösségbe lép; és

egyszersmind óvakodjék attól, hogy imádságát magáért és másokért áldozatképp mondja, nehogy elbizakodva azt vélje, hogy misét áldoz. Aki pedig magánmisét mond, jegyezze meg, hogy önmagának szolgáltatja ki az úrvacsorát; mert a különös és magánmise nem különb, nem is ér többet, mint mikor a laikus a szentséget egyszerűen elfogadja a pap kezéből; eltekintve az imádságoktól és attól, hogy ő ilyenkor magamagának szolgáltatja azt ki. Alapjában mi, papok és laikusok mindnyájan, egyenlő képességgel bírunk a mise és szentség dolgában.

Ha valamely papot felkérnénk is, hogy másokért – mint mondják – fogadalmi miséket tartson, óvakodnia kell, hogy a miséért bármely jutalmat fogadjon el, vagy hogy bármely fogadalmi misét áldozatként merjen bemutatni; ellenkezőleg, rajta legyen, hogy mindazt az imádságokra vonatkoztassa, amit tesz, akár élőkért akár holtakért, ilyen formán gondolkodván: Íme, megyek, és egyedül magamnak adom fel a szentséget, ámde mialatt azt élvezem, ezért vagy azért imádkozni fogok. Szóval, hogy így a jutalmat az imádságért és ne a miséért kapja, a maga élelmére és fenntartására. Azzal se törődjék, hogy az egész világ más véleményen van és más szokást követ. Tied az evangéliom, és az igen megbízható; erre támaszkodjál, s akkor mások véleményét és képzelmét könnyen megveted. De ha engem vetsz meg, és úgy mész misét áldozni, és nem csupán imádságokat, úgy tudd meg, hogy én téged hív lélekkel óvtalak, és én az utolsó napon mentve vagyok, te azonban elveszed büntetésedet és lakolni fogsz. Megmondottam neked, amire, mint testvér testvére javát tekintve, kötelezve vagyok. Ha számba veszed, javadra válik; ha fel se veszed, a te károd leszen. Ha pedig valaki ezt az én tanomat elkárhoztatná, annak Pál szavaival felelek: „*A gonosz és csábító emberek dolga hovatovább mind rosszabb lesz, csábítanak és elcsábíttatnak*” (II.Tim 3,13).

Ebből ki-ki könnyen megértheti, amit igen gyakran idéznek Gergelyből:⁵⁹ „Egy gonosz papnak miséje nem becsülendő kevesebbre, mint bármily jóé”. És: „Szt. Péter miséje nem volt volna jobb, mint az áruló Júdásé, ha mindketten miséztek volna”. Mert e köpönyeggel akarják takargatni sokan a maguk istentelenségét, és éppen azért kieszelték a végrehajtott és végrehajtó cselekedet (*operis operati et operis operantis*) között való különbséget, hogy bátorságot vehessenek maguknak

a biztonságban és gonoszságban való életre, és hogy másokkal mégis jót tehessenek. Ámde Gergely helyesen beszél, ők meg félreértik őt. Mert az igaz, hogy az istentelen papok éppúgy a testamentumot és sacramentumot nyújtják s veszik, mint a legeslegszentebbek. Hiszen ki vonhatja kétségbe, hogy az evangéliom istentelen egyének által is hirdetheted? Márpedig a mise az evangéliom egy része, mi több az evangéliom veleje és rövid foglalata. Hiszen mi más az egész evangélium, mint örömhír a bűnök bocsánatjáról? Amit pedig a bűnök bocsánatjáról és az Isten kegyelméről részletesebben és bővebben mondhatunk, az röviden a testamentum ígében foglaltatik. Azért a közönséges prédikációknak sem lehet más feladatuk, mint hogy a misét magyarázzák, vagyis hogy ama testamentum isteni ígéreteit kifejtsék; mert csak így kelthetnek hitet és így építhetik igazán a gyülekezetet. De akik a misét most magyarázzák, azok komédiáznak és csálnak, emberektől kigondolt szertartások és külső pompa színeképeivel.

Annak okáért, amint keresztelhet egy istentelen ember, vagyis az ígélet ígését és a víz jegyét alkalmazhatja arra, akit meg akar keresztelni, hát éppen úgy e szentség ígéletét is hirdetheti és nyújthatja az élvezőknek, és velük együtt veheti azt, miként Júdás, az áruló tette az Úr vacsorája alkalmával. És mégis mindenkoron egyazonos marad az a sacramentum és testamentum, mely a hívőben a maga dolgát és a hitetlenben a más dolgát végezi. Ámde az áldozást tekintve egészen másként áll a dolog: mert, minthogy nem a mise, hanem az imádságok ajánlatnak fel Istennek, világos, hogy a gonosz papnak áldozata nem ér semmit, hanem (miként ugyancsak Gergely mondja):⁶⁰ „Ha egy méltatlant küldünk imádkozni, a bírót nagyobb büntetésre indítjuk”. Azért ezt a két dolgot nem szabad összezavarni: tudniillik a misét és az imádságot, a sacramentumot és a cselekedetet, a testamentumot és az áldozatot, mert az egyik Istentől jó számunkra a pap szolgálata közvetítésével, és hitet követel; a másik a mi hitünkéből száll fel a pap által Istenhez és kér meghallgatást; amaz alászáll, emez felszáll. Miért is amaz nem szükségképp feltételez méltó és kegyes szolgát; emez azonban megköveteli azt. Mert Isten a bűnösöket nem hallgatja meg; ő a gonosz által mívelhet jót, de egy gonosz cselekedetet sem fogad el, mint azt Kainnál megmutatta. És a Példabeszédek könyve mondja: „A

gonosz áldozatát utálja az Isten” (15,8). És Pál: „*Ami nem hitből jó, bűn az*” (Róm 14,23).

De hogy az első résszel végezzek (mert egyebekről majd akkor szólok, ha előáll s beleköt ebbe valaki), mindebből levonom a következtetést a tekintetben, hogy kiknek javára szereztetett a mise, és hogy kik úrvacsoráznak méltóképpen: tudniillik egyedül azok, akiknek szomorú, aggódó, levert, zaklatott és tévelygő lelkiismeretük van. Mint-hogy ugyanis e sacramentumban az isteni ígéret a bűnök bocsánatját ajánlja fel, bátorsággal járuljon ahhoz, akit bűneinek terhe nyom és érzete szorongat. Mert a múlt, jelen és jövő bűnöknek egyetlen orvossága Krisztus testamentuma, feltéve, hogy ahhoz rendíthetetlen hittel ragaszkodunk, és hisszük, hogy az neked kegyelemből és ingyen adatik, amint a testamentum igéi hirdetik. Ha ezt nem hiszed, nincs cselekedet, nincs igyekezet, mely valaha megnyugtassa lelkiismeretedet. Mert egyedül a hit a lelkiismeret békessége, a hitetlenség pedig a lelkiismeret egyetlen békétlensége.

II. A KERESZTSÉG SZENTSÉGÉRŐL

Áldott legyen az Isten és a mi Urunk Jézus Krisztus Atyja, aki az ő irgalmának gazdagsága szerint legalább ezt az egy szentséget emberi tételek szennye és mérge nélkül tartotta meg egyházában, és minden népnek s minden emberi rendnek közkincsévé tette, és nem engedte meg, hogy a gyalázatos nyereszkedés és istentelen vakhit ezt is rabigába verje. Úgy intézkedett, hogy ez által a gyermekek, kikhöz a kapzsiságnak és vakhitnek még semmi nyoma, avattassanak be, és igéje együgyű hitével szenteltessenek meg; azoknak válik még most is a keresztség leginkább hasznukra: mert ha a véneknek és nagyoknak kellené ezt a szentséget feladni, valószínű, hogy ereje s fensége a kapzsiság és vakhit zsarnoksága miatt, mely minden isteni dolgot megrontott

nálunk, régen oda volna. Az emberi furfang kétségkívül itt is kieszelte volna a maga előkészülése és mókája módjait: aztán a fenntartásokat (*reservationes*) és feltételeket (*restrictiones*), s ezekhez hasonló sok más pénzhurkot, amik miatt a víz nem lenne olcsóbb, mint jelenben a (bűnbocsátó) levelek és (bulla) pecsétek.

Ámde mivel az ördög a keresztség erejét a gyermekekből ki nem ölhette, hát mégis nekilátott, hogy kiölje az összes felnőttekből, úgyhogy immár alig akad olyan, aki észbe venné, hogy meg vagyon keresztlelve; még kevésbé, aki arra büszke lenne: mert hát a bűnbocsátatnak és a mennybejutásnak sok más útját-módját találták ki. E nézetre Jeromos⁶⁴ egyik veszedelmes mondása szolgáltatott okot, mely vagy rosszul van fogalmazva, vagy rosszul értelmezve, amennyiben ő a „bűnbánatot” „hajótörés után való második deszkaszálnak” nevezi. Mintha bizony a keresztség nem volna bűnbánat. Innét van aztán, hogy ha bűnbe esnek, az első deszkaszálat, avagy hajót, akárcsak ha veszve volna, számba sem veszik, és segítséget s bizodalmat csakis a másik deszkaszámban, tudniillik a bűnbánatban keresnek. Itt a nyitja a fogadalmak, lelkigyakorlatok, cselekedetek, elégtételek, búcsújárások, búcsúk és *secták* megszámlálhatatlan terhének és az ezekre vonatkozó rengeteg könyvnek, kérdésnek, nézetnek s emberi tételnek, miket az egész világ sem foghat immár be, úgyhogy ez a zsarnokság sokkal gonoszabbul gyötri az Isten egyházát, mint amily gyötrelme volt egykoron a zsidók zsinagógájának vagy bármely más népnek az ég alatt. Hát a püspökök kötelessége volna mind e bajon segíteni, és a keresztyéneket teljes buzgalommal a keresztséghez utasítani, hogy megértenék, mik ők, és hogy mint keresztyéneknek mit kelljen cselekedniök. Ámde ők most csakis azon vannak, hogy a népet a keresztségtől minél messzebbre eltereljék, és mindnyájukat zsarnokságuk özönvizébe merítsék, és elérjék, hogy az Isten népe (mint a próféta mondja) azt örökre elfelejtse. Ó mely boldogtalanok azok mind, kiket ez idő szerint püspököknek neveznek, kik sem nem tudják, sem nem cselekszik, ami a püspököknek dolga, s kiken beteljesedik Ézsaiás mondása: „*Őrei mind vakok, egyik sem tud semmit; mert a pásztorok tudatlanok, mindenik a maga útján halad, mindenik a maga hasznát lesi állásában*” (Ésa 56,10).

Nos hát az első, amit a keresztségnél figyelembe kell venni, az iste-

ni ígéret, amely így szól: „Aki hiszen és megkeresztelkedik, idvezül”. Ezt az ígéretet elébe kell tenni a cselekedetek, fogadalmak, lelki gyakorlatok minden pompájának, és mindannak, ami emberektől való; mert ettől az ígérettől függ minden mi idvességünk. Hanem úgy kell azt figyelembe venni, hogy hitünket gyakoroljuk abban, és éppenséggel ne kételkedjünk üdvösségünk felett, minekutána megkeresztelttünk; mert ahol ily hit nincs, vagy nem keletkezik, ott a keresztség nemhogy használna, ellenkezőleg, árt, mégpedig nemcsak akkor, amikor részesülünk benne, hanem egész életünkön át; mert az ily hitetlenséget az isteni ígéret hazugságnak minősíti, ami pedig a legnagyobb bűn minden bűnök között. Ha a hit eme gyakorlatába fogunk, hamarosan megértjük, mely nehéz egy dolog az isteni ígéretben hinni, mert a gyalgó ember, aki bűneinek tudatában vagyon, a legnehezebben hiszi, hogy az idvesség övé, vagy hogy idvezülnie kell; márpedig, ha ezt nem hiszi, úgy nem is idvezülhet, mivel nem hisz az isteni igazságban, amely idvességet ígér.

Ezt kellene szorgalmasan prédikálni a népnek, ez ígéretet szüntelen beleoltogatni lelkébe, a keresztséget állandóan ismételni, és a hitet folyton folyvást élesztgetni és fenntartani benne. Mert valamint egykor ez isteni ígéret hangzott el felettünk, és igaz marad mindhalálig, úgy a mi hitünknek sem szabad soha meginogni az ígéretben, hanem holtig megragadni és erősödni azon ígéretre való szüntelen emlékezés által, melyet a keresztségben vettünk. Azért ha a bűnből felkelünk és bűnbánatot gyakorolunk, semmi mást nem cselekszünk, mint hogy visszatérünk a keresztség amaz erejéhez és hitéhez, amelyből kies-tünk, és megragadjuk újból amaz ígéretet, melyet egykor a keresztségben vettünk, s melytől bűnbe esve elpártoltunk; mert mindörökre megáll az egykor nekünk tett ígéret igazsága, és mentő kezet nyújt mindazok felé, akik megtérnek. És (ha igazam van) ez az, amit homályosan ígyn fejeznek ki: A keresztség az összes szentségek közt az első és alapvető, amely nélkül a többiek közül egy sem maradhat meg birtokunkban.

Annak okáért nem csekély haszna van annak, ha a bűnbánó mindenelőtt a maga keresztségéről és a megvetett isteni ígéretről emlékezik meg, abba veti bizodalmát, arról tesz vallást Isten előtt, és ör-

vend, hogy üdvössége érdekében még van mihez folyamodnia, hogy meg van keresztelve, és elkárhoztatja gonosz hálátlanságát, mellyel a hittől és annak igazságától elpártolt; mert szíve hihetetlen módon megerősödik, és az irgalom reménye újraéled benne, midőn számba veszi az isteni ígéretet, amelyben részesült, s mely hazug nem lehet, míg ép és változatlan, nincs is bűn, mely változtathatna rajta, miként Pál mondja: „*Ha nem hiszünk is, ő hű marad, önnön magát meg nem tagadhatja*” (II.Tim 2,13). Isten ez igazsága, mondom, megtartja őt, úgyannyira, hogy ha már minden más veszve volna is, az ígéret, melyben hitt, mégsem hagyja cserbe; abban bírja, amit a rátörő ellenséggel szembe állíthat, bírja, amit a lelkiismeretét szorongató bűnök ellenébe vethet, bírja, amivel a félelmetes halál és ítélet elé állhat; bírja végre, ami minden kísértésben vigasztalás neki, tudniillik ezt az egyetlen igazságot, mondván: Isten igaz minden ő ígéretében, melynek jegyét a keresztségben vettem. „*Ha hát Isten velem, ki ellenem?*” (Róm 8,31). Mert ha Izrael fiai, midőn bűnbánatba fogtak, mindenelőtt Egyiptomból való kijövetelükről emlékeztek meg, és így fordultak Istenhez, aki őket kivezette, amely emlékezést és éppen ezt a segedelmet Mózes annyiszor köti lelkükre, és Dávid is ismételteti; mennyivel inkább kell nekünk megemlékeznünk a mi Egyiptomunkból való kijövetelről, és ez emlékezés által ahhoz térnünk meg, aki minket kivezetett az újjászületés fürdője által, amely emlékezés épp avégből lett ránk parancsolva, ami a legalkalmasabban a kenyér és bor szentségénél történhetik meg. Hajdan ugyanis egy hivatallal kapcsolatban így rendeltetett el ez a három szentség: a bűnbánat, a keresztség és a kenyér (úrvacsora); és egyik a másikat támogatta. Így olvasuk egy szent szűzről, aki valahányszor megkísértetett, egyes-egyedül a keresztséggel védte magát, egész röviden így szólván: „*Én keresztyén vagyok*”. Mert az ellenség rögtön észrevette a keresztség és a hit erejét, amely Isten ígérete igazságán csüggött – és odébb állt tőle.

Láthatod hát, hogy mely gazdag egy keresztyén ember, vagyis egy megkeresztelt egyén, aki még ha akarná, sem vesztheti el üdvösségét, még a legnagyobb bűnök miatt sem; kivéven ha nem akarna hinni. Mert egy bűn sem döntheti őt kárhozatba, csakis a hitetlenség. Minden más bűnt, feltéve, hogy újra életre kél a hit, avagy megáll az isteni

ígéret mellett, mely a keresztségben lett osztályrészévé, egy szempillantás alatt elnyel ugyanazon hit, igen, elnyel Isten igazsága. Mert Isten önmagát meg nem tagadhatja, ha vallást teszsz róla, és ha rajta, ki ígéretet tesz, rendíthetetlen hittel csüngesz. Ámde a bűn megbánása és meggyónása, továbbá az elégtétel, valamint más, ember kigondolta cselekedet is, mind hamarosan cserbenhagynak, és boldogtalanná tesznek, ha az isteni igazságról megfeledkezve a fent említett emberi találmányokhoz görcsösen ragaszkodsz. Mert hiúságok hiúsága és léleknek gyötrelme mindaz, amit az igaz Istenbe vetett hiten kívül cselekszünk.

Ebből láthatod, mely veszedelmes, sőt mely hamis egy dolog, ha azt vélik, hogy a bűnbánat a hajótörés után való másik deszkaszál, és mely csúnya tévelygés azt tartani, hogy a bűn miatt a keresztség ereje teljesen kihalt, és hogy ez a hajó összetört. Egyedül ez a hajó marad meg szilárdul és legyőzhetetlenül, és sohasem törik darabokra. Abban vitetnek mindazok, akik az idvesség révébe és kikötőjébe eveznek; ez az Isten igazsága, mely a szentségekben valamit ígér. Az ugyan megesis, hogy a hajóból sokan vakmerően a tengerbe ugornak és ott vesznek. Ezek azok, akik az ígéretbe vetett hitet feladják és a bűnbe rohannak. De maga a hajó megmarad, és magában tovább halad útján. Ha valaki kegyelemből újra a hajóra jut, nem egy darabján, hanem az egész hajón vitetik életre. Ilyen, aki Isten állandó és maradandó ígéretéhez hit által újra megtér. Azért Péter ostromozza azokat, akik vétkeznek, *„hogy megfeledkeznek korábbi bűneiktől való megtisztításukról”* (II.Pét 1,9). Evvel kétségkívül a nyert keresztség iránt való hálátlanságukat, és hitetlenségük gonoszságát feddi.

Mit ér hát sokat írni a keresztségről, és az ígéretbe vetett eme hitet nem tanítani? Minden szentség avégre rendeltetett, hogy a hitet erősítse. És ezt egy szóval sem érintik, úgyhogy gonosz emberek is mondják, nem szükség, hogy az ember bizonyos legyen a bűnbocsánatban, vagyis a szentség kegyelmében. Ez istentelenséggel bolonddá teszik az egész világot, és a keresztség szentségét, mely a mi lelkiismeretünknek legfőbb dicsősége, nemcsak fogságba vetik, hanem egészen ki is irtják. Eközben pedig botorul meggyötrik a szegény lelkeket a maguk töredelmével, aggságos gyónásával, körülményes-

kedéseivel, elégtételeivel, cselekedeteivel és ehhez hasonló számtalan bohóckodásaival. Óvatosan olvasd tehát, sőt vedd meg a *Magister Sententiarum*⁶² negyedik könyvét mindazokkal egyetemben, akik róla írtak, mint akik csupán a szentségek anyagáról és formájáról írnak, mikor a legjobban írnak; vagyis tanítják a szentségek holt és múlandó betűit, de lelkét, életét és hasznát, vagyis az isteni ígéret igazságát és a mi hitünket egy szóval sem pedzik.

Meglásd tehát, nehogy megcsaljanak a színes cselekedetek és a család emberi tételek, s ekként az isteni igazságon és hiteden jogsértést kövess el. A szentségekbe vetett hittel kell kezdened, minden cselekedet nélkül, hogyha idvezülni akarsz. A hitre aztán következnek a cselekedetek: csak a hitet ne becsüld le, amely minden másnál dicsőbb s értékesebb cselekedet; általa, még ha minden másról le kellene is mondanod, idvezülsz.

Mert az Isten s nem ember cselekedete, miként Pál tanítja. Minden más cselekedetet Isten velünk és általunk hajt végre; egyedül ezt hajtja végre bennünk és nélkülünk.

Ebből világosan láthatjuk, mi különbség van a keresztelésnél a szolga közt, aki ember, és a szerző közt, aki Isten. Mert az ember keresztel is, nem is. Keresztel, mert végzi a cselekvényt, és bemezíti a gyermeket, akit meg kell keresztelni. És nem is keresztel; mert a cselekvénynél ő semmit sem végez a maga hatalmából, hanem Isten helyett. Azért a keresztséget ember kezéből úgy kell elfogadnunk, mintha maga Krisztus, sőt maga Isten saját kezével keresztelne meg. Mert az a keresztség, melyet mi ember kezéből veszünk, nem ember, hanem Krisztus és Isten keresztsége. Amint bármely más teremtett dolog is, amelyet más keze által nyerünk használatra, egyedül Istené. Óvakodjál tehát, nehogy úgy fogd fel a keresztséget, hogy külső részét embernek, belső részét pedig Istennek tulajdonítsd. Mindkettő Istené, és a keresztelő személyt csak Isten eszközének tekintsd, aki által a mennyben székelő Úr téged saját kezével a vízbe merít, és megígéri a bűnök bocsánatját a földön, és emberhangon beszél veled, szolgája szája által.

Maguk az igék is ezt adják értésedre, midőn így szól: „Én keresztelek téged az Atya, a Fiú és a Szent Lélek nevében, Ámen”. Nem ezt mondja: én keresztelek téged a magam nevében. Mintha mon-

daná: Amit én cselekszem, nem a magam hatalmából cselekszem, hanem Isten helyett és nevében, hogy ne másként fogd fel ezt a dolgot, hanem mintha maga Isten láthatólag cselekedte volna. Más a szerző és más a szolga; de mindketten egyazon cselekvényt végzik; sőt egyedül a szerző az én szolgálatom által. Mert azt tartom, hogy mikor ezt mondja: „az én nevemben”, ezzel a szerző személyét érti. Hogy az Úr nevét ne csupán említsük vagy hívjuk a cselekvény alkalmával, hanem hogy magát a cselekvényt mint másét, más helyett és nevében végezzük. Hasonló módon szól Krisztus: „*Sokan jönnek az én nevemben*” (Mát 24,5). És Pál: „*Aki által kegyelmet és apostolságot nyertünk az összes pogányok közt hitbeli engedelmisség eszközésére az ő nevében*” (Róm 1,1).

Ezt a nézetet igen nagy örömmel vallom, mert szerfelett nagy vigasztalás és nagy hitbeli erősödés tudni, hogy meg vagyunk kereszttelve, nem embertől, hanem magától a Szentháromságtól, ember által, aki köztünk annak nevében ténykedik. Ezzel vége az áldatlan vitának, amely a keresztség formája felett (így nevezik ők magát az ígét) folyik. Amennyiben a görögök azt mondják: „Megkereszteltetik Krisztus szolgája”. A latinok: „Én keresztetek”. Viszont mások nagy komolyan és nagy hévvel mókázva elkárhoztatják ezt a beszédformát: „Én keresztellek téged, János, Krisztus nevében”,⁶³ holott az apostolok ily formán kereszteltek, miként ezt az apostolok cselekedeteiben olvasuk; és követelik, hogy ezentúl semmi más mód és forma ne legyen érvényes, csakis ez: „Én keresztellek téged az Atya és Fiú és a Szent Lélek nevében. Ámen”. De hasztalan ez a törekvésük. Mert érvelésük semmit sem bizonyít, és csakis saját álmokképeikkel hozakodnak elő. A keresztség történetjék bár e vagy a módon, az mindegy; fődolog, hogy ne ember nevében, hanem az Úr nevében történjék, akkor bizonynal idvezít. Sőt nem akarom kétségbe vonni, hogyha azt valaki az Úr nevében veszi, bárha valamely gonosz szolga nem adná is azt az Úr nevében, az illető mégis igaz keresztséget venne az Úr nevében. Mert a keresztség ereje nem annyira a keresztelő, mint inkább a megkeresztelt hitén és élvezésén fordul meg. Amint példa erre az a bizonyos színész, akit tréfából kereszteltek meg. Ezen és ehhez hasonló aggságos vitákat és kérdéseket azok vetettek fel, akik szerint a hit semmi, a cselekedet-

tek és szertartások ellenben minden. Holott mi a szertartásoknak semmit, ellenben egyedül a hitnek köszönhetünk mindent; ez tesz minket lélekben szabadokká mindezen akadályokkal és nézetekkel szemben.

A másik keresztségre tartozó dolog a jegy, vagyis a sacramentum, közelebb a vízbemerítés. Ettől vette nevét is; mert βαπτισμος görögül, *mergo* latinul, és *baptisma* annyi mint bemerítés. Mert mondva nagyon, hogy az isteni ígéreték mellett jegyek is adatnak, amelyek jelzik azt, amit az igék jelentenek, vagy amint újabb doktorok mondják: a sacramentum hatékonyan jelez. Mi értelme ennek, mindjárt meglátjuk. Sokan azt vélték, hogy az ígében és vízben titkos szellemi erő van, amely az Isten kegyelmében részesülőnek lelkében munkálkodik. Ennek mások ellent mondanak, és állítják, hogy a szentségekben semmiféle erő nincs, hanem hogy a kegyelem egyedül Istentől adatik, aki a maga szerezte szentségeknél szerződészerűleg közrehat. Abban azonban mégis mindnyájan egyetértenek, hogy a szentségek a kegyelem hathatós jegyei. Erre ez egyetlen bizonyíték indítja őket: nem láthatni be másként, hogy az újszövetség szentségei miként lehessenek különbek, mint az ószövetség szentségei, ha azok csupán csak jeleznek: és ez indította őket arra, hogy megállapítsák, miszerint azok még olyanoknak is használnak, akik halálos bűnöket követtek el, és hogy se hit, se kegyelem nem kívántatik, hanem teljesen elegendő, hogy ellen ne álljunk (*non posuisse obicem*), vagyis hogy újabb vétkezés tényleges szándéka ne forogjon fenn.

Minthogy azonban ez istentelen, a szentségek hitével és természetével ellenkező felfogás, attól gondosan óvakodnunk és azt kerülnünk kell. Mert tévedés az, hogy az újszövetség szentségei az ószövetség szentségeitől a hatékony jelentés dolgában különböznek. Mindenik egyformát jelez. Mert ugyanazon Isten, aki minket most a keresztség és a kenyér által idvezít, üdvözítette Ábelt is az áldozat, Noét a szivárvány, Ábrahámot a körülmetélkedés, és a többieket is mind a maga jegye által. Annak okáért a jelentés dolgában a kétféle, az ó- és újszövetség között semmi különbség, legfeljebb hogy ószövetségnek nevezzük, amit Isten a pátriárkákkal és más atyákkal a törvény idejében cselekedett. Mert azok a jegyek, mikben a pátriárkák részesültek, nagyon is megkülönböztetendők az ószövetség ama külsőségeitől, miket Mózes

a törvényben rendelt; amilyenek a papi rítusok, a ruházat, edények, ételek, házak s ehhez hasonlók. Mert ezektől az újszövetség szentségei nemcsak igen nagyon különbözök, hanem maguk a jegyek is, miket egykoron Isten azon atyáknak adott, akik az ószövetség alatt éltek. Ilyen a Gideon jegye, a gyapjú (Bír 6,36); Manoahé az áldozat (Bír 13,20); és ehhez hasonlólt ajánlott fel Ézsaiás Akháznak (Ézs 7,11). Mert ezekkel együtt egyszersmind valami olyan ígértetett, mihez az Istenbe vetett hit kívántatott meg.

Így hát abban különböznek a törvény külsőségei az ó és új jegyeiktől, hogy amazokhoz nincs csatolva ígéret ígéje, amely a hitet megkövetelné. Azért azok nem a megigazítás jegyei, mivel nem a hit sacramentumai, melyek egyedül igazítanak meg, hanem csupán a cselekedetek sacramentumai. Mert minden ő erejük és természetük a cselekedetben, és nem a hitben állott. Mert aki azokat elvégezte, az betölté azokat és munkálkodott hit nélkül. Ámde a mi jegyeink s az atyákéi azért sacramentumok, mert az ígéret ígérével kapcsolatosak, amely követeli a hitet, és e kívül semmi más cselekedet által nem tölthető be. Azért ezek a megigazítás jegyei vagy sacramentumai; mivelhogy a megigazító hit, és nem a cselekedet sacramentumai. Azért minden ő hatékonyságuk a hit, és nem a ténykedés vagy cselekedet. Mert aki hisz bennük, az betölti őket, bárha nem is ténykedik. Innét a mondás: „Nem a szentség, hanem a szentség hite igazít meg”. Tehát a körülmetélkedés Ábrahámot és magvát nem igazította meg, és az apostol azt mégis „*a hit igazsága pecsétjének*” nevezi (Róm 4,11). Mert amaz ígéretbe vetett hit, mellyel a körülmetélkedés kapcsolatos vala, igazolta és betöltötte azt, amit a körülmetélkedés jelentett. Mert a hit a szívnek ama lélek szerint való körülmetéltsége volt, melyet a testnek betű szerint való körülmetéltsége jelzett. Így Ábelt éppenséggel nem az ő áldozata igazította meg, hanem a hit, mely által ő magát teljesen feláldozta volt Istennek, s ezt a külső áldozat példázta.

Tehát a keresztség sem igazít meg senkit, és nem is válik hasznára senkinek, hanem amaz ígéret ígérébe vetett hit, mellyel a keresztség kapcsolatos. Mert ez a hit igazít és betölti, amit a keresztség jelent. Mert a hit az ó ember alámerülése (*submersio*), és az új ember felmerülése (*emersio*).

Miért is lehetetlen, hogy az új szentségek különbözzenek a régi szentségektől. Mert ezekkel éppúgy kapcsolatosak az isteni ígéreték és a hitnek ugyanazon lelke; noha a régi külsőségektől végtelenül különböznek az ígéret igéjénél fogva, ami a különbségnek egyetlen és leghatékonyabb eszköze. Valamint most is a pompás öltözetek, helyek, ételek és számtalan más ceremóniák kétségkívül kiváló, lélekben betöltendő dolgot jelentenek; és mégis, minthogy az isteni ígéretnek egyetlen igéje sem kapcsolatos velök, semmiképpen sem vehetők egybe a keresztség és a kenyér jegyével, nem is igazítanak meg, nincs is semmi hasznok; mert azok betöltése maga a velük hit nélkül való élés vagy mívelet. Hiszen épp azért, hogy megtörténnek vagy végrehajthatnak, betöltetnek. Amint Szt. Pál is mondja róluk, hogy „*mind elvesz az azzal való élés által, és emberi parancsolat és tan*” (Kol 2,22). Ámde a szentségeket nem akkor töltjük be, mikor végrehajjtjuk, hanem mikor hisszük.

Tehát nem lehet az igaz nézet, hogy a szentségekben a megigazítás hathatós ereje legyen, vagy hogy azok a kegyelem hathatós jegyei. Mert ezt mind a hit hátrányára mondják, az isteni ígéret iránt való tudatlanságból. De másként állana a dolog, ha olyképp értenők a hatékonyságot, hogy ha megvan a rendíthetetlen hit, akkor bizonyosan és hatékonyan közlik a kegyelmet. Ámde hogy nem e módon tulajdonítják nekik a hatékonyságot, annak bizonyosága, mikor azt mondják, hogy minden istentelen és hitetlen embernek is üdvösségére szolgálnak, amennyiben ők maguk ellene nem állnak. Mintha bizony az isteni kegyelemnek épp maga a hitetlenség nem a leggonoszabb és legellenségesebb akadálya volna. Így odáig mennek, hogy a szentségből parancsolatot, és a hitből cselekedetet csináltak. Mert ha a szentség azért nyújtja nekem a kegyelmet, mert én azt elfogadom: úgy én a kegyelmet valóság szerint az én cselekedetemből, és nem a hitből nyerem meg, és én a szentségben nem is az ígéretet ragadom meg, hanem csupán az Istentől szerzett és parancsolt jegyet. Ebből láthatod, hogy a bölcselkedő teológusok a szentségeket éppenséggel nem értették meg. Mert hát a szentségekben a hitet vagy ígéretet éppenséggel nem vették számba, hanem kizárólag a jegyhez és a jegy használatához tapadtak, és minket a cselekedethez, és az ígétől a jegyhez tereltek. Azért

ők (amint mondtam) a szentségeket nemcsak, hogy fogságba vetették, hanem amennyiben rajtuk állott, teljesen megsemmisítették.

Mi azonban nyissuk ki szemünket, és tanuljuk meg, hogy nagyobb gond fordítandó az ígére, mint a jegyre, a hitre, mint a cselekedetre avagy a jegy használatára; és jegyezzük meg, hogy ahol Isten ígérete legyen, ott a hit megkívántatik, és hogy a kettő annyira szükséges, hogy egyik sem lehet hatékony a másik nélkül; mert semmit sem hihetünk, csakis az ígéretet, és az ígéret nem szilárd, ha nem hisznek benne. Ámde ha mindkettő megvagyon, azok a szentségnek igaz és felette bizonyos erőt biztosítanak. Azért a szentség erejét ígéret és hit nélkül keresni hasztalan fáradság és kárhozat. Krisztus mondja: „*Aki hisz és megkeresztelkedik, idvezül, aki nem hisz, elkárhozik*”. Ezzel azt adja értesünkre, hogy a hit a szentségben oly szükséges, hogy az a szentség nélkül is idvezíthet. Azért nem akarta hozzá tenni: „aki nem hisz és nem keresztelkedik meg”.

Eszerint a keresztség kettőt jelent: a halált és feltámadást, vagyis a tökéletes megigazítást. Mert mikor a szolga a gyermeket a vízbe meríti, ez a halált jelenti: úgyhogy mikor aztán újra kiveszi, ez az életet jelenti. Így magyarázza Pál a dolgot: „*Mi Krisztussal együtt eltemettünk a keresztség által a halálba, hogy amiként Krisztus feltámasztott a holtakból az Atya dicsősége által, azonképpen mi is új életre keljünk*” (Róm 6,4). Ezt a halált és ezt a feltámadást nevezzük új teremtésnek, újjászületésnek és lelki születésnek, amit nem kell csupán képiesen a bűn haláláról és a kegyelem életéről érteni, amint sokan szokják tenni, hanem a valóságos halálról és valóságos feltámadásról; mert a keresztség nem költemény. Sem a bűn nem hal meg, sem a kegyelem nem támad fel teljesen, míg a bűn teste, melyben ez életen át lakozunk, le nem rontatik, amint Pál ugyanott mondja. Mert ameddig testben vagyunk, a test kívánságai gerjednek és gerjesztetnek. Annak okáért mihelyt hinni kezdünk, kezdünk egyszersmind meg is halni e világnak, és élni Istennek a jövőendő életben. Hogy így a hit igazán és valóságosan halál és feltámadás legyen; vagyis ama lelki keresztség, melybe be-merítettünk és melyből újra felmerülünk.

Hogy aztán a keresztségnek a bűn lemosását tulajdonítják, ez is helyes dolog, hanem színtelenebb ez a beszéd, mintsem hogy a ke-

resztség igaz értelmét kifejezze, lévén az inkább a halálnak és feltámadásnak szimbóluma. Ez októl indítatva jobb szeretném, ha a megkeresztelendőket egészen a vízbe merítenék, amint ezt az ige mondja és a titok jelenti. Nem mintha ezt szükségesnek tartanám, hanem mert szép volna, ha egy oly tökéletes dologgal tökéletes jegy is járna, aminthogy kétségkívül Krisztus is úgy szerezte azt. Mert a bűnösnek nem annyira megmosatnia, mint inkább meghalnia kell, hogy egészen új teremtsé váljék, és hogy a Krisztus halála és feltámadása hasonlatosságát öltözze fel, mint kivel a keresztség által együtt hal és újra feltámad. Mert bárha azt is mondhatjuk, hogy Krisztus megmosatott a halandóságtól, amennyiben meghalt és ismét feltámadt: mégiscsak bágyadtabb ez a kifejezés, mintha mondd: Ő teljesen elváltzott és megújult. Tehát hatásosabb, ha a keresztséggel ezt jelezzük: mi teljesen meghalunk és ismét örök életre kelünk, mint ha a bűnök lemosásáról beszélnék.

Ebből ismét láthatod, hogy a keresztség szentsége még mint jegy is, nem valami pillanatnyi, hanem állandóan megmaradó dolog. Mert bárha annak használata hamarosan véget ér is, mégis amit jelent, mindhalálíg tart az, sőt az utolsó ítéletre való feltámadásig. Mert ameddig csak élünk, mindig ugyanazt cselekszük, amit a keresztség jelent, tudniillik meghalunk és feltámadunk. Meghalunk, mondom, nem csupán érzésben és lelkileg, amennyiben a bűnről és e világ hiúságairól lemondunk, hanem valósággal is kezdjük levetkezni ezt a testi életet és felölteni a jövődőt, úgyhogy ez a dolog igazán valóságos és testileg átmenetel e világból az Atyához.

Annak okáért őrizkednünk kell azoktól, akik a keresztség erejét oly kevésbe veszik és annyira lebecsülik, hogy kimondják, miszerint a kegyelem belénk öntetik ugyan a keresztségben, hanem aztán a bűn kirázza azt belőlünk, és így mintha csak a keresztség megsemmisült volna, egy egészen más útra kell térnünk, hogy a mennybe jussunk. Ezt a nézetet el ne fogadd, hanem a keresztség jelentését úgy értelmezd, hogy általa meghalsz és élsz, és azért nem folyamodhatol sem a bűnbánathoz, sem semmiféle más úthoz, hanem csakis a keresztség erejéhez, és ismét azt tedd, amit mint megkereszteltnek tenned kell, és amit a te keresztséged jelent.

A te keresztséged sohasem semmisül meg, hacsak kételkedés nem fog elő, és nem akarsz üdvösségedhez megtérni. Egy időre elállhatsz a jegytől; ámde azért a jegy nem enyész el. Így hát szentségileg egyszer keresztteltetted meg; de a hit által mindenha meg kell keresztteltetned, mindenha meghalnod és újra életre kelned. A keresztség az egész testet egyszerre elnyelte és újra kiadta; így kell a keresztség erejének is a te egész életedet testestől lelkestől elnyelnie, és az utolsó ítélet napján újra kiadnia, a tisztaság és halhatatlanság ruhájába felöltözöttén. Tehát mi a keresztség ereje és jegye nélkül sohasem szűkölködünk, hanem mindenha jobban és jobban meg kell keresztteltetnünk, míg nem az utolsó napon a jegy teljes valóságra válik.

Ebből megértheted immár, hogy mindaz, amit mi ez életben cselekszünk a végből, hogy a testet megöldököljük és a lelket megelevenítsük, a keresztséggel függ össze. És minél rövidebb az élet, annál gyorsabban kell a mi keresztségünket teljességre vinnünk; és minél keservesebben szenvedünk, annál idvességesebben változunk át a keresztség hasonlatosságára. Innét, hogy az egyház is akkor élte legboldogabb napjait, mikor a vértanúkat naponként öldösték, és olyba vették, mint vágó juhokat. Mert akkoriban teljes hatalommal uralkodott az egyházban a keresztség ereje, melyről ma már tudomásunk sincsen az emberi cselekedet és tanok sokasága miatt. Mert ami egész életünknek keresztségnek kell lennie, és a keresztség jegyét és sacramentumát teljességre kell vinnünk, mivel mi minden mástól szabadon, egyedül a keresztségre vagyunk lekötelve, vagyis a halálra és feltámadásra. Hogy a mi szabadságunk e dicsősége és a keresztség e tudománya jelenleg fogságba jutott: kinek köszönhetjük másnak, mint egyedül a római püspök zsarnokságának? Akinek mint főpásztornak mindenek közt első sorban volna kötelessége tanítani és hirdetni e szabadságot és tudományt, amint Pál mondja: „*Ember akként gondolkodjék rólunk, mint Krisztus szolgái és Isten titkainak sáfárai felől*” (I. Kor 4,1). Ámde ő csupán azt cselekszi, hogy decretumaival és jogai-val elnyomja, és hatalma zsarnoksága alatt fogságba fojtja azt. Ugyan, édes atyámfia, hát mely jogon (ne mondjam, mely istentelenül és kárhozatosan mellőzve e titkok tanítását) lát a pápa törvényt mi felettünk? Ki adott neki hatalmat arra, hogy ezt a mi szabadságunkat

rabigába verje, amelyhez a keresztség ajándékaképp jutottunk? Egy dolog az (amint mondtam), amit nekünk életünkben végrehajtanunk kötelezettség, hogy megkereszteltessünk, vagyis hogy meghaljunk és a Krisztusba vetett hit által éljünk; egyedül ezt kellene kiváltképp a főpásztornak tanítani. Ámde most, hogy a hit immár kihalt, a cselekedetekre és szertartásokra vonatkozó megszámlálhatatlan rendeletek miatt az egyháznak vége, a keresztség ereje és tudománya oda, és a Krisztusba vetett hit életre nem kelhet. Annak okáért azt mondom, hogy nincs hatalma sem a pápának, sem a püspöknek, sem semmiféle embernek a keresztyén ember nyakába csak egy paragrafust is varrni, hacsak ő maga bele nem egyezik: és hogy ami más módon jön létre, az zsarnoki lélekből ered. Miért is azok az imák, böjtök, adományok és általán mindaz, amit a pápa a maga számtalan és helytelen rendeleteivel megállapít és követel, részéről éppenséggel nem jogos követelmény és intézkedés, hanem megannyi merénylet az egyház szabadsága ellen. Innét van, hogy a jelenlegi papok ugyancsak elszánt védelmezői az egyház, illetőleg a kövek, a fák, a szántóföldek és adók szabadságának, mert hát ez idő szerint az egyházi javakat (*ecclesiastica*) tartják lelki javaknak (*spiritualia*); ámde ugyanazon hazug beszéd alapján az egyház igazi szabadságát nem csupán fogságba ejtik, hanem – a törököknél is különben – teljesen eltíporják az apostol ellenére, aki így szól: „*Ne legyetek emberek szolgái*” (I.Kor 7,23). Mert igazi értelemben akkor leszünk az emberek szolgái, ha hódolunk az ő zsarnoki rendeleteiknek és törvényeiknek.

Elősegítik és fokozzák ez istentelen és átkos zsarnokságot a pápa tanítványai, és takaródnak Krisztus ezen igazi értelmükből kiforgatott szavaival: „*Aki titeket hallgat, az engem hallgat*” (Luk 10,33). Mert teli szájjal ezt a nótát fújják a maguk hagyományainak igazolására: holott Krisztus ama szavakat az apostolokhoz akkor intézte, mikor szétmentek az evangéliomot hirdetni, így hát azok egyedül az evangéliomra vonatkoztathatók. Ámde ők mellőzik az evangéliomot, és a maguk meséivel helyettesítik azt; jóllehet Krisztus azt mondja: „*Az én juhaim hallgatnak az én szavamra, de nem hallgatnak más szavára*” (Ján 10,5. 27). Az evangéliom éppen azért maradt ránk, hogy a pápák és püspökök Krisztus szavát hangoztassák, és íme ők a maguk szavát

hangoztatják, mert hát szeretnék, ha órájuk hallgatnánk. És az apostol azt mondja, hogy „*ő nem azért küldetett, hogy kereszteljen, hanem hogy az evangéliomot hirdesse*” (I.Kor 1,17). Éppen azért senki sincs kötve a pápa tételeihez; nem is szabad rá hallgatni, csakis ha az evangéliomot és Krisztust hirdeti. Nem is hirdethet mást, csakis az egészen szabad hitet. Minthogy pedig Krisztus mondja: „*Aki titeket hallgat, az engem hallgat*” – miért nem hallgat hát a pápa másokra? Hiszen nem csupán Péternek mondja: „*aki téged hallgat!*” Végre, ahol igaz hit van, ott szükségszerűleg a hit igéjének is meg kell lennie. Miért ne hallgathatna a hitetlen pápa néha-néha hívó szolgájára, aki a hit igéjének birtokában vagon? Vakság, igen, vakság verte meg a pápákat.

Más, még szemtelenebb egyének, pedig a pápának törvényhozó hatalmat tulajdonítanak, hivatkozva arra, ami Máté 16,10-ben írva vagon: „*Mindaz, amit megkötöndesz*” stb. Holott Krisztus itt a bűnök megkötéséről és feloldásáról szól, nem pedig arról, hogyan kelljen az egész egyházat fogságba verni és törvényekkel elnyomni. Így jár el mindent összehazudozva ez a zsarnokság, Isten igéjét erőszakosan elcsúrvén s csavarván. Hát azt megengedem ugyan, hogy a keresztyének ezt az átkos erőszakot túrni tartoznak, éppúgy, mint bármely más evilági erőszakot, mivelhogy Krisztus azt mondja: „*Ha valaki téged jobb felől arcul üt, tartsd oda bal orcádat is*” (Mát 5,39); ámde tiltakozom az ellen, mikor az istentelen pápák azzal kérkednek, hogy ők ezt jogosan tehetik, és hánytorgatják, hogy a keresztyénség dolgán ezzel a Babilonnal lendítenek, és e nézetüket mindenkire rátukmálják. Ha ők ezt istentelenségük és zsarnokságuk tudatában tennék, avagy azt mi mint az ő erőszakukat szenvednők el, úgy bizonyosan azon dolgok közé sorozhatnók eljárásukat, amelyek hasznosak nekünk ez élet megöklésére és a mi keresztségünk beteljesítésére, s az így elkövetett erőszakkal és igazságtalansággal való dicsekvés tudata megmaradna számunkra. Ámde ők azt akarják, hogy így a mi szabadságunk tudata kihadjon belőlünk, hogy ne higgyük, miszerint az, amit ők tesznek, jól vagon téve, és jogtalan eljárásuk miatt őket se büntetés, se vád nem érheti. És bárha Antikrisztusok, mégis azt akarják, hogy Krisztusként tiszteljék őket.

Csakis e szabadság és annak tudata után kiáltok én, és kiáltok az-

zal a vigasztalódással, hogy nincs jog, amelynek alapján a keresztyéneket bármely törvénnyel lehetne terhelni, jöjjön bár az emberektől avagy angyaloktól, csakis amennyiben ők maguk beleegyeznek; mert mi mindenektől szabadok vagyunk. És ha bármivel megterhelik azok, úgy viseljék azt el, hogy szabadságuk tudata sérelmet ne szenvedjen, hogy tudják és biztosra mondhassák, miszerint erőszakot követtek el rajtuk, és azt dicsekvéssel tűrjék, s csak attól őrizkedjenek, nehogy a zsarnok eljárását helyeseljék és a zsarnokság ellen zúgolódjanak. „Mert kicsoda az, mondja Szt. Péter (I. levél 3,13), *aki tinektek árthatna, míg a jóban fáradoztok?*” „A kiválasztottaknak kell, hogy mindenek javukra szolgáljanak” (Róm 8,28). Mégis, minthogy a keresztség e fenéségét és a keresztyén szabadság e boldogságát kevesen ismerik, a pápa zsarnokságáról sem akarnak tudni, én rontok nekik, és szabad lelkiismerettel azt mondom a pápának és az összes pápistáknak, hogy ha a maguk törvényeit és tételeit félre nem lökik és a Krisztus egyházának a maga szabadságát vissza nem adják, és arra meg nem oktatják, felelősek lesznek mindazon lelkekért, akiket ez a nyomorult fogság romlásba dönt, és így a pápaság valóban semmi más, mint Babylon és az igazi Antikrisztus birodalma. Mert ki „*a bűn embere és a romlás fia*” (II.Thessz 2,3), ha nem az, aki az egyházban tanai és gyalázatos rendelkezései által a lelkek bűnét és romlását növeli, és mégis úgy ül ott az egyházban, mint Isten? Mindezt pedig bőségesen megcselekedte immár sok év óta a pápás zsarnokság, amely a hitet kiirtotta, a szentségeket homályba borította, az evangéliomot elnyomta, a maga nemcsak istentelen és lelketlen, hanem barbár és felette tudatlan törvényeit pedig a nyakunkba varrta és végtelenül megszaportította.

Annak okáért lásd meg a mi fogságunk nyomorúságát: „*mint lett pusztává a város, amelynek népe sok vala, özvegygé lett. Aki a népeknek úrnője és országoknak királynője vala, annak most szolgálnia kell. Nincs senki, aki vigasztalná; barátai is elhagyták, minden társai megvetik*” (Sir 1,2). Annyi a rend, annyi a szokás, annyi a felekezet, annyi a foglalkozás, annyi a gond, annyi a cselekedet, amikkel mai nap a keresztyének küszködnek, hogy keresztségükről megfeledkeznek, és a sok sáska, hernyó és féreg miatt senkinek sem juthat eszébe, hogy megkereszteltetett, avagy hogy mit nyert vala a keresztségben. Nekünk

ugyanis olyanoknak kellene lennünk, mint a megkeresztelt kis gyermekeknek, akik semmi gonddal és semmiféle cselekedettel sem terheltlen mindenben szabadok, a fenséges keresztség által biztosak és boldogok; mert Krisztusban mi is folytonos keresztség alatt álló gyermekek vagyunk.

De felhozhatnák talán a mondottak ellen a kisgyermekek keresztségét, mint akik Isten ígését nem értik meg és a keresztség hitével nem bírhatnak, amiből az következne, hogy vagy a hitet ne követeljük meg, vagy hiábavalónak tartsuk a gyermekek keresztségét. Erre azt mondom, amit mindenki mond, hogy a kisgyermekek segítségére jön a mások hite, tudniillik azok hite, akik keresztségre viszik őket. Mert, valamint az Isten ígéje, ha hallgatják, oly hatalmas, hogy az istentelen szívet is megváltoztathatja, amely pedig nem kevésbé siket és fogékonytalan, mint bármely kis gyermek: azonképpen azon egyház imája által is, amely felajánlja a gyermeket, és hisz abban, akinek mindenek lehetségesek, a kisgyermeket a beléje öntött hit megváltoztatja, megtisztítja és megújítja. Sőt azon sem kételkedem, hogy a felnőtt istentelen egyént is bármely szentség megváltoztathatja, ha az egyház imádkozik érte és őt Istennek felajánlja, mint ezt a gutaütöttről olvassuk az evangéliomban. aki más emberek hite által egészségessé lett (Mát 9,1). És ez ok miatt örömet megengedném, hogy az újszövetség szentségeinek kegyelmi hatását ne csak azoknak vegyük fel, akik semmiféle akadályt nem gördítenek azok útjába. Hanem azoknál is, akik makacsul ellenük szegülnek. Mert mit ne győzhetne le az egyház hite és a hitteljes imádság, mikor azt tartjuk róla, hogy annak ereje által Szent István Pál apostolt megtérítette. Hanem ez esetben a szentségek nem a maguk erejéből mívelik azt, amit mívelnek, hanem a hit ereje által, ami nélkül (amint mondtam) semmit sem mívelhetnek.

Továbbá e pontnál felhozzák még ezt is: „Ha vajon a még meg nem született gyermek megkeresztelhető-e az esetben, ha valamelyik keze avagy lába már künn van az anyatestből?” Erre nézve meggondolatlanul ítéletet nem kockáztatok, és beismerem tudatlanságomat. És én nem tudom, beérhetjük-e azzal, amit okul adnak, tudniillik, hogy a lélek a test minden részében egészben jelen van. Mert nem a lélek, hanem külsőképpen a test kereszteltetik meg vízzel; a felett sem akarok

ítéletet mondani, amit mondanak, hogy „nem születhetik az újjá, aki még nem született”, bárha erősen hajszolják e dolgot. Azért ezt a Lélek iskolájára bízom, és addig nem bánom, ha ki-ki a maga nézete mellett marad.⁶⁴

Egyet csatolok még itt ehhez a ponthoz, és adná Isten, hogy erről mindenkit meggyőzhetnék, tudniillik, hogy *minden fogadalmat teljesen meg kellene szüntetni* és mellőzni, legyenek azok bár vallásos jelleműek, avagy vonatkozzanak bár a búcsújárásra vagy bármely más cselekedet elkövetésére; és hogy vajha megmaradnánk a keresztség legvallásosabb és legnagyobb fáradsággal járó szabadságában. Ki sem is lehet mondani, mennyire elvon a keresztségtől, és mennyire elhomályosítja a keresztyén szabadság tudományát a mostanában nagyon is ismeretes fogadalmakra vonatkozó nézet; hogy fel se is említsem azon lelkeknek mondhatatlan és számlálhatatlan veszedelmét, akiknek számát a fogadalmi láz és vakmerő meggondolatlanság napról napra szaporítja. Óh elvetemült pápák és boldogtalan pásztorok, kik nyugodtan hortyogtok és testi vágyaitoknak éltek, „és a József nagy s végzetes romlásával mit sem törődtök” (Ám 6,6).

Bizony minden fogadalmat általános rendelettel meg kellene szüntetni, kiváltképpen az örök fogadalmakat; és mindenkit újból a keresztség fogadalmához visszaterelni, és szorgalmasan inteni, hogy senki se tegyen meggondolatlanul fogadalmat, senkit se is nógasson fogadalomra, hanem ellenkezőleg, nehezítse és lassítsa a fogadalom útját. Mert nagyon is elég az a fogadalom, melyet a keresztségben tettünk, sőt több mint amelynek megfelelő lehetünk, és elég dolgot ád az nekünk, ha csak ez egy fogadalmunkat álljuk. Ámde most „*tengert és szárazföldet bejárunk, hogy minél több prozelitát fogjunk*” (Mát 23,15); megtöltjük a világot papokkal, barátokkal és apácákkal, és ezeket mind rabságba vetjük az örökös fogadalmakkal. Itt találjuk azokat, akik disputálva hangoztatják, hogy a fogadalmi cselekedet jobb és üdvösebb, mint a fogadalmon kívül vagy a nélkül végzett cselekedet, és tudom is én, mennyivel nagyobb jutalommal leszen kitüntetve amaz emelet. Oh a vak és istentelen farizeusok és képmutatók, kik a cselekedet, a nagyság, a sokaság és más minőség szerint mérik az igazságot és szentséget, melyet Isten bizony csak a hit szerint mér, mert előtte

a cselekedetek közt semmi más különbség nincsen, csakis amely a hit különbségéből foly.

Ily nagyzó beszéddel biztosítják ez istentelen emberek a maguk koholmányának a tetszést és a követőket, és fújják nagyra az emberek cselekedeteit, hogy a csöcseléket magukhoz csalogassák, és azt nagyrészt e cselekedetek örve alatt hurcolják körül a hit nagy kárára, a keresztség elfeledtetésére és a keresztyén szabadság gyalázatára. Mert amennyiben a fogadalom törvény és kecsgetetés, ha a fogadalmak szaporíttatnak, szükségképp szaporodnak a törvények és cselekedetek is; ha pedig ezek szaporodnak, a hit kihal és a keresztség szabadsága fogságba kerül. S ők még ez istentelen hízelgő beszéddel sem érik be, hanem némelyek még hozzáteszik, hogy a belépés valamely rendbe olyan, mint egy új keresztség, mely annyiszor újítható meg, ahányszor a rendbe való belépés szándéka újból megismételtetik. Így ezek a merő fogadalmakkal üzérkedő emberek egyedül a maguk számára foglalták le az igazságot, az üdvösséget és dicsőséget; a megkeresztelteknek éppen semmit sem hagyván meg, amiben hozzájuk hasonlíthatók volnának. A római püspök, minden vakhit e kútfeje, megerősíti, jóváhagyja és dicséri most ezt az életmódot hatalmas bullákkal és szabadalmi levelekkel; ámde a keresztség eszébe sem jut senkinek. És e külsőségekkel (amint mondtam) odatereleik az ingatag népet, ahová akarják, úgyhogy ezek a keresztségük iránt hálátlanok elhítetik magukkal, hogy ők a maguk cselekedeteivel többre képesek, mint mások a maguk hitével. Azért az Isten is, aki e gonosz és fonák néppel szintén fonákul bán el, és azok hálátlanságát és nagyzását, akik fogadalmakkal büszkélkednek, megbosszulja, azt cselekszi, hogy ők fogadalmakat nem teljesíthetik vagy csak nagy nehezen tarthatják meg, és fogadalmaikba vesznek, és a hit és keresztség kegyelmét sohasem ismerik meg. És mert az ő lelkük Istenben nem bízik, megrögzének képmutatásukban, és végre is az egész világ gúnytárgyává lesznek, amennyiben szüntelenül hajhásszák az igazságot, és az igazságra mégsem jutnak el soha; s ezzel beteljesítik Ésaías szavát: „Az ország teli bálvánnyal” (Ésa 2,8).

Mindazáltal nem akarom megtiltani avagy akadályozni, hogy valaki titkon, szabad akaratból valamely fogadalmat tegyen, nehogy a fo-

gadalmakat teljesen megvessem és kárhoztassam. Ámde hogy ebből nyilvános életmód legyen, avagy az jóváhagyassék, azt mereven ellenzem. Elég, ha kinek-kinek megengedjük, hogy magára nézve fogadalmat tehessen saját kockázatára. Ámde hogy az ily nyilvános fogadalmi életmódot dicsérjük, az, azt hiszem, úgy az egyháznak, mint az együgyű embereknek ártalmára volna. Először is: mert nem kis mértékben ellenkezik a keresztyén étellel, hiszen a fogadalom külső törvény és emberi hagyomány, sőt elbizakodottság; a törvényektől pedig az egyház a keresztség által szabad. Mert a keresztyén ember nincs kötve semmiféle törvényhez, csakis az istenihez. Továbbá: mert a szüzesség, engedelmesség és örökös szegénység fogadalmára nincs példa az Írásban, ez veszedelmes és senkinek sem ajánlható, még kevésbé hozható be, mint közönséges és nyilvános életmód, bárha én kinek-kinek tetszésére bízom, hogy a maga kárára tegye, amit akar. Mert a lélek egyesekben bizonyos dolgokat véghezvisz, amelyek azonban közönséges példa avagy életmód gyanánt nem tekinthetők.

Sőt nagyon is tartok tőle, hogy ezek a szent fogadalmi módok azoknál divatosak, akikről Szt. Pál megjövendölte: „*Támadnak képmutatásból hamis tanítók, akik megtiltják a házasságot, megvetik az eledelt, amit Isten azért teremtett, hogy hálaadással vegyük*” (I. Tim 4,2). Ne hivatkozzék nekem senki Szt. Bernátra,⁶⁵ Ferencre,⁶⁶ Domokosra⁶⁷ és a többi rendalapítóra vagy szaporítóra. Mert rettenetes az Úr, és csodálatosak az ő tanácsai az emberek fiain. Ő meg tudta tartani Dánielt, Ananiást, Azariást és Misaelt a babyloniai birodalomban az istentelenség közepette;⁶⁸ miért ne szentelhette volna hát meg ezeket is egy veszedelmes életmód körében, és miért ne igazgathatta volna őket a lélek különös cselekedeteivel; noha távolról sem akart ezzel mások számára példát állítani. Az is bizonyos, hogy közülök a maga fogadalmá avagy vallási rendje révén egy sem is idvezült; hanem egyedül ama hit által, amely minket mindnyájunkat is idvezít. Ezzel pedig semmi sem ellenkezik úgy, mint a fogadalmak külső szolgálása. No de maradjon e részben ki-ki a maga nézeténél; én, amibe belefogtam, azt tovább folytatom.

Mínthogy én az egyház szabadságáról és a keresztség értékéről beszélek, oly tanácsot kell adnom, melyre a Szent Lélek tanításából ju-

tottam. Azért azt tanácsolom, elsősorban az egyház elöljáróinak, hogy mindezen fogadalmakat, vagyis a fogadalmasok ez életmódját szüntessék meg, avagy se jóvá ne hagyják, se nagyra ne becsüljék: avagy ha ezt tenni nem akarnák, tanácslom mindazoknak, akik az üdvözülés biztosabb útjára óhajtanak lépni, hogy minden, különösen pedig a nagy és örökös fogadalmaktól tartózkodjanak, főleg a fiatalok. Ezt pedig először is azért tanácslom, mert az ily életre az Írásban se bizonyosság, se példa nincs; ez egyedül a pápák bulláinak (igen, valódi „bulláknak”, azaz „hólyagoknak”)⁶⁹ felfújt találmánya. Továbbá, mert képmutatásra vezetnek, a külső szín és ritkaság miatt. Ezekből sarjad a nagyzás és a közönséges keresztyén élet lenézése. És ha semmi más ok nem forogna fenn e fogadalmak mellőzése szempontjából, az az egy magában is elég fontos volna, hogy általuk a hiten és keresztségen nagy csorbát ütnek és a cselekedeteket felmagasztalják, amik pedig kár nélkül fel nem magasztalhatók. Mert ezer között is alig akad egy, aki a cselekedeteket a rendben többre ne becsülné, mint a hitet. Ez örültségnek folyománya, hogy az egyik jobb akar lenni a másiknál, az alapon, hogy egyesek szigorúbb, mások lazább életet (*strictiores et laxiores*) élnek, mint ők mondják.

Azért senkinek sem tanácslom, sőt mindenkit óva intek attól, hogy valamely rendbe avagy papi hivatalba lépjen, hacsak tisztában nincs az iránt, hogy a lelkészek vagy papok cselekedetei, bármily szentek és nagyok legyenek is különben, Isten színe előtt éppenséggel nem különböznek egy mezőn dolgozó földműves vagy egy háztartást vezető asszony cselekedeteitől; hanem hogy Isten mindent a hit szerint mérlegel. Amint Jeremiás mondja: „*Uram! a te szemeid a hitet nézik*” (Jer 6,3). És Sirák: „*Bármibe fogsz, bízzál Istenben teljes szívedből*” (Sirák 32,27). Mert ebben áll Isten parancsolatainak megtartása. Sőt gyakran megesik, hogy egy szolgának vagy szolgálónak házi és hitvány munkája kedvesebb, mint egy barátnak vagy papnak hit nélkül való minden böjtje és minden cselekedete. Minthogy tehát olyformán van a dolog, hogy a fogadalmak mai nap csak arra valók, hogy a cselekedeteket magasztaljuk és elbizakodottakká legyünk, félő, hogy sehol sem áll olyan gyenge lábón a hit és az egyház, mint éppen a papoknál, barátoknál és püspököknél; és hogy azok az igazi pogányok és képmutatók, akik

magukat egyháznak vagy az egyház szívének, valamint az egyház lelkipásztorainak és kormányzóinak tartják, holott csak éppen ezek nem. És a közönséges keresztyén nép az az igazi nép, melyet a babiloni fogságba hurcoltak, melynek mindene foglyul esett, amit a keresztségben szabad ajándékképp nyertünk; és nem maradt vissza más, csak a földnek az a szegény és koldus népe, akiket ők mint házas embereket ugyan hitvány számba vesznek.

Ebből a római püspök két kiváló tévelygését ismerhetjük meg. Az első, hogy ő a fogadalmak alól felmentvényt ad, és ezt úgy cselekszi, mintha az összes keresztyének közt egyedül neki volna meg ez a hatalma. Ekkora ez elvetemedett nép szemtelensége és vakmerősége. Pedig, ha ő valamely fogadalom alól felmentvényt adhat, megteheti ezt bármely atyafi felebarátjával, és vele együtt ő maga adhat felmentvényt. Ha pedig felebarátom nem adhat felmentvényt, úgy a pápának sincs joga felmentvényt adni. Mert honnan is venné ezt a hatalmat? A kulcsokból? De hisz ezek mindnyájunkkal közösek, és csakis a bűnökre vonatkoznak (Mát.18. fej.). Minthogy pedig ők beismerik, hogy a fogadalmak isteni jog szerint valók, mit csalja és rontja hát a pápa a nyomorult lelkeket, isteni jog szerint adván a felmentvényt, holott a szerint felmentvényt adni nem lehet? Azt fecsegi ugyan a fogadalmak címéről és a fogadalmak feloldásáról (*tit. de vot. et voti redem.*) szólván, hogy ő a fogadalmakat megváltoztathatja; olyanformán, mint ahogy hajdan a régi törvényben a szamár elsőszülöttjét egy juhval ki lehetett cserélni.⁷⁰ Mintha bizony a szamár elsőszülöttje és a fogadalom, melynek megtartását mindenütt állandóan követelik, azonos dolgok volnának. Avagy, minthogy az Úr a maga törvényében a szamárért cserébe juhot rendel, tehát ugyanezen hatalma megvan a pápának is, aki ember, azon törvénynél, amely nem az övé, hanem az Istené. Ezt a rendeletet nem a pápa szerzette, hanem egy a pápával kicserélt szamár; oly ostoba és istentelen az.

A másik tévelygés, hogy elrendeli a házasság felbontását az esetben, ha az egyik fél, bárha a másik fél akarata ellenére, kolostorba megy, és a házasság házastársi elhálás által még végre nem hajtatott. Ejnye, édes, mely Ördög súgta ezt a szörnyű dolgot a pápa fülébe? Isten megparancsolja, hogy a magáéból ki-ki jót tegyen (Ef 4,28). Mert „ő gyűlöli

a rablott égőáldozatot”, amint Éσαιás (61,8) által hirdeti. Úgyde a házastársak, egyik a másiknak a szerződésnél fogva hűséggel tartozik, és nem ura önmagának. Ily frigyét nincs jog, amelynek alapján felbonthatna, és amit az egyik a magáéból tesz, azt rablás formán a másik akarata ellenére teszi. Vagy miért nem megy ezen szabály szerint kolostorba, s miért nem vétetik ott fel az is, aki fülig adós, hogy kötelezettsége alól feloldassék, és így adott szavát megszeghesse? Óh ti vakok! Ti vakok! Mi a nagyobb? Az adott szót megtartani, amit Isten parancsol, vagy a fogadalmat, ami emberi találmány és koholmány. Te pápa! Te a lelkek pásztora vagy, és ti a Szent Írás doktorai, kik ilyesmit tanítottok? Aztán mely okból is tanítottok így? Azért, mert a fogadalmat nagyobbra becsüliték, mint a házasságot. Ámde ti nem a hitet, amely egyedül tesz naggyá mindent, nem azt, hanem a cselekedeteket teszitek naggyá, amik Isten előtt semmik, avagy mind egyformák, ha az érdem szempontjából vesszük.

Annak okáért nem kételkedem a felett, hogy a jogos fogadalmak alól sem ember, sem angyal nem adhat felmentvényt. Hanem az iránt még nem vagyok egészen tisztában, ha vajon a manap szokásos fogadalmi dolgok csakugyan mind a fogadalmak közé tartoznak-e? Ilyenféle az az igazán nevetséges és bolondos fogadalom, amely szerint a szülék még meg sem született, avagy igen zsenge, gyenge kis gyermeküket valamely rendbe avagy örök szüzességre ajánlják fel; holott bizonyos egy dolog, hogy ez éppen nem tartozik a fogadalmak közé. És Isten kigúnyolásának válik be inkább, mert olyasmit fogadnak, ami éppenséggel nem áll hatalmukban.

Áttérek a rendbeli népekre, kiknek hármás fogadalmukat⁷¹ minél inkább vizsgálom, annál kevésbé értem; és csodálkozom azon, hogy honnét ered ez a szigorú fogadalmi kényszer. És azt még kevésbé értem: az életkor mely idejébe kell esniök e fogadalmaknak, hogy helyesek és érvényesek lehessenek?

Tetszik nekem, hogy abban mindnyájan egyetértettek, hogy a kiskorúság idején tett fogadalmak érvénytelenek. A gyermekek ama nagy részét azonban e részben megcsalják, akik úgy saját koruk, mint azon dolog iránt tudatlanok, amelyre nézve fogadást tesznek. Mert azoknál, akiket felvesznek, a kiskorúságot figyelembe sem veszik, ameny-

nyiben azokra, akik erre nézve vallomást tesznek, oly lelki nyomást gyakorolnak, úgy körülhálózják, hogy utóbb beleegyezésük ki nem maradhat. Mintha bizony egy oly fogadalom, amely magában véve érvénytelen volt, idővel végre is érvényessé válhatnék.

Azt azonban bolond egy dolognak tartom, mikor a törvényes fogadalom határidejét mások állapítják meg egy oly egyén részére, aki azt az időt a maga számára nem tudta megállapítani. Azt se látom be, miért legyen érvényes a tizennyolcadik évben tett fogadalom, és miért nem az a tizedikben vagy tizenkettedikben tett? Nem elégít ki az a felelet, hogy tizennyolcadik évében az ember testi kívánságainak tudatával bír. Hát hogyha a huszadik vagy harmincadik évben is alig tud róluk, avagy talán a harmincadikban hevesebben ostromolják, mint a huszadikban? Vagy miért nem állapítják meg a szegénység és az engedelmesség határidejét is? Aztán mely időre teszed, mikor az ember fősvénységét és kevélységét érzi, mikor még a lélekre legnemesebbek is alig veszik észre ez indulatokat. Azért egy fogadalom sem biztos és helyes addig, míg lelki emberekké nem lettünk, akkor pedig már fogadalomra többé nincsen szükségünk. Látod tehát, hogy ezek a dolgok nagyon bizonytalanok és nagyon veszedelmesek. Azért igen üdvösséges eljárás volna, hogyha ezeket fenséges életmódokat a fogadalmaktól menten egyes egyedül a lélekre biznók, miként hajdan tették, és éppenséggel nem csinálnánk azokból afféle állandósított életmódot. De legyen elég a keresztségről és annak szabadságáról. Annak idején talán bővebben szólok a fogadalmakról, amint hogy szinte szükséges volna ezt a dolgot külön értekezés tárgyává tenni.⁷²

III. A BŰNBÁNAT SZENTSÉGÉRŐL

Harmadsorban a bűnbánat szentségéről kell szólnunk. E dologban, néhány értekezést és vitaírást adván ki,⁷³ igen sokak ellen intéztem támadást, s hogy mit tartok felőle, bőven kifejtettem. Most megismétlem, hogy a zsarnokságot leleplezzem, amely e részben nem kevésbé hatalmaskodik, mint az úrvacsora szentségénél. Mert e két szentség révén, minthogy itt a nyereségre és pénzkeresetre tér nyílik, a pásztorok kapzsisága hallatlanul fosztogatja a Krisztus juhait. Bárha mint ezt imént a fogadalmaknál láttuk, a keresztség is szármalmas állapotba jutott a felnőtteknél, csakhogy a kapzsiság eszköze lehessen.

Az első és főbaj e szentségnél, hogy ezt a szentséget egészen eltüntették úgy, hogy nyoma sem maradt. Mert noha ez is, miként a más kettő, az isteni ígéretből és a mi hitünkéből áll, ők épp e kettőt semmisítették meg. Mert az ígéret amaz ígétjét, amely szerint Krisztus mondja: „*Valamit megkötenedez*” stb. (Mát 16,19) és: „*Valamit megkötenedetek*” stb. (18,23) és: „*Akiknek megbocsátjátok bűneiket, azoknak meg vagynak bocsátva*” stb. (Ján 20,22), (mely ígék által a bűnbánók hite költetik fel, hogy elnyerjék a bűnbocsánatot), ők a maguk zsarnoksága érdekében aknázták ki. Hiszen minden ő könyveikben, tanaikban és prédikációikban nem arra törekedtek, hogy megmagyarázzák, hogy mely ígéret tételik ez ígékben a keresztyéneknek, hogy mi az, amit hinniök kell, és mi az, ami vigasztalásukra szolgál, hanem, hogy mely mértékben érvényesíthetik erőszakos hatalmukkal a maguk zsarnokságát úgy, hogy végre egyesek a mennyei angyaloknak is kezdtek parancsolgatni, és hallatlan és óriüst elvetemedettséjükben azzal kérkednek, hogy az ő hatalmuk ez ígék alapján mennyre és földre kiterjed, hogy hatalmuk van kötni a mennyben is.⁷⁴ Szóval éppenséggel nem a nép üdvösséges hitét hirdetik, hanem fecsegnék a pápák zsarnok hatalmáról. Holott Krisztus éppen nem a hatalomról, hanem csakis a hitről szól.

Krisztus ugyanis nem birodalmakat, nem hatalmasságokat, nem uraságokat, hanem szolgálatokat rendelt a maga egyházában. Amint Szt. Páltól tanultuk, aki így szól: „*Úgy ítéljen felőlünk minden ember, mint Krisztus szolgálói és Isten titkainak sáfárai felől*” (I.Kor 4,1). Azért,

valamint ott, ahol így szól: „*Aki hiszen és megkeresztelkedik, üdvözülni*”, a megkeresztelendők hitét ébreszti fel, hogy az ígéret ez ígéje által bizonyosak legyünk, hogyha megkeresztelkedünk és hiszünk, akkor üdvözülnünk – mert itt éppenséggel semmi szó sincs hatalomról, hanem csakis a megkeresztelendőkre tartozó szolgálatról –; ugyanúgy itt is, mikor azt mondja: „*Valamit megkötenesz*” stb., a bűnbánó hitét ébreszti fel, hogy az ígéret emez igéjéből bizonyos legyen az iránt, hogy ha feloldoztatik és hisz, valósággal fel van oldozva a mennyben is. Mert itt sincs egy szó sem a hatalomról, hanem csak a feloldozó szolgálatáról. És elég csodálatos, ami ezekkel a vak és nagyzó emberekkel történt, hogy a keresztség ígéretét is nem aknázták ki zsarnokságuk érdekében; vagy ha ugyan ezt nem cselekedték meg, miért merészelték megcselekedni azt a bűnbánat ígéretével. Hiszen mindkét esetben ugyanazon szolgálat, ugyanazon ígéret és ugyanazon szentség dolgáról van szó, úgyannyira, hogy ha nem tagadható, hogy a keresztség nem csupán Péterre tartozik, a kulcsok is csak istentelen zsarnokság alapján foglalhatók le egyedül a pápa számára.

Hasonlóképpen, mikor azt mondja: „*Vegyétek, ez az én testem, amely ti érettetek adatik; ez a pohár az én véremlében*” stb., az élvezők hitét ébreszti fel, hogy ez igékkel a hit által lelküket megerősítse, és bizonyosak legyenek az iránt, hogy ha esznek, veszik a bűnök bocsánatját. És itt sincs szó a hatalomról, hanem csakis a szolgálatról. De a keresztség ígérete még úgy ahogy legalább a kis gyermekek számára megmaradt, a kenyér és pohár ígérete azonban oda lett, és a kapzsiság szolgálatába állt, és a hitből cselekedet és a testamentumból áldozat lőn. A bűnbánat ígérete pedig egy oly iszonyatos zsarnoksággá változott át, hogy a világi hatalom sem fogható hozzá.

S még ezzel sem érte be a mi Babylonunk. A hitet is úgy kiirtotta, hogy szemtelen pofával odaállt és tagadta, hogy e szentségnél a hit szükséges volna. Sőt antikrisztusi elvetemedettséggel eretnekségnek bélyegezte, hogy ha valaki e szentségnél a hit szükségességét hirdetni merte.

Mi többet tehetett a zsarnokság és mit nem tett meg? „*Bizony a babiloni vizeknél ülünk és sírunk, ha Sionról emlékezünk. Hárfáinkat a*

fűzekre aggatjuk” (Zsolt 137,1-2). Az Úr átkozza meg e vizeknek ezen meddő füzeit. Ámen.

Minthogy tehát az ígéretet és a hitet elhomályosították és elforgatták, lássuk immár, mivel pótolták azokat.

A bűnbánatnak három részét különböztetik meg: a töredelmet (contritio), a gyónást (confessio) és az elégtételt (satisfactio); úgy azonban, hogy ami jó volt mindenikben, azt elpárologtatták, és helyébe csempészték a maguk önkényét és zsarnokságát.

Elsőben is a töredelemről úgy tanítottak, hogy azt az ígéret hitének fölébe helyezték, és ennél különbnek minősítették, mint olyat, amely nem a hit cselekedete, hanem ami érdem. Sőt a hitre éppenséggel nem is gondolnak. Úgy csüngnek a cselekedeteken és az Írás ama példáin, amelyekből kiolvasható, hogy sokan a kegyelmet szívök töredelméért és megalázkodásért nyerték meg. Ám a hitet nem veszik észre, amely ily töredelmet és szívfájdalmat munkál. Miként a ninivebeliekről írva vagon: „*A ninivebeliek hittek Istenben és böjtöt hirdetének*” stb. (Jón 3,5). Akik pedig még ezeknél is merészebbek és gonoszabbak, kieszeltek a kis vagy fél töredelmet, latinul *attritiót*, mint amely a kulcsok (általuk nem is ismert) ereje által válnék igazi töredelemmé. Ezzel a fél-töredelemmel (*attritio*) a hitetleneket és istenteleneket ajándékozták meg, hogy így az egész töredelem köddé foszoljon.

Óh Isten rettentő haragja! Hát ilyesmit is lehet tanítani Isten egyházában! A hit és annak cselekedete kihaltával így merülünk hát bele biztosan az emberek tanaiba és bárgyú képzetéibe, sőt el is veszünk bennök. Nagy dolog a gyötrődő szív (Ezsa 57,15), és csakis oly hitből támad, amely lángol az ígértől és az isteni fenyegetéstől, amely Isten változhatatlan igazságára tekint, attól reszket, megretten és a lelkiismeretet összemorzsolja és újra felemeli, megvigasztalja és összemorzsoltan is megtartja. Úgyhogy Isten fenyegetése a gyötrődés oka, és az ígéret igazsága a vigasztalódás oka, ha hiszünk és e hittel az ember a bűnök bocsánatját megnyeri. Azért mindenelőtt a hitet kell tanítani és életre kelteni. Ha a hit megvan, úgy a gyötrődés és vigasztalás okvetlenül bekövetkezik.

Miért is, bárha mondanak valamit, akik azt tanítják, hogy a bűnök számba vétele és megvizsgálása vezet gyötrődésre, mégis veszedelmes

és helytelen a tanuk, amennyiben előre nem tisztázzák a gyötrődés okát és elvét. Tudniillik az isteni ígéret és fenyegetés változhatatlan hitébresztő igazságát, hogy ebből megértenék, miszerint sokkal nagyobb gondot kell fordítaniok az isteni igazságra, amely megalázza és felmagasztalja őket, mint bűneiknek sokaságára, amik, hogyha Isten igazsága nélkül veszik azokat számba, inkább megújulnak, növelik a gonosz kívánságot, semmint hogy gyötrődésre vezetnének. Nem is szólok arról az elviselhetetlen teherről, melyet reánk raktak a követelések, hogy minden bűn miatt gyötrődjünk, holott ez lehetetlenség, hiszen mi bűneinknek csak a kisebb részét ismerhetjük meg, és végre még a jó cselekedetek is bűnöknek bizonyulnának, amint írva vagyok: „*Uram! ne szállj perbe a te szolgálóddal, mert egy élő sem igaz teelőtted*” (Zsolt 143,2). Elég ugyanis, ha azokat a bűnöket bánjuk meg, amelyek lelkiismeretünket szorongatják és gyötrik, és amelyeket könnyen emlékezetünkbe idézhetünk. Mert aki igen gyötrődik, az kétségkívül kész minden bűnét megbánni és félni, és meg fogja bánni és iszonyodni fog azoktól, ha később tárják is fel előtte.

Azért ne bizakodjál a te gyötrődésedben, és ne tulajdonítsd a te bánatodnak a bűnök bocsánatját. Mert az Isten nem ezt veszi számba nálad, hanem a te hitedet, mellyel az ő fenyegetésében és ígéretében hittél, s mely benned ily bánatot mívelt. És éppen azért ne a te buzgóságod számlájára írd, amellyel összeolvastad bűneidet, hanem mindazt, ami jó vagyon a bűnbánatban, tudd be Isten igazságának és a mi hitünknek.

Minden egyéb cselekedet és gyümölcs, ami önként következik, és nem tesz senkit kegyes emberré, hanem végrehajtja azokat a már kegyes ember, az Isten igazságába vetett hit által. „*Így füst szállt fel orrából, és emésztő tűz szájából; a hegyek alapjai megrendültek és ingadozának, mikor haragra gyúlt*”, mint a XVIII. zsoltár 8. és 9. versében olvassuk. Első a fenyegetéstől való megrettenés, mely az istentelenekeket lángra gyújtja; ha aztán a hit ezt a félelmet, mint a gyújtó a tüzet megfogja, úgy beáll a bűnbánat, mint füst stb.

De a töredelem nem annyira a zsarnokság és kapzsiság, mint inkább általában az elvetemedettség és mételyes tan átkát nyögte. A gyónás

és elégtétel azonban a haszonlesés és hatalom gazdag aranybányájává lett.

Beszéljünk először is a gyónásról. Semmi kétség, hogy a bűnök meggyónása szükséges és Istentől is meg van parancsolva: „*Megkereszteltének Jánostól a Jordánban és megvallották bűneiket*” (Mát 3,6). „*Ha megvalljuk bűneinket, hű és igaz az Isten, aki bűneinket megbocsátja. Ha azt mondjuk, nincsen bűn mibennünk, hazuggá tesszük őt és nincsen bennünk az ő ígéje*” (1Ján 2,9). Ha ugyanis a szenteknek sem szabad bűneiket tagadni, mennyivel inkább szükséges, hogy megvallják bűneiket azok, akiket nyilvánvaló és nagy bűnök terhelnek. De az elrendelt gyónás mellett leghatalmasabb bizonyíték Máté 18,15, ahol is Krisztus így oktat minket: „*Ha a te atyádfia vétkezik ellened, vádold be a gyülekezett előtt, hogy bűnhődjék; és ha nem hallgat arra, ki kell őt zárni a gyülekezetből*”. Amde a büntetést akkor hallja meg, hogyha bűneit beismeri és meggyónja, és a büntetésnek önként alá veti magát.

A titkos gyónás pedig, amely most szokásban vagyon, bárha az Írásból nem is igazolható, mégis csodálatosképpen nagyon tetszik nekem, és hasznos is, szükséges is; és nem szeretném, ha megszűnnék; ellenkezőleg, örülök, hogy megvan a Krisztus egyházában, mert a gyötördő léleknek egyedüli orvossága. Hiszen, mikor testvérünk előtt megnyílik a lélek, és mindazt a rosszat, ami benne rejtőzik, híven feltárja, testvérünk ajkáról felénk hangzik a vigasztalásnak ígéje úgy, mintha Istentől jönne; és ha azt hittel befogadjuk, békességet lelünk Isten irgalmasságában, aki testvérünk által szól hozzánk. Azt kárhozzatom csak, hogy ezt a gyónást a pápák zsarnokságuk és pénznyúzásuk eszközévé tették. Mert ők a titkos bűnöket a maguk hatáskörébe vonják, és megparancsolják, hogy azokat aztán olyanoknak gyónják meg, akiket ők e célból megjelöltek és kirendeltek. Ezzel gyötrik az emberek lelkiismeretét, és csak püspökök akarnak lenni; a püspököket megillető igazi kötelességeket pedig, minők az igehirdetés és a szegények gondozása, egészen megvetik. Sőt ez elvetemedett zsarnokok kiváltképpen azon bűnöket vonják a maguk hatáskörébe, amelyek a legjelentéktelenebbek. Ám a nagy bűnöket a közönséges papokra hagyják. Effélék azok a nevetséges és költött dolgok az Úrvacsorájáról szóló bullában.⁷⁵

Sőt, hogy még nyilvánosságosabb legyen az ő utálatos elvetemedett-

ségük, azokat a bűnöket, amelyek Isten tisztelete, a hit és az első parancsolat ellen valók, nemcsak hogy nem vonják hatáskörükbe, hanem tanítják és helyeslik is. Ilyenek a búcsújárások, a szentek hamis tisztelete, a szentek hazug legendái, a cselekedetekbe vetett különféle bizodalom s azok gyakorlata, és a külső szertartások, amik által az Istenbe vetett hit kihál és a bálványozás erőre kap. Amint manap látjuk. Hogy nincsenek más püspökeink, csak amilyeneket egykor Jeroboám Dánban és Betsabában beállított, aranyborjúk szolgái (I.Kir 12,28 s köv.), akik a hitről, Isten törvényéről és mindarról, ami Krisztus nyája legeltetésére tartozik, semmit sem tudnak, hanem csupán a maguk koholmányaihoz terelik űzve-hajtva, rémítgetve a népet.

És bárha tanácslom, hogy a kivételes cikkek ez erőszakos hatalmát tőrjük és szenvedjük el, amint Krisztus is rendelte, hogy minden zsarnokságot szenvedjünk el, és arra tanított minket, hogy e pénznűzésnek is engedjünk: mégis tagadom, hogy ily kivételes hatalmuk volna, és nem is hiszem, hogy azt egy betűvel is tudnák igazolni. Én azonban bizonyítom az ellenkezőt.

Először is Krisztus (Mát 18,15) a nyilvánvaló bűnökről azt mondta, hogy atyánkfia lelkét megnyertük, ha megdorgálva reánk hallgat; és nincs szükség rá, hogy őt a gyülekezetnek átadjuk, csak ha nem akarunk rá hallgatni. És így a bűn az atyafiak közt megjavítható; mennyivel inkább törölhető hát el a titkos bűnök, ha egyik atyafi a másiknak megvallja bűnét, úgyhogy semmi szükség azt a gyülekezetnek, vagyis a főpapoknak és papoknak (miként ők mondogatják és magyarázzák a dolgot) bemondani. E nézet mellett Krisztus más igéit idézhetjük bizonyoságképp, mint ki ugyanazon helyen (Mát 18,10) így szól: „*Amit megkötök a földön, mennyben is kötve lesz; és amit megoldotok a földön, a mennyben is oldozva lesz*”. Ezt mindenkinek és minden egyes keresztyén embernek mondja. Mert viszont hasonlóképp azt is mondja: „*Továbbá azt mondom nektek: Ha ketten közületek egy akaratton lesztek a földön, mindazt, amit kértek, megadja nektek az én Atyám, aki a mennyben van*” (Mát 18,19). Ha tehát valamely atyafi a másik előtt feltárja a maga titkait, és bocsánatért esd, az atyjafiával a földön bizonnal egyetért az igazság dolgában, ami a Krisztus. Erre vonatkozólag Krisztus ugyanott, fentebbi szavait megerősítve még világosab-

ban mondja: „*Bizony, bizony mondom néktek, ahol ketten avagy hárman egybegyűltek az én nevemben, közöttetek vagyok*” (Mát 18,20).

Annak okáért nem kételkedem abban, hogy a maga titkos bűnei alól fel vagyon oldozva az, aki azokat vagy maga önkényt megvallja, vagy megbűnhődve azokért, bocsánatért esd és megjobbul magánosan bármely testvére előtt, dühöngjön bár ez ellen a pápai hatalom. Mert Krisztus minden egyes hívőnek megadta a nyilvános feloldozás hatalmát. Ezt még egy kis érveléssel is támogatom. Ha a bűnök bármely kivételes fenntartása érvényes volna, úgy, hogy azok elengedése nélkül senki sem üdvözülhetne, ekkor éppen a fentebbi dolgok akadályoznák leginkább az üdvösséget, sőt azok a jó cselekedetek is és a bálványozás, amiket ma a pápák tanítanak. Hiszen ha azt a legsúlyosabb bűnök nem akadályozzák, mennyivel kevésbé azok a dőre módon fenntartott könnyebb bűnök. E szörnyűséges dolgokat az egyházban a tudatlan és vak pásztorok hozzák forgalomba.

Azért figyelmeztetni szeretném ezeket a babyloni fejedelmeket és bethaveni püspököket,⁷⁶ hogy a bűnök bármely kivételes esetétől álljanak el. Továbbá, hogy a titkos bűnök meghallgatásának jogát hagyják szabadjára minden testvérnek, hogy a bűnös a maga bűneit annak gyónhassa meg, akinek akarja: kérjen bocsánatot és vigasztalást, vagyis kérje Krisztus igéjét felebarátjától. Mert ezzel az ő erőszakoskodásukkal semmi mást nem érnek el, mint hogy a gyengék lelkiismeretét megtévesztik, a magok elvetemedett zsarnokságát megerősítik, és az atyafiak bűneiből és kárából a magok kapzsiságát kielégítik. Így azután kezeiket a lelkek vérével beszennyezik, és a fiak a szüléktől elnyeletnek, és Efraim elnyeli Judát, és Syria Izraelt, kítátott szájjal, mint Ézsaiás mondja (9,21).

E bajokat tetézték más körülményekkel, tudniillik leleményes és naplopó egyének kigondolták a bűnök anyáit, testvéreit, leányait, sógorait, ágait és gyümölcsseit a bűnöknél is, mint valamely rokonság és sógorság fájánál: ennyire termékeny az istentelenség és tudatlanság. Ez az ő koholmányuk, ugyanis (bármely gatzfickó eszelte is ki) nyilvános törvényé lett, mint sok más egyéb. Úgy öröködnék Krisztus egyháza felett a pásztorok, hogy mindazt, ami babonát vagy új cselekedetet ezek a hóbortosabbnál hóbortosabb fogadalmasok megál-

modtak, azonnal forgalomba hozzák, búcsúkkal ékesítik, és bullákkal erősítik meg. Csak az van még hátra, hogy meg is tiltsák Isten népének az igaz hitnek és a szabadságnak megőrzését. De mi közössége a szabadságnak a babyloni zsarnoksággal?

Én azonban tanácslom, hogy a bűnőknek bármely körülményeiről legyen szó, ezeket tisztára elveszük. A keresztyéneknél nincs több, csak egy körülmény, s ez az, hogy testvérünk vétkezett, mert a keresztyén testvérséggel egy személy sem hasonlítható össze, és nem is vezet másra a körülmények, a helyek, az idő, a napok, személyek vagy ezekhez hasonló más, nagyra fújt babonák számba vétele, mint hogy dicsóít oly dolgokat, amelyek semmissek, olyanoknak hátrányára, amelyek minden. Mintha bizony volna fontosabb és nagyobb dolog a keresztyén testvériség dicsóságénél! Így kötöznek ők minket a helyekhez, napokhoz és személyekhez, hogy ekként letűnjék a testvéri név képzete, és hogy a szabadságot szolgálással cseréljük fel mi, akikre nézve minden nap, hely, személy és mindaz, ami külsőség, egyenértékű.

Az elégtételről, bármily ügyetlenül tárgyalják is ők azt, én bőven szólottam a búcsúval kapcsolatosan, mellyel csúfosan visszaéltek a keresztyének testi és lelki romlására.

Először is azt tanították róla, hogy a nép az igazi elégtételt nem fogja fel soha, mely is az élet megújítása. Továbbá úgy adják ki és oly szükséges dologgá teszik, hogy a Krisztusban való hit számára helyet nem hagynak, és szánalmasan megötrik a bizonytalansággal az emberek lelkiismeretét, úgyhogy az egyik Rómába futkos, a másik ide, a harmadik oda; emez Chartreuse-be,⁷⁷ az meg más helyre; egyik korbáccsal ostorozza magát, másik böjttel, virrasztással kínozza testét; egyhangú butasággal mondják mindnyájan : Íme, ott a Krisztus, itt a Krisztus és az Isten országa, amely bennünk vagyon,⁷⁸ és vélik, hogy az az ő rendtartásos életmódjuk által jó el. Ó római szék, borzasztó csodadolgok eredtek tőled, a te gyilkos törvényeidből és szokásaidból, mikkél te az egész világot úgy megrontottad, hogy ők hiszik immár, hogy Istennek bűneikért cselekedeteik által tesznek eleget, aki csakis a gyötrődő szív hitével éri be; és tied az érdem, hogy e bomlás miatt a hit nemcsak hogy elnémult, hanem el is nyomod azt, csakhogy a te

telhetetlen piócáidnak legyen kikhez így szólniok: ide vele, ide vele!, és a bűnökkel vásárt ütnek.

Ezek között akadtak egyesek, akik az emberi lelkek kétségbeejtése végett minden fogást kieszeltek, és ez ok miatt oda nyilatkoztak, hogy a gyónónak mindazon bűnöket újból fel kell sorolnia, amikért még nem tett eleget, noha ezt meg kellett volna tennie. És mire nem vetemednének, kik egyenesen a végre születtek, hogy mindent tízszer ejtsenek fogságba? Továbbá, hányan vannak abban a nézetben, hogy ők az üdvösség állapotába jutnak, és bűneikért eleget tesznek, mihelyt a paptól kiszabott imácskát csak úgy szájjal lepergetik, bárha azonban eszük ágába se jut, hogy életüket megjobbítsák? Mert ők azt hiszik, hogy a gyötrődés és gyónás pillanatában egész életük megjobbold; csakis az van még hátra, hogy a már elkövetett bűnökért tegyenek eleget.

De hogyan is gondolkodhatnának másként, mikor jobb tanításban nem részesülnek? Itt éppenséggel nem gondolnak a test megöklésére; itt nincs érvénye Krisztus ama példájának, midőn feloldozta a házasságtörő nőt, mondván neki: „*Eredj el, és többé ne vétkezzél*” (Ján 8,11), és ezzel vállára teszi a keresztet, hogy testét megöklöklje. E visszás nézetre nem csekély okot szolgáltatott, hogy mi a bűnösöket feloldozzuk, mielőtt az elégtételt megadnák. Innét van, hogy inkább aggasztja őket a megadandó elégtétel, ami folyton tart, mint a bűnbánat, melyről azt tartják, hogy a gyónás alatt véget ér, holott épp ellenkezőleg, a feloldozásnak, miként ez az ősegyházban történt, azután kellene következnie, mikor az elégtétel már megadatott, hogy így a cselekedet megszűntével a hitben és az élet megújításában annál inkább gyakorolnák magukat.

De legyen elég ennyi azon dolgok ismétléséből, mikről a búcsúról szóló könyvecskében bővebben értekeztem. És legyen elég egészben véve ennyi, erről a három szentségről, miket sok rossz könyv – teológiai és jogi szempontból – tanít és nem tanít. Valamit kell még mondanunk a többi szentségekről is, nehogy azt higgyék rólam, hogy én azokat ok nélkül vettem el.

IV. A BÉRMÁLÁSRÓL⁷⁹

Csoda előttem, mi jutott eszükbe, hogy a bérmálás szentségévé tették a kézzátételt, ami által, olvassuk, hogy Krisztus a kisdedeket megillette, az apostoloknak a Szent Lelket adta, presbitereket avatott és betegeket meggyógyított, miként Szt. Pál Timótheusnak írja: „*A kezeiket senki se tegye fel hamar*” (I.Tim 5,22). Miért nem csináltak a kenyér szentségéből bérmálást, hiszen írva vagyon: „*Mikor evett, megerősödék*” (ApCsel 9,19). És: „*És a kenyér az ember szívét erősítse*” (Zsolt 104,15). Így legalább a bérmálás a három szentséget foglalja magában: az úrvacsorát, a papi rendet és a bérmálást magát. Ha pedig mindaz szentség, amit a tizenkét apostol tett, miért nem csináltak sokkal inkább az igehirdetésből szentséget? Nem azt mondom én, hogy a hét szentséget elvetem, hanem tagadom, hogy azokat a Szentírásból igazolni lehetne. És vajha a kézzátétel úgy volna meg az egyházban, amint az apostolok idejében volt: bizony mindjárt bérmálásnak (*confirmatio*), avagy gyógyításnak (*curatio*) nevezhetnők. De abból nem maradt meg más, csak amit mi magunk kigondoltunk, hogy a püspöki hivatalnak is juttattunk valamit, nehogy az minden tisztelet nélkül szűkölködjék. Mert minekutána a munkával járó (*negotiosa*) szentséget azon a címen, hogy jelentéktelenebbek, az alsóbb papságra bízták (mert hát mindazt, amit az isteni felség rendelt, kell, hogy az emberek megvessék), helyén való volt, hogy kitaláljunk valami könnyebbet, ami azoknak a finom és nagy uraknak nehezükre ne essék, és amazokat, mint silányabbakat, az alsóbb rendűekre bízuk. Mert amit az emberi bölcsesség rendel, helyénvaló, hogy azt az emberek nagy becsületben tartsák. Tehát amilyenek a papok, olyan legyen a szolgálatuk és hivataluk is. Mert a püspök, aki nem prédikál és lelkeket nem gondoz, mi egyéb, mint bálványisten a világon, akinek csak a neve és alakja püspöki? Ám mi e helyett most követeljük az Istentől rendelt szentségeket; hogy azonban a bérmálást is ezek közé sorozzuk, arra semmi okunk. Mert valamely szentség szerzéséhez minden előtt az isteni ígéret kívántatik, ami által a hit gyakoroltatik.

De hát sehol semmi nyoma, hogy Krisztus a bérmáláshoz valami

ígéretet csatolt volna, bárha kezét sokakra vetette, és Márk utolsó fejezetében (8. v.) a többiek közt ott van: „*A betegekre kezeiket teszik, és azok meggyógyulnak*”. Ezt azonban senki sem vette szentségszámba, és nem is veheti. Azért teljesen elég, ha a bérnialást az egyház szokásának, vagy *sacramentalis ceremoniának* tartjuk, s épp úgy tárgyaljuk, mint más ceremóniákat, teszem a szentelt vizet⁸⁰ és más egyebet; mert ha minden teremtés megszenteltetik ige és imádság által, miért ne lenne megszentelhető sokkal inkább azok által az ember, pedig azok, Isten ígéretével nem lévén kapcsolatosak, a hit szentségének nem nevezhetők, mivelhogy üdvösséget nem szereznek. Ámde a szentségek megtartják azokat, akik Isten ígéretében hisznek.

V. A HÁZASSÁG SZENTSÉGÉRŐL

A házasságot nemcsak, hogy minden szentírási alap nélkül tartják szentségnek, hanem hasonló ürügy alatt, mint amely címen annak szentségével kérkednek, valóságos torzképet csináltak belőle, amiről lesz némi mondanivalónk.

Említettük már, hogy minden sacramentumban bennfoglaltatik az isteni ígéretnek Igéje, amelyben hinnie kell annak, aki a jegyet veszi; s hogy a jegy maga szentséggé sohasem lehet. Nos hát azt, hogy ha valaki feleséget vesz, Istentől valami kegyelmet is nyer: nem találjuk (az Írásban) sehol. A házasság jegyét sem rendelte Isten; mert nem olvasuk, hogy azt Isten azért alapította volna, hogy valamit jelentsen, jól lehet minden szemmel látható cselekmény úgy érthető, mint allegorikus külsőség, mely a láthatatlan dolgokat példázza. Ámde azért az ily allegorikus külsőségek éppen nem sacramentumok, amennyiben tudniillik itt a szentségekről van szó.

Ennélfogva, minthogy a házasság a világ kezdetétől fogva létezett, s ma is érvényben van a hitetlenek között, nincs kényszerítő ok, amely

miatt azt az új törvény sacramentumának mondhatnók, mely egyedül az egyház körére szorítkoznék. Mert bizony az ősapák házassága mivel sem volt kevésbé szent, mint a mienk; hasonlóan a hitetlenek házassága is csak épp oly valódi és igaz, mint a hívőké; ám azért szentségnek éppen nem tekinthető. Hiszen a hívők közt sok istentelen házasság található, sokkal istentelenebb, mint a pogányság maga: hát miért kellene azt éppen csak nálunk szentségnek nevezni, a pogányoknál pedig nem? Avagy keresztségről és egyházzal mi is oly fonákul beszéljünk amint azok szoktak, akik szerint valamint Isten földi országa nincs másutt, csak az egyházban, úgy a házasság sem szentség másutt sehol, csakis az egyházban? Bizony gyermekes és nevetséges dolgok ezek, amelyekkel csak tudatlanságunkat és gonoszságunkat áruljuk el a hitetleneknek gúnyjára.

Mondhatnók ugyan, hogy Szent Pál szavai szerint: „*Lesznek ketten egy testté s ez nagy, felette nagy sacramentum*” (Ef 5,31) – mersz-e hát az apostol e nyilvánvaló szavaival szembeszállani? De én erre azt felelem, hogy az ily érvelés csak álmos, hanyag és felületes írásmagyarázatra mutat. Mert a *sacramentum* szó a Szentírásnak nem minden helyén jelenti azt, amit mi közhasználatban alatta értünk: ellenkezőleg, sokszor ennek éppen az ellenkezőjét, amidőn tudniillik nem valamely szent dolognak a jegyét, hanem valamely szent, titkos és rejtett dolgot jelent. Ily értelemben írja Pál: „Úgy ítéljen felőlünk mindenki, mint Krisztus szolgálói és Isten titkainak – t. i. sacramentumainak – sáfárai felől” (I.Kor 4,1). Ismeretes, hogy ahol a latin nyelv a *sacramentum* szót használja, ott a görögben a titok (*misztérium*) szó áll, amelyet a latin fordító olykor titoknak hágy meg, máskor ismét a *sacramentum* szóval ad vissza, miként az itt is történt, holott a görög eredetiben így áll: „*Lesznek ketten egy testté s ez felette nagy titok*”. Hát ez volt az oka, hogy ők a házasságot az új törvény szentségének fogták fel, ami nem történhetné, ha magának az eredeti görög szövegnek az értelmét fel fogták volna, amely titokról – misztérium – beszél.⁸¹

Hasonlóan nevezi Pál Krisztust „sacramentum”-nak, mondván, hogy „*a mi hitünknek nagy sacramentuma*” – helyesebben: titka – ő, ki „*nyilvánvalóvá lett testben, megigazított Lélekben, megjelent az angyaloknak, prédikáltatott a pogányoknak, hittek őbenne a világon s föl-*

vitetett a dicsőségbe” (I.Tim 3,16). Vajon miért nem állították fel hát ez alapon az új törvény nyolcadik szentségét is, mikor Pál a szó mellett oly világosan tanúskodik? Vagy ha itt oly óvatosan tartózkodók voltak, mivelhogy így csakugyan még egy sereg sacramentumot felfedezhettek volna: vajon miért voltak amott mégis oly tág lelkiismeretűek? Hát bizony megcsalta őket a tudatlanságuk a dolog értelmében és a szavakban egyaránt: fogva maradtak a saját vélekedésükben. Mert ha egyszer emberi vélekedés szerint a sacramentumot egyszerű jelnek vették, hát aztán mihamar a sacramentum szóból is minden érett megfontolás nélkül jelet csináltak, bárhol került is az a Szentírásban szemök elé. A szavaknak, emberi szokásoknak ez értelmét – és más egyebet is aztán belevívén a Szentírásba –, álomképeiket összecserélték, s egyiket a másikra magyarázták. Itt az alapja, amiért sohasem értik meg jól, mit jelentenek e szavak: jó cselekedet, rossz cselekedet, bűn, kegyelem, igazság, erény – s úgyszólván mindaz, ami a legkiválóbb szó és dolog. Mert mind e szavakat csak úgy derűre-borúra használják, amint azt emberi iratokból az isteni igazságnak és a mi üdvösségünknek hátrányára és kárára megtanulták.

Azért a sacramentum és a titok Pálnál a Lélek amaz elrejtett bölcsessége, amely Krisztus, s amelyet azért e világi fejedelmek közül egy sem ismert fel; mert ha felismerték volna, a dicsőségnek urát soha meg nem feszítették volna (I.Kor2,7). E titok magyarázóit nevezi ő igehirdetőknak, mivelhogy ők a Krisztust, Istennek erejét és bölcsességét prédikálják, úgy azonban, hogy ha nem hittel fogadod, nem is érted ám meg szavukat. Ezért a sacramentum: titok és rejtett dolog, amelyet szavak jelentenek meg ugyan, de csupán csak a szívnek hite fog fel. Hát ily „sacramentum” az is, amelyről itt szó van: „*Lesznek ketten egy testté, s ez felette nagy titok*” – s még ők azt hiszik, hogy itt a házasságról van szó, holott Pál maga e szavakat világosan Jézusra és az anyaszentegyházra vonatkoztatja, amint ezt nyilván ki is jelenti, folytatólag mondván: „*Szólok pedig a Krisztusról és az anyaszentegyházról*” (32. v.). Láthatod íme, miképp egyeznek ők és Pál apostol. Pál, aki azt mondja, hogy ő itt Krisztusról, a gyülekezetről beszél; s ők, akik ugyane helyet a férfira és nőre alkalmazzák. Így aztán cseppet sem csodálkozhatnánk azon, hogy ha a Szentírást csak így kényök-kedvök szerint

magyarázhatják, még száz, sőt az egész Szentírásból csupa sacramentumot csinálnának.

Krisztus és az anyaszentegyház – titok, tudniillik nagy és rejtélyes dolog, amelyet a házasság hasonlatban érthetően példáz ugyan, amiből azonban éppen nem következik, hogy a házasság sacramentumnak nevezessék. Az egek is ily példázó külső jelek az apostoloknak, mint ezt Dávid (Zsolt 19,1) mondja; a nap meg jele Krisztusnak (5. v.) s a vizek jelei a népeknek (1. v.): ám azért egyik sem sacramentum, mert hiányzik mindenütt Istennek rendelése és ígérete, amelyek a sacramentumot teljessé teszik. Így használja Pál is (Ef 5,30–31) Mózesnek (I.Móz 2,23–24) a házasságra vonatkozó szavait, s vonatkoztatja azt Krisztusra, hogy egy általános tételben (*sententia generalis*) Krisztusnak az ő jegyesével való szellemi viszonyát megértesse, tanítván, mint gondozza Krisztus a gyülekezetét, amelynek – mint az ő élő testének – mi élő tagjai, testéből való test, csontjából való csont vagyunk. *„Ezért a férfi elhagyja atyját, anyját és ragaszkodik az ő feleségéhez, és lesznek ketten egy testté. Felette nagy titok (sacramentum) ez: szólok pedig Krisztusról és az anyaszentegyházról.”* Hát nem látod, hogy e szavai mind Krisztusra vonatkoznak, s még arra is inti olvasóit, hogy e titkot Krisztusra s a gyülekezetre értsék és ne a házasságra!

Megengedem, hogy a régi törvényben megvolt a bűnbánat sacramentuma, meg a világ kezdetétől fogva: ámde a bűnbánat új ígérete és a kulcsok adománya egyedül az új törvény birtoka. Mert amiként a körülmetélkedés helyére a mi keresztségünk, úgy járult a más egyéb áldozatok és jegyek helyére is most a kulcsok ajándéka. Már előbb mondtuk, hogy Isten különböző időkben különböző ígéretet s jegyeket adott a bűnök bocsánatjára s az emberek üdvözítésére. Ámde megannyian mégis azon egy kegyelmet vették, miként Pál mondja: *„A hitnek ugyanazon lelke van mibennünk, s szólunk, mert hiszünk”* (II. Kor 4,13–14). Hasonlóan: *„Mindnyájan egy lelki eledelt vettünk és egy lelki italt ittunk. Ők pedig a lelki kősziklából ittak, amely őket követi vala, s e kőszikla volt a Krisztus”* (I.Kor 10,3–4). A Zsidókhoz írott levél szerint is: *„Mindnyájan ezek meghaltak, és nem vették az ígéretet, mivelhogy az Isten számunkra valami jobb dolgot rendelt, hogy ők nélkülünk tökéletességre ne jutnának”* (10,39–40). Mert *„Jézus Krisztus*

tegnap, ma és mindörökké” (Zsid 13,8). „Ő az ő gyülekezetének a feje” kezdettől mind a világ végezetéig. Tehát csakugyan más-más jelek, de egyazon hitre irányulók; mert „hit nélkül lehetetlen Istennek tetszeni; Abel is az által nyerte meg Isten tetszését” (Zsid 11,4. és 6.).

Azért a házasság legyen bár Krisztus és az anyaszentegyház külső példázó jele, de nem oly sacramentum az, amelyet Isten rendelt volna, hanem emberek találmánya csupán az egyházban, akik sem a dolgot magára, sem a szót meg nem értették. Amennyiben mármost az a hitnek nincsen ártalmára, megtűrhető a szeretetnél fogva, amint hogy sok más egyéb emberi intézményt is, melynek gyöngeség avagy tudatlanság volt a szülője, a keresztyén anyaszentegyházban tűrünk, hacsak a hitnek s az Isten Igéjének nincsenek ártalmára. Mi azonban immár a tiszta hitnek s az Isten igaz igéjének keltünk védelmére, hogy mindaz ellen, ami hitünk sarkalatos tételeivel ellenkezik, óvó szavunkat felemeljük, s ami abban nem foglaltatik, azt kiküszöböljük; nehogy hitünket magunk csúffá tegyük, avagy a magunk költötte dolgok felől való tudatlanságból ellenségeinket s a gyenge hitűeket megbotránkoztatassuk, s hozzá a Szentírásra valamit méltatlanul ráfogjunk. Meg kell határozottan különböztetnünk azon dolgokat, amelyek a Szentírásban találhatók, azon dolgoktól, amelyeket az egyházban emberek, és ha mégoly szent életűek és tudósak is, kieszeltek.

Ennyit a házasságról magában véve. De mit mondjunk azon istentelen emberi törvényekről, amelyek által ez az Istentől rendelt állapot annyira összekuszáltatott s huzavona tárgyává tétetett. Jóságos Isten, mily szörnyűség látni a római zsarnokok gazságát, akik csak úgy a maguk kénye-kedvére a házasságokat elválasztják s ismét összeszerkesztik. Ugyan, édes, hát az emberek csak arra vannak tán teremtve, hogy őket kényök-kedvök szerint megcsúfolják, s hitvány pénzért szeszélyük céltábláivá tegyék?

Sokak kezében forog, s nagy tekintélynek örvend egy könyv, emberi tanok söpredékéből összehordott valóságos szemétdomb, amelynek latin neve: *Summa angelica*,⁸² vagyis angyali summa, amely azonban sokkal inkább ördögi summának volna nevezhető, s amelyben se szeri, se száma nincs a szörnyű dolgoknak, amelyek a gyóntató atyák kioktatására, helyesebben gyalázatos módon való félrevezetésére s megza-

varására foglalvák össze. Nos e könyvben a házasságnak nem kevesebb mint tizenhét akadálya van felsorolva, amelyek a hit szemüvegén át jól megvizsgálva egytől egyik olyanoknak bizonyulnak, amelyekről Pál apostol megjósolta, hogy „*hitető lelkekhez és ördögi tudományhoz figyelmeznék, és olyakhoz, kik képmutatás által szólnak tanúságot, s kiknek lelkiismeretök megbélyegeztetett*” (I.Tim 4,1-2). Mit tesz az: megtiltani a házasságot? Megtiltani nem annyit tesz-e, mint ezer akadályt kieszelve tört vetni, hogy házasságra senki se gondoljon, vagy hogy azok, akik már házasságra keltek, ismét elválaszthatók legyenek? Ugyan ki adta embernek ezt a joghatalmat? Legyen, hogy a pápák már szentek voltak, s e tilalmat teljes jóhiszeműséggel állították fel, mégis kérdelem, mi jogon korlátozhatja meg káromra bármely idegen szentség az én szabadságomat? Mi közöm nekem mások vakbuzgóságához? Ám legyen szent és vakbuzgó ki-ki miként kedve tartja: de senki másnak ne ártson, s az én szabadságomat ne rabolja el.

Mégis öröömre szolgál, hogy e gyalázatos törvények hozzájuk méltó becsületben részesültek; mert általok a mai rómaiak valóságos szatócsokká lettek. S vajon mivel kereskednek? A nemi szervekkel és undok dögökkel. Valóban méltó üzlet ily szatócslelkekhez, akik maguk istentelen kapzsiságukban semmi egyebek, mint bűz és fürtelem. S manapság nincs akadály, amely a Mammon segítségével el nem volna távolítható. Hisz az emberi törvények nem is jöttek létre egyéb okból, mint hogy egykor ily kapzsi lelkeknek s rabló Nimródoknak pénz-hálóul s a lelkek csapótőreiül szolgáljanak, s e szörnyűség ott álljon Istennek templomában a szent helyen, hogy onnan nyilvánosan áruba bocsássa a két nem szemérmét, vagyis – mint az Írás mondja – azt a szégyent és iszonyatot, amelyet előbb e törvényeik hatalmával ragadtak magukhoz. Hát nem szép üzlete-e ez a pápáknak, amellyel ők amaz evangéliom szolgálata helyett foglalkoznak, amelyet kapzsi nagyzásukban megvetnek, s éppen ezért gyalázatos s undok módon megveszekedve feladnak?

Mit is mondjak hát, mit tegyek? Sorra vegyem külön-külön valamennyit? Úgyde hiszen akkor szavaimnak végire sem juthatnék, mert itt minden annyira össze van kuszálva, hogy az ember azt sem tudja, hol kezdje, folytassa avagy hagyja abba! Mégis mondok s teszek any-

nyit, amennyi erőmtől telik. Kérem s arra intem mind a papokat és testvéreket, hogy ha látnak oly akadályt, amely alól a pápa felmentést adhat, s amely az Írásban nincs világos szavakkal kiemelve, hát az ily házasságot erősítsék meg, még ha az az egyház, a zsarnokok avagy a pápai törvények ellenére kötött is meg, s álljanak ilyenkor az isteni törvény védelme alá, amely azt mondja, hogy „*valamit Isten összeszerkesztett, azt ember szét ne válassza*” (Mát 19,6). Mert a férfi és a nő egyesülése isteni jogon történik; s e jog megáll minden emberi törvény ellenére, s minden emberi törvény kell, hogy szó nélkül engedjen az isteni törvénynek. Mert ha az ember elhagyja atyját s anyját, hogy ragaszkodjék az ő feleségéhez, mennyivel inkább mellőzheti az örült és jogtalan emberi törvényt, hogy hitestársához hú maradjon? S a pápa, püspök avagy officiális,⁸³ aki egy házasságot szétválaszt, még ha mindjárt az emberi törvények ellenére kötött is, mind egy-egy Antikrisztus, mert megsérti a természetet s káromlással illeti Istennek abban magát kijelentő felségét; mivelhogy megáll és marad a tétel: „*Valamit Isten összeszerkesztett, azt ember szét ne válassza*”. Embernek nincs hatalma, sem joga ily törvények hozatalára; a keresztyéneknek Krisztustól szabadság adatott minden törvénnyel szemben, főleg ott, ahol az emberi törvény gátlólag útba áll, mert mint ő mondja: „*Az embernek fia ura a szombatnak is, és nem az ember teremtett a szombatért, hanem a szombat az emberért*” (Márk 2,28). Hiszen már Pál is előre elítélte az ily törvényeket, amennyiben megjósolta, hogy lesznek a jövőben egyesek, akik a házasságot tiltani fogják. Azért hát félre az akadályokkal!

Szűnjék meg a komaság, lelki anyaság, testvérség, leányság minden hazugsága a létesült házasságban.⁸⁴ Ki más is találta fel ezt a szellemi rokonságot, mint egyedül az emberi balhit? Vajon ha annak, aki keresztesel vagy a keresztvíz alá tart, nem illő avval, akit kereszteselt avagy keresztvíz alá tartott, házasságra lépni: ugyan miképp illő bármely keresztyén férjhez, hogy egy keresztyén nőt feleségül vegyen? Avagy tán ama rokonság, amely a sacramentum külső jegyéből fakad, nagyobb, mint magának a sacramentumnak ereje? Hát nem testvére egyikünk a másiknak? Avagy szellemben nem testvére-e egyik megkereszteselt a másiknak? És micsoda csudabogarakkal állunk mi mégis

elő! Vajon azért, ha valaki már a maga hitére oktat, tehát neki mintegy atyja a Krisztusban: hát már ez okának nem maradhat neki többé hitestársa? Mintha bizony Pálnak nem lehetett volna bármely leányt feleségül venni a korinthusiak közül, akikről pedig maga dicsekedve mondja, hogy ő szülte őket mind újjá a Jézus Krisztusban?! Íme láthatod, hogy nyomja el a keresztyén szabadságot az emberi vakság.

Azon akadályba sem tudok belenyugodni, amelyet ők a vallások különbözőségére alapítanak,⁸⁵ s amely szerint még azon alapon sem engedhető meg, hogy egy megkeresztelt egy megkereszteletlenül házasságra léphessen, ha például az utóbbi kilátásba helyezi megtérését. Ugyan hát ezt ki tiltotta el? Isten avagy ember? És ki adta az embereknek a jogot e tilalomra? Úgy hiszem, azok azok a szellemek, amelyek, mint Pál mondja „*képmutatás által hazugságot szólnak*” (I.Tim 4,2). Bizony elmondható róluk: gonosz meséket mondtak nekem; de ezek nem a Te törvényed. Patritius, a pogány, feleségül vette Monicát, Augustinus anyját, egy keresztyén nőt: hát miért ne volna ugyanez megengedhető manapság is?

Hasonló megrögzött bolondság, mi több, szívtelenség, a bűn akadály, amely szerint nem léphetnek házasságra azok, kik előbb házasságtörést követtek el, avagy az, aki tán nem átalotta az asszony előbbi férjét elpusztítani, csak hogy ennek özvegyével házasságra léphessen. Kérlek, ugyan hogy kerül ide az embereknek az a szigorú jogszolgáltatása, szemben az emberekkel, amelyet maga Isten sohasem követelt meg? Avagy nem tudják-e, avagy tán nem is akarják tudni, hogy Batsébát,⁸⁶ Urias asszonyát mindkét bűn terhelte, – egy az, hogy házasságtörő, más az, hogy férje megöletésében részes volt – s mégis Dávidnak, a legszentebb férfinak lett hitestársává? Hát ha az isteni törvény még ezt is megtúrte: mi jogon hajtják zsarnok emberek szolgatársaikat rabigába?

A felavatás akadály⁸⁷ is merő emberi koholmány, főleg pedig mikor azt hirdetik, hogy a felavatás még a már megkötött házassági frigyét is felbontja, s ezzel csak a saját rendeleteiket emelik Isten törvénye fölé. Nem bocsátkozom itt a papi felavatás megítélésébe, úgy amint azt ma felfogják: tudom azonban, hogy Pál rendelése szerint (I.Tim 3,2) szükség, hogy a püspöknek egy felesége legyen. Ezért a házasságot nem is

bonthatja fel sem a diakónusnak, sem a papnak, sem a püspöknek, sem senkinek a felavatása. Nem is szólva arról, hogy oly papokról s a felavatás oly módjáról, aminőről ma van szó, Pál ugyan nem tudott de éppen semmit. Azért hát pokolba mind ez átkozott emberi rendeletekkel, amelyek csupán azért csúsztak be az egyházba, hogy itt minél több veszedelmet, bűnt és gonoszságot teremjenek. Bármely pap és ennek felesége között azért igazi és elválaszthatatlan házassági kötelék vagon, Istennek törvénye szerint. De mi történjék akkor, ha istentelen emberek azt pusztá zsarnokságból megtiltani avagy elválasztani akarnák? Hát hadd legyen, amit emberi törvény meg nem enged, megengedi az Isten, akinek törvényét, ahol az az emberi törvénynek ellentmond, mindig előbbre valóznak kell tartanunk.

A nemi tehetetlenség akadályáról⁸⁸ is meg kell pár szóval emlékezni, hogy annál biztosabb tanáccsal szolgálhassunk a veszedelemben forgó lelkeknek; kikötöm azonban, hogy amit ez akadályról mondtam, az arra értendő, ami a házasság megkötése után történik, nehogy az ilyeneket bármiben megrövidítsük. A még csak megkötendő házasságra nézve röviden szólva álljon az, amit imént mondtam. Amiként a pápa a szerelmes ifjat ezen vagy más kényszerhelyzet alól dispensál, úgy dispensálhatja ki-ki atyafiát avagy magamagát, feltéve, hogy e tanács alapján valamely asszonyt a zsarnok törvények karmaiból bármely módon kimenthet. Vajon miért foszthasson meg engem az én szabadságomtól idegeneknek balhite vagy tudatlansága? Avagy ha a pápa pénzért elnéző: vajon miért ne lehetnék én is igény az felebaráttal s magammal szemben, hogy ha ez lelkeknek hasznára szolgál? Ha a pápának tetszett törvényeket hozni, ám tessék azt magának meg is tartani, de az én szabadságomat ne bántsa, még csak titkon se érintse!

A válásról is kérdés, vajon az megengedhető-e!⁸⁹ Nyíltan szólva én a válást felette gyűlölöm, s azt, hogy megengedhető volna, kimondani nincs bátorságom. Krisztus a főpásztor mondja, hogy „*aki elbocsátandja feleségét az egy házasságtörés okán kívül, házasságtörővé teszi azt, s aki elvált asszonyt vett el, házasságtörő*” (Mát 5,25). Krisztus tehát megengedi ugyan a válást, de csakis az egy házasságtörés esetében. Azért téved hát a pápa, amidőn azt más egyéb okból is kimondja. Ne is vél-

je magát senki biztonságban, aki sokkal inkább ily pápai gázság, semmint rendes hatalom útján jutott ilyen felmentéshez.

Az sem fér a fejembe, hogy ha már egyszer valakit feleségétől elválasztottak, miért kényszerítik őt örökös megtartóztatásra, megtiltván neki egy más házasságnak a kötését. Mert bárha Krisztus a házasságtörés esetében meg is engedi a válást, de senkit sem kényszerít házasság-nélküli életre; sőt Pál is jobbnak tartja „házasságban élni, hogyszem égni” (I.Kor 7,9): természetes tehát, hogy meg kellene engednünk, hogy az elvált hitestárs helyett mással léphessenek házasságra. Adná Isten, hogy ezt megértenők, s el is határoznók, hogy így végleg segíthetnénk számtalan veszedelemben mindazokon, akik ez idő szerint saját hibájukon kívül kényszerítvék az önmegtartóztatásra, tudniillik akiket hitestársuk hűtlenül elhagyott, s tíz év óta avagy egyáltalán vissza nem tért. Ez az eset napról-napra való példáival bánt és bosszant engem: mert nyilvánvaló forrása itt minden bajnak az ördög különös fondorkodása avagy az Isten igéjének megvetése.

És bárha egymagam mindenkivel szemben mit sem tehetek, sem nem ítélnék: felette óhajtanám, vajha e tekintetben fontolóra vennők, amit az apostol mond: „*Ha a hitetlen válik, ám menjen. Ily esetben sem az atyafiú, sem a hívő asszony nincs kötelezve*” (I.Kor 7,15). Pál itt megengedte, hogy az elvált hitetlen elmehet, megadja a hívőnek is a szabadságot, hogy mással léphet házasságra. Vajon miért ne lehetne e szabály érvényes oly esetben is, amidőn egy hívő, aki tudniillik csak neve szerint az, tényleg pedig hitetlen, házastársát elhagyja, főleg, ha ezt oly szándékkal teszi, hogy soha többé vissza nem tér. Magam valóban a kettő között semmi különbséget nem látok. Úgy vélem azonban, hogy ha Pál idejében egy elvált hitetlen visszatért volna, avagy később hívővé vált s megígérte volna, hogy ismét a hívővel él, nem engedték volna meg neki, megengedték volna azonban, hogy mással lépjen házasságra. Ámde én itt – mint már mondtam – ítélni, következtetni nem akarok; bárha semmit sem óhajtok melegebben, mint annak a dolognak – amely engem s sok másokat is most leginkább aggaszt – méltó rendezését. Nem akarom azonban, hogy e dologban pápa vagy a püspök hatalma döntsön. Ámde ha két tudós s kegyes férfi a Krisztus nevében összeállva azt Krisztus értelmében ki-

mondaná, ez ítéletüket elébe helyezném minden oly zsinatnak, amit most terveznek, amely számra és erőszakra nézve hírhedt lesz ugyan, de minden tudomány és szentség nélkül való. Azért most szegre is akasztom a lantomat, mígnem akad olyan értelmes ember, ki ez ügyben szóba áll majd velem.

VI. A PAPI RENDRŐL VAGY FELSZENTELÉSRŐL⁹⁰

Ezt a szentséget Krisztus egyháza nem ismeri, ez a pápás egyház találmánya; mert nemcsak hogy a kegyelemnek bármiféle ígérete nincsen sehol hozzákötve, hanem az egész Újtestamentum egy szóval sem emlékezik meg róla. Márpedig nevetséges dolog valami olyast Isten szentségének tartani, amiről éppenséggel nem lehet kimutatni, hogy Isten szerezte volna. Nem azért mondom ezt, mintha én kárhoztatnám ezt a régi szokást, hanem, mert nem szeretném, ha az isteni dolgokba valami emberi elemet kevernénk, és nem is szabad valamiről erősítgetni, hogy Isten rendelte, hogyha azt Isten nem rendelte, mert különben az ellenfél a szemünkbe nevet. Ellenkezőleg azon kell lennünk, hogy mi mindazt, amivel hitcikként dicsekszünk, tisztán, igazán és világos írásbizonyítékokkal alapítsuk meg. Ezt pedig ennél a szentségnél meg nem cselekedhetjük.

Nincs is az egyháznak hatalma arra, hogy a kegyelemnek új ígéreteit állapítsa meg, – bár némelyek azt fecsegik, hogy nincs kisebb tekintélye annak, amit az egyház rendel, annál ami Istentől vagyon; mert hát a Szent Lélek kormányozza azt. Az egyház ugyanis az ígéret ígéből hit által születik, és épp az ígéretnek ugyanazon ígéje által táplálta-tik és tartatik is fenn. Tehát az egyház alapszik Isten ígéletén és nem az Isten ígéréte rajta. Az Isten ígéje ugyanis elérhetetlen magasságban van az egyház felett. Isten ígéjére az egyháznak – mint teremtménynek – nincs hatalma bármit is alapítani, rendelni vagy tenni; ha-

nem neki kell arra alapíttatnia, rendeltetnie és helyheztetnie. Hiszen ki szülheti atyját vagy anyját? Ki teremtette meg előbb alkotóját?

Az a hatalma azonban megvan az egyháznak, hogy megkülönböztesse Isten igéjét az emberek beszédétől; miként Ágoston⁹¹ mondja, hogy ő hitt az evangéliomnak, mert az egyház tett bizonyosságot a mellett, tanítván, hogy az az igazi evangélium, de nem azért, mintha az egyház az evangéliom fölött állana; mert ez esetben Isten felett is állana, kiben hiszünk, mert az egyház őt vallja igaz Istennek. De, mint Ágoston⁹² egy más helyen mondja, az igazság a lelket úgy megragadja, hogy ez a szerint mindent a legbiztosabban képes megítélni, magát az igazságot azonban meg nem ítélni, és mégis csalhatatlan bizonyossággal kénytelen mondani, hogy az az igazság. Példának okáért: A mi értelmünk csalhatatlan bizonyossággal állítja, hogy három és hét annyi mint tíz; és mégsem tudja okát adni, hogy miért igaz ez; és nem tagadhatja, hogy ez igaz, ő maga ugyanis úgy fogva van, hogy inkább az igazság ítéli meg őt, mintsem hogy ő ítélne meg azt. Ily értelem van a lélek megvilágosítása által az egyházban is, hogy a tanokat megítélje és megerősítse; ezt ugyan ki nem mutathatja, bárha egészen bizonyos benne. Mert valamint a bölcselőknél az alapfogalmakat senki sem ítéli meg, hanem a többiek mind azok szerint ítéltetnek meg; úgy vagyunk mi is a lélek értelmével, amely minden dolgot megítél; és ő senkitől sem ítéltet meg, mint Szt. Pál mondja (I.Kor 2,15).

Hanem erről majd más helyen. Bizonyos dolog tehát, hogy az egyház kegyelmet nem ígérhet, mert ezt egyedül Isten teheti, miért is szentséget sem szerezhet. És még ha meg is tehetné, mégsem következne ebből, hogy a felszentelés szentség volna. Mert ki tudja, melyik egyház az, amelyik a Szent Lelket bírja? Hisz mikor ilyesmit megállapítanak, rendszerint csak néhány püspök avagy tudós van jelen, s nagyon lehetséges, hogy azok nem az egyházból valók, és hogy mindnyájan tévedhetnek; amint hogy a zsinatok gyakran tévedtek, kiváltképpen a konstanzi,⁹³ amely a legotrombább módon tévedett volt. Mert egyedül az kétségtelenül igaz, amit az egyetemes és nem csupán a római egyház mond igaznak. Annak okáért megengedem, hogy a felszentelés az egyház szokása, melyhez hasonlót többet is hoztak be az egyházi atyák: teszem azt az edények, a házak, miseruhák, a víz, a só,

a gyertyák, a füvek, a bor és effélék szentelését; mindezeket azonban senki sem tartja szentségnek, nincs is ígéret hozzájuk csatolva. Így a férfi kezének megkenése, feje körülnyírása s több más ilyes dolog nem szentségnyújtás, mert ígéret nem párosul velük, hanem csakis beállítás bizonyos hivatalokba edények és szerek gyanánt.

Ámde azt mondd: Hát Dionysius,⁹⁴ aki „Egyházkormányzatában” hat szentséget számlál elő, és azok közé sorozza a papi rendet is? Feleletem: Tudom, hogy a régiek közül csakis ezt egy firkaszt hozzák fel a hét szentség beigazolása végett; bárha a házasságot ő is mellőzte, és csak hat szentséget tanított. Mert a régi atyák ezekről a szentségekről bizony semmit sem tudnak. A szentség nevet sem használták, mikor ezekről a dolgokról beszéltek. Egészen új dolog ugyanis a szentségek kitalálása. Az meg (hogy vakmerőbb szót ejtsek) éppenséggel nem tetszik nekem, hogy ennek a Dionysiusnak, bánom is én akárki volt legyen, oly nagy hitelt adnak, holott az alapos tudás képességének nyoma sincsen nála. Mert amit a „Mennyei hierarchia” című könyvében, amelyen a bolondosok és babonások agyongyötörték fejüket, az angyalokról ír, arra vonatkozólag csak azt kérdezem, kinek tekintélyével avagy mely érvekkel tudja ezt bizonyítani? Hát mindaz nem a saját agya koholmányának s merő álomképnek bizonyul, ha szabadon és pártatlanul olvassuk és ítéljük meg? A „*Teológia mystica*”-ban pedig, amellyel bizonyos nagyon is tudatlan teológusok olyan nagyra vannak, határozottan kárhozatos, amennyiben inkább Platot, mint Krisztust követi. Úgyhogy szeretném, ha azt a hívó éppenséggel nem avagy csak igen ritkán olvasná. Mert Krisztust abból ugyan meg nem tanulod ismerni, sőt ha már ismered, újra egészen elfeleded. Tapasztalatból beszélek. Inkább Pált hallgassak „*hogya Krisztust, mégpedig a megfeszítetett megismerjük*” (I.Kor 2,2). Mert ez „*az út, az élet és az igazság*” (Ján 14,6). Ez ama létra, melyen az Atyához felszállunk. Amint maga mondja: „*Senki sem megy az Atyához, hanem ha általam*”.

Így az *Ecclesiastica hierarchia*-ban is, mi mást tesz ez a Dionysius, mint hogy leírja az egyház egynémely szokását és allegóriásdit játszik minden bizonyítás nélkül? Ilyen formán járt el nálunk a *Rationale Divinorum* című könyv⁹⁶ szerzője. Ilyféle iratokat és allegóriákat csakis azok bocsátanak közre, akiknek semmi dolguk nincs. Vagy azt hiszed,

hogyan valamilyen nehéz feladat volna az nekem, bármely teremtett dologról efféle allegóriákban beszélni? Hát Bonaventura⁹⁶ nem alkalmazta-e a szabad tudományokat (*artes liberales*) a teológiára? Elvégre is Gerson⁹⁷ a kisebbik Donatust⁹⁸ *mysticus theologus*sá tette. Nekem se eszék nehezemre valami jobb hierarchiát írni annál, amit Dionysius írt; hiszen ő a pápáról a bíbornokokról és az érsekekről semmit sem tudott, és a püspököt tartotta elsőnek. És kicsoda oly gyengeelméjű, hogy az allegóriákkal meg ne tudna tévesztetni? Szeretném, ha ily allegóriákkal egy teológus se foglalkoznék, míg az Írás helyes és igaz értelmével tisztába nem jött. Különben megesk velem, ami Origenessel, hogy kárára teológizál.

Nem szabad tehát mindjárt szentségnek minősíteni valamit csak azért, mert Dionysius valamit írt róla. Hát miért nem csinálnak szentséget a *processió*ból is, melyről ugyanott emlékezik meg, s amely egész máig szokásban van? Hisz így annyi szentség lenne, ahány a szokás és külső szertartás támad az egyházban.

Ily gyöngye alapra támaszkodva eszelték ki ezen jellemeket és jegyeket, miket ezen ő szentségüknek tulajdonítanak, s melyek a felszenteltet letörölhetetlen sajátágaivá válnak. Ejnye édes, hát ez meg már miféle gondolat? Mely Írással avagy érvel bizonyíthatod ezt? Nem azért mondom ezt, mintha tagadásba venném náluk azt a szabadságot, hogy eszeljenek ki, mondjanak és állítsanak, amit csak akarnak; hanem ragaszkodunk mi is a mi szabadságunkhoz, hogy semmiféle jogalapon ne merjenek a maguk tételeiből hitcikket csinálni, amint eddig cselekedni merték. Elég, ha a békesség okáért az ő szokásukat és eljárásukat helybenhagyjuk; ámde arra hiába erőltetnek, hogy azt a mi lelkünk üdvösségére szükségesnek tartjuk. Ha ők zsarnokságuk jogtalan kényszerétől elállanak, úgy felfogásukat mi is készséggel helybenhagyjuk, hogy egymással így békében élhessünk. Mert csúf és illetlen szolgálat, ha a keresztyén ember szabad létére a mennyei és isteni tanokon kívül egyebeknek hódol.

Ezután legutolsó erősségükbe kapaszkodnak, tudniillik, hogy Krisztus a maga vacsorájánál mondta: „*Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*”. Erre ők azt mondják: lássátok, ezzel Krisztus őket papokká szentelte. Ez alapon többek közt kisütötték, hogy a szentség két

szín alatt csakis a papoknak adandó. Majd kihozták ebből, amit akartak, hogy teljes önkénnel alkalmazva a Krisztus szavait, megvédjék eljárásukat. De hát ebből állna Isten ígéjének magyarázása? Ej, édes, no csak felelj erre! Krisztus nem ígér itt semmit, hanem csak meghagyja, hogy ezt cselekedjük az ő emlékezetére. Hát miért nem sűtik ki azt is, hogy akkor szenteltettek fel papokká, mikor rájuk bízta az igehirdető hivatalt és a keresztséget, mondván: „*Menjetek el széles e világra, hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek, és kereszteljétek*” stb. (Márk 16,15), hiszen igehirdetés és keresztelés a papok sajátképi tiszte? Aztán minthogy mai nap a papnak legkiválóbb tiszte, amely alól (amint mondják) nincs felmentvény, a kánonszerű imaoLVasás: miért nem sűtötték ki a papi rend szentségét, onnét, ahol Krisztus elrendeli az imádkozást, és sok más helyből, így különösen a kertben, hogy kísértetbe ne esnének (Mát 26,41)? Itt persze azzal a kifogással állnak elő, hogy az imádkozás nincs megparancsolva, hanem elég a kánonszerű imaórákat megtartani; hogy így ez a papi tiszt az Írásból sohase legyen igazolható, és így az imádkozás ezen papi tiszte ne eredjen Istentől, amint hogy valóban nincs is Istentől.

De hát ki állította a régi atyák közűl, hogy e szavakkal a papszentelés rendeltetett el? Honnan ez az új felfogás? E felfogással ugyanis azt akarják, hogy az engesztelhetetlen visszavonás magva fennmaradjon, melynél fogva a papok és laikusok között nagyobb a különbség, mint az ég és föld között, a keresztség, a kegyelem hihetetlen szűgyenyére és az evangeliomi gyűlekezet megzavarására.

És ismét a papok utálatos zsarnoksága a laikusokkal szemben, minél fogva ők a külsőségek, a kézmegkenés, a megnyírás¹⁰⁰ és ruházat alapján magukat a többi Szent Lélektől felkent keresztyéneknél nemcsak különbeknek és jobbaknak tartják, hanem csaknem olybá veszik őket, mint hitvány kutyákat, akik arra sem érdemesek, hogy az egyházban velűk egyszerre említettessenek. Innét, hogy nem restellnek mindent, amit csak akarnak, parancsolni, rajtuk erőszakoskodni, őket fenyegetni, kényszeríteni és elnyomni. Szóval a felszentelés szentsége finom csel volt, és még most is az, minden, az egyházban eddig elkövetett és ezután elkövetendő szörnyű dolgok állandósítására. Itt véget ért a ke-

resztyén testvériség, itt a pásztorokból farkasok, a szolgálkból zsarnokok, az egyháziakból világiak lettek.

Ha kénytelenek volnának megengedni, hogy mi mindahányan csak megkereszteltettünk, hasonlóképp papok vagyunk, amint hogy valóban azok is vagyunk; és hogy rájuk, természetesen a mi beleegyezésünkkel, csupán az igehirdető hivatal van bízva, akkor egyszersem tudnák azt is, hogy nem lehet több joguk és hatalmuk felettünk, csakis amennyivel mi magunk saját jószántából őket felruházzuk. Meg vagyunk írva: „*Ti kiválasztott nemzetség, királyi papság vagytok*” (I.Pét 2,9) és papi ország. Azért mi mind papok vagyunk, akik keresztyének vagyunk. Akiket pedig mi papoknak nevezünk, azok szolgálják, a végre választva általunk, hogy a mi nevünkben intézzenek mindent. És a papság (*sacerdotium*) semmi más, mint szolgálat (*ministerium*). Hasonló mond Pál: „*Ki-ki úgy ítéljen felőlünk, mint Krisztus szolgálói és Isten titkainak sáfárai felől*” (I.Kor 4,1).

Ebből foly, hogy az, aki Isten igéjét nem hirdeti, noha erre őt a keresztyén egyház meghívta, nem pap; és a felszentelés szentsége semmi más nem lehet, mint oly szokás, melynél fogva az egyházban igehirdetőt választunk. Így írja le ugyanis Isten a papot Malakiás próféta által: „*A pap ajkai őrizzék a tudományt és tant keressenek szájából; mert a seregek Istenének követe ő*” (2,7). Azért feltétlenül biztos dolog, hogy aki nem a seregek Istenének angyala, vagy más célra, és nem (hogy úgy mondjam) követségre (*angelatum*) hívatik meg, az éppenséggel nem pap. Miként az Úr Isten Hóseásnál is mondja: „*Mivelhogy te az Isten igéjét megveted, megvetlek én is, hogy ne lennél az én papom*” (4,6). Innét, hogy ők pásztoroknak is mondatnak, mivelhogy a legeltetés vagyis a tanítás a kötelességük. Így hát, akik csak a kánonszerű imaórák megtartása és a miseáldozat végett szenteltetnek fel, azok lehetnek ugyan pápás, de nem keresztyén papok: mert ők nemcsak hogy nem prédikálnak, hanem prédikálásra nem is hívatnak meg. Sőt éppen az a cél, hogy az ily papság más rend legyen, mint az igehirdető hivatal. Azért ezek kanonikus és misés papok vagyis élő bálványok, kiknek pap a nevük, de épp papok legkevésbé. Hasonló papokat avatott fel Jerobeam Bethavenben a nép söpredékéből és nem a levitikus nemzetségből.

Íme ennyire aláhanyatlott az egyház dicsősége. Az egész világ teli van papokkal, püspökökkel, bíborosokkal és klerikusokkal, és közülök (ami tisztüket illeti) egyik sem prédikál, hacsak a szentségszerű felavatáson túl valamely más tisztre meg nem hívatik, hanem azt hiszik, hogy eleget tesznek kötelességüknek, ha a hosszú lére eresztett imákat lemorzsolják és a misét elolvassák. Aztán ugyanazon órákban sohasem imádkoznak, vagy ha imádkoznak, csak magánosan cselekszik azt, és (ami a legnagyobb istentelenség) miséiket mint áldozatot mutatják be (holott a mise a szentséggel való élés). Úgyhogy eszerint nyilvánvaló, hogy a felszentelés, amely mint szentség az emberek e fajtáját a papi rendbe avatja, bizonytal teljes tisztára oly emberek találománya, akik az egyházi ügyekhez, a papsághoz, Isten ígéje szolgálatához és a szentségekhez semmit sem értenek, hogy amilyen a szentség, olyanok legyenek a papjaik is. E tévelygéshez és válsághoz járult az a nagyobb fogság, hogy ők a többi keresztyénektől mint profán néptől magukat elkülönítették, éppúgy, mint ahogy a gallok Cybele istennő papjai,¹⁰¹ megcsonkították magukat, és csak úgy pusztá látzatra a nőtlen élet terhét vették nyakukba.

És nem ért be azzal e képmutató és tévelygő irányzat, hogy a *digamiát* megtiltották, vagyis azt, hogy bárkinek egyszerre két felesége lehessen, mint ez hajdan a törvény alatt előfordult (mert tudjuk, hogy a *digamiának* ez a jelentése), hanem szerintük *digamia*,¹⁰² ha valaki nem egyszerre, hanem egymásután két hajadont vesz el vagy egyszer egy özvegyet. Sőt a legszentebb szentség szentséges szentsége oly nagy jelentőségű, hogy nem lehet pappá az, aki hajadont vesz is el, míg felesége életben van. És hogy a szentség legmagasabb foka elérhető legyen, a papságról leteszik azt is, aki nem tudva és merő szerencsétlenségből valamely romlott hajadont vesz el nőül. Ámde ha hatszáz ringyóval piszkoskodott, vagy ha egy sereg asszonyt és hajadont ejtett teherbe, vagy ha megannyi fiút használ fel fajtalanokodásra, ez éppen nem akadály, hogy püspök vagy bíboros avagy pápa lehessen. És azt, amit Pál (I.Tim. 3,2) mond, hogy a püspöknek egy feleséggel bíró férfúnak kell lennie, oda magyarázzák, hogy neki egy egyház főpapjának kell lennie. Innét folyik az egyházi alapítványok összeférhetetlensége, kivéven az esetben, ha a felmentvényt adó hatalmas pápa egyre há-

rom, hús vagy száz feleséget azaz egyházat bíz, pénzzel avagy egyéb szolgálattal megvesztegettetve, szerinte keresztyén szeretettől és az egyház hő gondjától indíttatva és kényszeríttetve.

Óh ti, e rend szentségéhez méltó pápák, ti nem a keresztyén egyháznak, hanem az ördögi zsinagógáknak, igen a setéségnak fejedelmei! Ézsaiással kell felkiáltanom: „*Óh ti gúnyolódók, akik uralkodtok az én népemen, amely Jeruzsálemben van*” (28,14)! És Ámossal: „*Jaj a kevélyeknek Sionban és kik elbizakodtak Samaria hegyén, és kik azzal dicsekesznek, hogy a népeknek fejei, és akikhez Izrael háza járni szokott*” stb. (6,1) Óh Isten egyházának gyalázatja; mely e szörnyű istenkáromló papoktól származik! Hol vannak azok a papok, akik az evangéliumot ismerik, ne mondjam hirdetik? Mit kérkednek hát papságukkal? Miért akarnak ők szentebbek és jobbak és hatalmasabbak lenni más keresztyéneknél? Óraszám minden avatatlan egyén tud imát olvasni, vagy mint Szt. Pál mondja: nyelveken beszélni (I.Kor 14,4). Ámde óraszám imádkozni: ez a barátok, remeték és a magán- s laikus személyeknek dolga. A pap tiszte a prédikálás, ha pedig nem prédikál, épp olyan pap, mint amilyen embernek a festett ember. Az tenne valakit püspökké, hogy ily hitvány fecsegő papokat szentel fel? Vagy hogy templomokat vagy harangokat¹⁰³ szentel, gyermekeket bérmál? Nem! Ezt megteheti egy diakónus meg bármely laikus. Isten igéjének szolgálata tesz bárkit pappá és püspökké.

Azért azt tanácslom, meneküljetez mind, akik bizton akartok élni; meneküljetez ti ifjak, és ne engedjetez, hogy e szentséggel felavassanak titeket, csakis az esetben, ha vagy prédikálni akartok, vagy ha hiszitez, hogy a felszentelés e szentsége a laikusoknál jobbakká nem tesszen titeket. Mert az órás imaolvasás semmi. Végre is a miseáldozat nem egyéb, mint a szentség élvezése. Mi van hát bennetek, ami nem volna meg bármily laikusban? A körülnyírott fej és ruházat? Nyomorult papság az, amely nyiretből és ruházatból áll. Avagy az ujjaitokra öntött olaj tesz titeket papokká? Hiszen a Szent Lélek olajával testben és lélekben minden egyes keresztyén meg vagyon szentelve, és hajdan a szentséget csakúgy kezelték ők, mint mostan a papok. Bár jelenleg a mi vakhitünk a laikusoknak nagy bűnül rója fel, ha a pusztá kelyhet avagy a törülőkendőt megérintik. És az is illetlen dolog, ha egy szent

kolostori szűz az oltári avagy más szent ruhákat ki akarná mosni. Íme az Istenért, mennyire elhatalmasodott a felszentelés eme szentséges szentsége. Hiszem, hogy jövőben a laikusoknak még az oltárt sem lesz szabad megérinteniök, hacsak előbb pénzáldozatot nem hoznak. Majd szétvet a méreg, ha a legeslegelvetemedettebb embereknek istentelen zsarnokságára gondolok, akik ily nevetséges és gyerekes tréfákkal gúnyolják ki és nyomják el a keresztyént.

Annak okáért, aki keresztyén akar lenni, legyen bizonyos az iránt és fontolja meg jól magában, hogy mi mindnyájan egyenlőképpen papok vagyunk, vagyis, hogy az Isten ígéje és bármely szentség dolgában azonos hatalommal bírunk. Ámde nem szabad bárkinek azt gyakorolni, csakis a gyülekezet beleegyezésével vagy felsőség meghívása alapján. Mert ami mindenkivel közös, azt egyénileg senki sem foglalhatja le a maga számára, míg erre meg nem hívatik. S éppen azért, ha a felszentelés szentsége valami, nem lehet más, mint közönséges szokás (rítus), melynél fogva valakit az egyház szolgálatára meghívunk. Továbbá a papság sajátképp semmi más, mint az Ige szolgálata, az Igéé, mondom, nem a törvényé, hanem az evangéliomé. És a diakónusi hivatal¹⁰⁴ nem az evangéliom vagy a levelek olvasásának, mint manapság, hanem az egyházi javak szegények közt való kiosztásának tiszte, hogy a papok a mulandó terhek alól feloldozva, annál szabadabban és szorgalmasabban foglalkozhassanak az imával és Isten ígétével. Mert e célzattal állítottak be a diakónusok, mint az Apostolok Cselekedetei könyvében (6,3) olvassuk. Eszerint tehát az, aki az evangéliomot nem ismeri vagy nem is hirdeti, nemcsak hogy nem pap vagy püspök, hanem az egyház mételye, aki a pap vagy püspök bitor címe – mintegy báránybőr – alatt az evangéliomot elnyomja és az egyházban a farkas szerepét viszi. Azért azok a papok és püspökök, akikkel most az egyház teli van, hacsak más módon nem munkálják üdvösségüket, vagyis ha be nem ismerik, hogy ők sem nem papok, sem nem püspökök, és nem szánják-bánják, hogy oly nevet viselnek, amely névvel járó tiszteet vagy nem ismerik, vagy betölteni nem képesek, és ekként ima és könyvek közt nem keseregnek képmutatásuk nyomorult állapota miatt, bizonyonnyal az örök kárhozat fiai. És beteljesül, ami róluk Ézsaiásnál írva vagyon: *„Azért az én népem foglyul esik oktalanságból, nagyjai éhez-*

ni fognak és serege szomjúhozni. Azért a pokol feltárja torkát és kitárja száját végtelenül, hogy alászálljanak mind nagyjai és tömege, gazdagjai és vidámjai” (5,13–14). Óh, korunkat jellemző borzasztó Ige, mely szörnyű nagy torok nyeli el a keresztyéneket!

Ámde ha az Írásból ennyit megtanultunk, tudniillik hogy éppen az a szolgálat, amit mi papságnak nevezünk, éppenséggel nem látom be, hogy ne lehetne abból újra laikus, aki pappá lett, ha ő a laikusoktól csakis a szolgálatra nézve különbözik. A szolgálattól kitétel pedig éppen nem lehetetlenség, hiszen a bűnös papokat ma is mindenütt megbüntetik, amennyiben őket vagy eltiltják egy időre hivataluktól, vagy végképp meg is fosztják attól. Mert a letörölhetetlen jelleg találmánya rég nevetség tárgyává lett. Megengedem, hogy a pápa ezt a jelleget vagy jegyet rányomja, ámde Krisztus tudta nélkül; és hogy ez által az illető, felszenteltetvén, pappá lesz, de nem annyira Krisztus, mint inkább a pápa saját szolgájává és foglyává, mint ez jelenleg történik. Ámde, hacsak nem csalódom, ha e szentség és találmány újra megszűnik, a pápaság a maga eltörölhetetlen jellegeivel aligha áll meg, és mi újból visszanyerjük ama boldog szabadságot, amelyből megismerjük, hogy mi minden jogban mindnyájan egyenlők vagyunk, és a zsarnok igától megmenekülve megértjük, hogy aki keresztyén, azé a Krisztus. Aki pedig a Krisztus, azé minden és az mindent tehet. Erről többet s nyomtatékosabban, ha majd észreveszem, hogy ez az én pápista barátainak nincsen inyükre.

VII. AZ UTOLSÓ KENET SZENTSÉGÉRŐL

A betegek megkenésének e szokásához teológusaink két hozzájuk méltó függeléket csatoltak. Az egyik, hogy szentségnek nevezik, a másik, hogy mint ilyet utolsónak jelentik ki. Így lett aztán ama szokásból az utolsó kenet szentsége, mert az csak a haldoklónak osztható.

Valószínűleg az elnevezés oka meg onnan ered, – mert hiszen elmés dialektikusok¹⁰⁶ ők! – hogy így akarták azt összeköttetésbe hozni a kerestségnek első és az erre következő két szentségnek, tudniillik a bér-málásnak és felavatásnak (*ordo*) azt követő felkenéseivel.

Hát itt csakugyan hivatkozhatnak ellenemben Jakab apostol tekintélyére, aki szerint itt megvan az ígéret is, meg a külső jel is, mint amelyeken – előbbi fejtegetéseim szerint – minden szentség alapul. Mert úgymond: „*Beteg-e valaki tiköztetek? Hívassa az egyházi szolgálkat és imádkozzanak érte, megkenvén őt olajjal az Úrnak nevében. És a hiből származott imádság megtartja a beteget és felsegéli őt az Úr: és ha bűnt cselekedett, megbocsáttatik neki*” (Jak 5,14-15). Íme – mondhatják – a bűnbocsánat ígérete és az olaj külső jele!

Nos én meg amondó vagyok, ha bomlottul beszéltek bármiben, hát itt azt cselekszik kiváló mértékben. Nem akarok én itt arra utalni, hogy ez a levél Jakab apostoltól nem származhatott, s nem is méltó arra, hogy az apostoli szellemmel összeköttetésbe hozzák, amint ezt sokan öközülök oly nagy bizonyossággal állítják¹⁰⁷, a tekintély iránt való, megszokott alázatuknál fogva, legyen e tekintély egyébként bármily kétes eredetű is. És ha mindjárt magáé szent Jakabé volna is e levél, nem haboznám kijelenteni, hogy szentséget rendelni saját hatalmából, tudniillik Isten ígéretét külső jelhez kötni, nincs joga egyetlen apostolnak sem, mert e jog egyedül Krisztust illeti meg. Ily értelemben mondja Pál is (I.Kor 11,23), hogy ő az „Úrtól vette” az úrvacsora szentségét, s hogy az ő küldetése nem az, hogy kereszteljen, hanem hogy az evangéliomot prédikálja (I.Kor 1,17). Az evangéliomban pedig magában sehol e szentségről egyetlen szó sincs. Hanem hagyjuk mindezt. Maradjunk csak meg ama szavaknál – legyen szerzőjük apostol vagy nem apostol – maguknál, s látni fogjuk nyomban, hogy nincs azokban semmi, amiből a szentségek e megszaporitása következhetnék.

Először is ha azt hiszik, hogy igaz s így megtartandó az, amit az apostol mond, hát ugyan mily tekintély jogán változtatják meg azt s állnak neki ellent? Miképp csinálhatnak *utolsó* kenetet abból, amit az apostol közös jóra rendelt? Hiszen nem akarta ő, hogy utolsó legyen az, tehát csak a haldoklónak nyújtható; ellenkezőleg, világosan mondja: „*Beteg-e valaki tiköztetek?*” És nem mondja: „Haldoklik-e valaki?” Arra, hogy

mint elméskedik itt Dionysius *Ecclasiastica hierarchiája*,¹⁰⁸ éppen semmit sem adok, mert az apostol szavai teljesen világosak. Ha tehát ez és ők azokra hivatkoznak, miért nem követik tiszta értelmében? Világos ebből, hogy nem Írás-alapon, de saját önkényükből, az apostol szavainak nyilvános félreértésével vagy magyarázásával, csempészték be az utolsó kenet szentségét; egyesek megrövidítésével egyéb betegeknek, akiktől – jóllehet Jakab számukra rendelte – e jótéteményt önkényes erőszakkal megvonták.

Ám még érdekesebb, amit az apostol ígérete maga kifejez: „A hitből származott imádság megtartja a beteget, és felsegíti őt az Úr” stb. Lám, az apostol meghagyása szerint azért kell imádkozni s a beteget olajjal megkenni, hogy nyavalyájából kiépüljön, s ismét visszanyerje egészségét; azaz hogy meg ne haljon; meg hogy így a megkenetése se legyen utolsó. Amiként ezt egyébként ma is az ily betegek felett használt imák bizonyítják, amelyeket azok felgyógyulásáért mondunk, s amelyek így egyenesen ellent mondanak annak, hogy a megkenéssel csak a haldoklókat lássuk el, tudniillik nehogy ezek még egyszer kiépüljenek nyavalyájukból s egészségüket ismét visszanyerjék. Valóban nevetségre méltó volna, ha éppen nem volna e dolog oly nagyon komoly, hogy mily okos, ügyes és értelmes magyarázattal tisztelik meg itt az apostol szavait. Nem rí-e ki itt is nyilvánvalólag az ő szofista bortságuk, amellyel – miként annyi más helyen – állítják, amit az Írás tagad, és tagadják, amit az Írás állít? Hát ne legyünk ezért hálára kötelezve e nagytudományú mestereink iránt? Bizony, jogom volt állítani, hogy bomlottabbul sehol sem beszéltek, mint éppen e helyen.

Továbbá ha e cselekmény szentség, kétségkívül – mint ők állítják – valóságos *signum* az, amely jelentős és igaz. Hát igazában jelent is egészséget és a beteg felépülését, mint azt az apostol szavai világosan mondják: „A hitből származott imádság megtartja a beteget és felsegíti őt az Úr”. Úgyde ki ne látná, hogy hiszen Jakab ígérete e szentségben nemcsak hogy kevésben, de semmiben sem teljesül! Mert ezer közt alig akad egy, aki ismét lábra áll; úgyde ezt sem a sacramentumnak, hanem inkább a természetnek vagy az orvosságnak kell tulajdonítaniok, mert hiszen a sacramentumnak éppen ellenkező hatást tulajdonítanak! Mit mondjunk tehát? Nyilván azt, hogy vagy az apostol

hazudott, mikor ígért, vagy a szentség – nem szentség; mert a szentség ígérete bizonyos, itt pedig rendszerint bizonytalan. Sőt hogy e teológusok mélységes bölcsességével s elmeélével még alaposabban megismerkedjünk, tudnunk kell, hogy magyarázatuk szerint az utolsó kenet azért utolsó, hogy a hozzá csatolt ígéret ne menjen teljesebbé, vagyis hogy a szentség ne legyen szentség! Mert ha utolsó az, úgy nem gyógyít; hiszen ha gyógyítana, úgy éppen nem volna utolsó. Ily bölcs mesterek magyarázatából aztán világosan következik, hogy Jakab szükségszerűleg önmagával ellenmondásba jutott, s éppen hogy több sacramentumot ne létesítsen, hát még e sacramentumot kellett rendelnie. Hiszen – úgy mondanak – az olajjal való megkenés azért utolsó, hogy ne legyen igaz, mintha a beteg általa újból egészségesé válhatnék, amint pedig Jakab tényleg gondolta. No hát ha ez nem bomlott dolog, hát kérdem, hol kezdődik az eszeveszettség?

Valóban rávall e mesterekre Pál mondása, hogy „*a törvénynek doktrái akarván lenni, nem értik sem azt, amit szólnak, sem azt, amit beszédel erősítenek*” (I.Tim 1,7). Így olvassák ők az összes Írásokat mindent értelem nélkül. Hasonló felületességgel alapították a fülbegyónást is az apostol e szavaira: „*Valljátok meg egymásnak bűneiteket*” (Jak 5,16). Ámde még csak az apostol ama rendeletét sem tartják meg, hogy az egyházi szolgákat hívassák, hogy ezek a betegekért imádkozzanak (Jak 5,14): nem is küldenek most alig egyetlen kis papocskát, holott az apostol világosan megkívánja, hogy az egyházi szolgák, tehát többen, sokan jelenjenek ott meg, nem ugyan az olajjal való megkenés, hanem az imádkozás végett. Hiszen azért mondja, hogy „a hitből származott imádság megtartja a beteget”, jóllehet nem tudom biztosan, vajon papokat értett-e akkor, amidőn egyházi szolgákat, vagyis presbitereket (véneket) említ. Mert nem szükségképp pap vagy az egyház szolgálja is az, aki vén, amiből arra a gondolatra is jöhetsz, hogy tán az apostol a gyülekezet véneire s legtekintélyesebbjeire célzott, hogy ezek keressek fel a betegeket, hogy az irgalmas szeretet cselekedetét gyakorolják s hitben imádkozzanak, s evvel a betegnek meggyógyulását eszközölik. Ámbár másrészt tagadhatatlan, hogy az egyházat az ősidőkben a vének kormányozták, anélkül hogy felszentelt rend lettek volna, csupán koruk s tapasztalatuk révén megválasztva.

Azért azt gondolom, hogy ez a megkenés semmi egyéb, mint amiről Márk evangélistánál is megírva találjuk: *„Betegekre vetik kezeiket és meggyógyulnak”* (16,18). Az ősegyházban ugyanis bevett szokás volt az, s általa a betegekre csodás hatást gyakoroltak; de e szokás már rég megszűnt, éppúgy mint a „kígyók felemelése” is, amelyre ugyanott Krisztus a hívőknek szabadságot ád, hogy tudniillik *„kígyókat vesznek fel, és ha valami mérges állatot isznak meg, nekik nem árt, és betegekre vetik kezeiket, és meggyógyulnak”*. Igazán csodálom, hogy ez ígéből is miért nem sütöttek ki egy új sacramentumot, hiszen itt is éppúgy megvan az ígélet is, a külső jel is, akárcsak Jakab ígéiben! Azért ez a koholt utolsó kenet éppen nem szentség, hanem csak „jakabtanács”, amelyet Márk evangéliumából merítve ád, s amelyet követett, aki akart. Mert nem hiszem, hogy e tanácsot minden betegnek adta volna, hiszen a gyülekezetnek a gyengeség dicsekvése, a halál pedig a mi nyereségünk, hanem csakis azoknak, akik betegségüket türelmetlen lélekkel és gyenge hittel viselik, s akikben épp ez okból Isten a hitnek csodaerőit és hatásait kinyilvánítani akarja.

Jó előre látta ezt Jakab, azért is az egészségnek és bűnök bocsánatának ígéletét nem az olajhoz, hanem az imádsághoz köti mondván: *„És a hitből származott imádság megtartja a beteget és felsegéli őt az Úr: és ha bűnt cselekedett, megbocsáttatik neki.”* A sacramentumnak nem lényeges része a kiszolgáltató imája vagy éppen a hite, hiszen bűnös egyén is keresztel és szentel ima nélkül; hanem igenis egyedül Isten ígéletén s rendeletén alapul az, s attól kívánja meg a hitet, aki vele él. Úgyde hol van a mi mai utolsó kenetünkben a hit imája? Ugyan ki imádkozik oly hittel a beteg mellett, amely nem kételkedik ennek felgyógyulásában? Márpedig Szt. Jakab itt oly imádságról beszél, amelyről levele elején mondja: *„Kérj hittel, semmit sem kételkedvén”* (1,6), s Krisztus is azt tanítja: *„Bizony, bizony mondom néktek, valamit kérendetek az Atyától az én nevemben, csak higgyétek, hogy megnyeritek, s megadja nektek”* (Ján 16,33). Semmi kétség, hogy ha még manapság is így imádkoznának a beteg ágya mellett, tudniillik a gyülekezet legvénebb, legtekintélyesebb s legszentebb életű tagjai, hát a teljes hit által annyinak szereznök vissza egészségét, amennyinek csak akarnók. Mert ugyan mi lehetetlen a hitnek? Mi azonban feladjuk a hitet, noha

azt az apostol szavai első sorban követelik, és a vének nevezete alá foglalunk minden papot, holott e papoknak csupa vén és szavahihető férfiaknak kellene lenniök. Aztán a szabados és közönséges megkenésből utolsó kenetet csinálunk, és általa nemcsak hogy a betegeknek amaz egészségét nem szerezzük vissza, amelyet Jakab megígér, hanem épp ellenkezőleg, tönkre tesszük azt, ha meg nem nyerjük. És még dicsekszünk, hogy ezt a mi sacramentumunkat – nem, koholmányunkat – az apostol ígéivel igazolhatjuk, holott ezek avval homlokegyenest ellenkeznek. Óh ti szegény teológusok!

No de azért én ez utolsó kenet szentségét nem vetem el; azt azonban erősen tagadom, hogy az a Jakab apostol által ajánlott megkenéssel azonos lenne, minthogy a kettő sem alakra, sem használatra, sem erőre, sem célra nézve nem vethető egybe. Odasorozom a magunk szerzte szentségek közé, milyenek a víznek és sónak megszentelése és meghintése. Mert nem tagadhatjuk, hogy minden teremtmény „*megszenteltetik Istennek ígéje és a könyörgés által*” mint erre Pál apostol (I.Tim 4,5) tanít. S ilyformán nem tagadjuk, hogy az utolsó megkenés által béke és bűnbocsánat eszközölhető; de nem azért, mintha az Isten rendelte szentség volna, hanem mivel az, akinek javára szolgál, hittel veszi annak áldásait, mert a hit, amely elfogad, nem téved, még ha aki a hívőnek a kenetet nyújtja, téved is. Mert kereszteljenek vagy oldozzanak bár fel valakit tréfából, vagyis úgy, hogy a cselekmény semmit se érjen a kiszolgáltató szempontjából, mégis valósággal meg van keresztelve s fel van oldozva az, akinek a cselekmény szól, ha hisz. Meny nyivel inkább nyugtatja hát meg a beteget az, aki őt az utolsó kenettel ellátja, bárha a kiszolgáltató magában véve éppen nem kielégítő, mivelhogy itt szentségről szó sincs: hiszen a megkentnek hite elveszi azt is, amit a kenet osztója maga nem nyújthatott, nem is akarhatott neki nyújtani, mert a megkentnek elegendő, ha az Igét hallja és hisz. Mert amiben hiszünk, azt meg is kapjuk, legyen bár a kiszolgáltató cselekedete mégoly ámító avagy csalfa is. Hiszen Krisztus maga biztosít minket, hogy „*mindenek lehetségesek a hívőnek*” (Márk 9,23), s másutt: „*Legyen a te hited szerint*” (Mát 8,23). Ámde a mi szórszálhasogató sofistáink e sacramentumoknál mit sem szólnak a hitről, hanem csak világba fecsegnek a sacramentumoknak csodatevő erejéről; mert hát

tanulnak ugyan mindörökké, de azért sohasem jutnak el az igazság megismerésére.

Mindamellett üdvös dolog, hogy e kenet – az utolsó, mert így legalább a zsarnokság és kapzsiság csúffá nem teheti, és a haldoklónak irgalom az benne, hogy szabadon megkenhetők, mégha meg nem gyóntak s az Úr szent vacsoráját sem vették. Mert ha e megkenés mindennapi használatban volna, hozzá a betegeknek – ha nem is bűnbocsánatot, hát legalább – gyógyulást szerezett volna: ugyan édes! volna-e hely manapság széles e világon, ahová a pápák be nem fészkeltek volna magukat, mikor csupán az egy gyónás és a kulcsok meg a papi rend szentségéből hatalmas császárokká s királyokká lettek? Jobb hát így, amint van; mert amint megvetik a hitnek imáját, éppúgy képtelenek egyetlen beteget egészségessé tenni, s csináltak egy ősi szokásból – új sacramentumot.

Egyelőre legyen elég a négy szentségről. Tudom, amit mondtam, nem fog tetszeni azoknak, akik a szentségek száma és használata dolgában nem a Szentírás, hanem a római szék tekintélye szerint igazodnak, mintha bizony a római szék volna mind e szentségek forrása, és nem sokkal inkább azok a fő teológiai iskolák, amelyeknek kétségen kívül mindenben sok és nagy hálával tartozik. Mert a pápaság szertelen zsarnoksága egy percre sem állhatna meg, ha a főiskolák oly nagymérvben nem támogatnák azt, főleg, ha meggondoljuk, hogy a sok híres püspökség között egy sincs, amelynek oly kevés tudományosan művelt püspöke lett volna, mint a római. Mert a római püspökség mindeddig a többieket csupán erőszak, csalás és balhit dolgában múlta felül; hiszen azok, akik ezer évvel ezelőtt ültek a püspöki széken, utódjaiktól annyira elütnek, hogy kétségbe kell vonnunk vagy ezeknek vagy azoknak római püspökségét.

Vannak még cselekmények, melyek a sacramentumok közé volnának sorozhatók, azok tudniillik, amelyekhez Isten ígérete kötve van,

milyenek: az ima, az Ige és a keresztség. Hiszen Krisztus az imádkozónak sokszor megígéri meghallgattatását. Főleg Lukács evangéliumában (11,1 stb.), ahol sok példával buzdít az imádságra, s biztat, hogy „*boldogok, akik Istennek ígését hallgatják és megtartják azt*” (28. v.). Ki sorolhatná fel itt azonban, hányszor ígéri meg ő a gyöttrődőknek, békességtűrőknek és alázatosaknak segítségét és dicsőségét? Egyáltalán ki volna képes mind elősorolni a sok isteni ígéretet, hiszen az egész Szentírás egyebet sem tesz, mint hogy minket hitre buzdít, hol parancsolatok és fenyegetések által kényszerítve, hol ígéretek s vigasztalás által szelíden édesgetve; igen, az egész Írás nem egyéb, mint törvény és ígélet; a törvény megalázza a fennhéjázót követeléseivel; az ígélet pedig felmagasztalja az alázatost bocsánatával.

Ismeretes azonban, hogy voltaképi szentségek csak azok, amelyekhez jellel kapcsolatból ígélet fűződik. A többiek, amelyek ily jeggyel nem bírnak, ígéretek csupán. Amiből foly, hogy ha élére állítják a dolgot, *Istennek egyházában nincs több, mint két sacramentum, tudniülk a keresztség és az úrvacsora*, mivelhogy csak e kettőnél van meg nyilvánvalólag az istenileg rendelt külső jel és a bűnbocsánat ígéréte. Mert a bűnbánat (gyónás) szentsége, amelyet a kettőhöz csatoltam, szűkölködik ily Isten által rendelt látható jegy nélkül, azért mondtam, hogy nem más az, mint a keresztséghez vezető út és megtérés.¹⁰⁹ Magok az iskolás teológusok sem mondhatják, hogy az ő meghatározásuk a bűnbánatra is alkalmazható volna, minthogy a szentség fogalmát ők is külső jelhez kötik, mint amely érzékeink számára ama dolog formáját képviseli, amely abban láthatatlanul hat. Ily külső jegye pedig a bűnbánatnak s *absolutiónak* nincsen, miért is saját meghatározásuk kényszeríti őket arra, hogy vagy a bűnbánat szentségi jellegét tagadják s evvel a szentségek számát kevesbítik, vagy pedig hogy a szentségeknek új meghatározását koholják ki.

A keresztség, amelyet mi az egész életre kihatónak vallunk, alapjában az összes szentségek foglalatlja, amelyekre az életben szükségünk lehet. Az úrvacsora valójában a haldoklónak s ez élettől válalkozónak sacramentuma, minthogy benne Krisztusnak e világtól való megválását hirdetve, tanúbizonyságot teszünk arról, hogy őt követjük: úgy osztjuk meg hát a két szentséget, hogy a keresztséget életünk kezdeté-

re s folyamatára, az úrvacsorát pedig a végre és a halálra vonatkoztatjuk. Arra valók, hogy éljen mindkettőjökkel minden egyes keresztyén hívő egész életében mindaddig, míg végül tökéletesen megkeresztelve és megerősödve válik meg a világtól, újjászületve egy új, örök életre, ahol majd Krisztussal együtt fog ülni Atyja országában, amint ezt ő szent vacsorája szerzésekor meg is ígérte, mondván: „*Bizony mondom nektek: nem iszom többé a szőlőtőnek gyümölcséből mindama napig, melyen újra iszom veletek az Isten országában*” (Márk 14,25). Amiből nyilván látható az is, hogy Jézus ez úrvacsora szentségét tényleg az örök élet elnyerése végett rendelte. Mert ha mindkét szentség jelentése teljesedésbe mégyen, a keresztség és úrvacsora megszűnik.

S evvel végét szakítom ez előjátéknak,¹¹⁰ amelyet ezennel minden buzgó keresztyénnek szíves örömmel bocsátok ítélete alá, amennyiben tudniillik az Írás igaz értelmét s a szentségek helyes használatát megismerni őszintén törekeshetnek. Mert nem csekély adomány ám „*tudni azokat, amelyeket nekünk ajándékozott az Isten*” (I.Kor 2,12), s tudni azt is, hogy miként éljünk az ajándékokkal. A léleknek ily értelmével felszerelve nem fogjuk magunkat ámítva más vélekedésre rábízni. Minthogy pedig a mi teológusaink nekünk épp e két dolgot nemcsak hogy sehol sem nyújtják, de sőt azokat teljes igyekezettel homályba burkolni iparkodnak, én, ha azokat magam sem adhattam, hát legalább homályba nem burkoltam, sőt alkalmat nyújtottam másoknak, hogy e dolgokat alaposabban vizsgálják meg. Az volt csupán a törekvésem, hogy napfényre hozzam mind a kettőt: hiszen mindnyájan mindent nem tudhatunk. Ámde az istentelenekkel, akik az isteni dolgok helyett gaz zsarnoki módon a maguk koholmányait varrták nyakunkba, velük bátran s nagy lelki örömmel szembeszegzem ez iratomat, mit sem törődve vak dühükkel és mérgökkel. Bár szívből kívánom, hogy értelmök megvilágosodjék, amint hogy szorgalmukat

nem is kicsinylem; de igenis el akarom választani őket az igaz és jóra való keresztyénektől.

Hallom azt is, hogy újból bullák és pápai üldözés¹¹¹ várnak rám, s céljuk, hogy tanaim visszavonására kényszerítsenek, vagy pedig eretneknek nyilvánítsanak. Ha ez csakugyan való, hát jó, legyen e könyvecske első lépés az én tanaim jövőendő visszavonásának terén, nehogy felfuvalkodott zsarnokságukban hiába panaszkodjanak. Rövid idő múlva majd írok én Krisztus segedelmével oly visszavonást, amilyent a római szék eleddig nem látott-hallott, s amelyben majd kellő módon bizonyítom be engedelmességemet az én Uram Jézus Krisztusom nevében.

Ámen.

*Zsarnok Heródes, mért remegsz
Krisztus jövetelére?
Földi hatalmat nem keres,
Ki mennyet hoz a földre.¹¹²*

JEGYZETEK

- 1 *Thulich Hermann* Luther wittenbergi kartársa.
- 2 E röpirat eredeti latin címe: *De captivitate babylonica ecclesiae, Praeludium Martini Lutheri*. Eszerint tehát Luther e könyvét csak előjátéknak (*praeludium*), amelyre majd még a tulajdonképpen való cselekmény következik. Jól előre látott. A dráma még csak ezután indult meg, s mint tudjuk, nem végződött hőse bukásával.
- 3 Luther itt nyilván 1518-ban megjelent művére céloz: *Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute*.
- 4 *Prierias Sylvester*, dominikánus barát, Aquinói Tamásnak híres követője, a római udvar kedvelt teológusa, ki ott mint *magister sacri palatii* egyúttal a pápától *censori* és *inquisitori* hatáskörrel volt megbízva. Hivatalos állásából folyólag, de személyes buzgóságból is, mindjárt Luther 95 tételének megjelenése után *Dialogus* címen cáfolatot írt ellene, melyet a pápának ajánlott, s amelyben nagy önhittséggel s Luther iránt még nagyobb lenézéssel tárgyalta a hitnek e „fundamentális igazságait”. Ez elkeseredett és gőgös ellenfelével Luther ismételten vitába keveredett.
- 5 *Eck János* (Johann Mayer v. Eck) Luthernek fáradhatatlan, konok ellenfele, az ingolstadti egyetem skolasztikus műveltségű teológiai tanára, főleg kiváló vitaképességéről s kedvéről nevezetes. Ő volt az, aki a lipcsei vitának provokálásával a reformációnak akaratlanul oly nagy lökést adott, s ki mindjárt Luther tételeinek megjelenése után őt vitairataival folyton üldözte (*Obelisci; De primatu Petri*). Luther ellen teológiai vitairatait maga adta ki e címen: *Operum J. Eckii contra Lutherum*, tom. I-IV. (Augsburg, 1535). Hogy a reformációt saját fegyverével támadja, lefordította németre az egész Bibliát is.
- 6 *Emser Jeromos* lipcsei kánonjogász. A lipcsei vita után Luthert a huszitákkal való szövetségessel vádolta. A vele szemben folytatott vitában Luther őt előszeretettel lipcsei kecskebaknak (*der Bock in Leipzig*) titulálja, aminek oka az, hogy Emser iratainak címlapjára rendszerint családi címerét is rányomatta, amelyen egy kecskebak látható, alatta e felírással: „Vigyázz, megdöflek”. Bárha Emser irataival Luthert formálisan elárasztotta, ennek refor-

- mátori fejlődésére, azok jelentéktelensége miatt, számba vehető befolyással nem volt.
- 7 *Nimród* hatalmas vadász az Úr előtt (I.Móz 10,9), a babyloni birodalom alapítója, mintegy 2000 évvel Krisztus előtt. Vadászataival sokszor hasonlították össze a pápa vadászatait a hívek vagyónára.
 - 8 A *Szentírás lectora* név alatt Luther itt Alveld Ágoston lipcsei franciskánus-rendi egyetemi tanárt érti, amint ez magát Luther ellen intézett, egyébként igen korlátolt és felületes vitairataiban megnevezni szokta. Vitája Lutherrel főleg a pápa isteni jogon való autoritásának kérdésére vonatkozott.
 - 9 *Kratippus* athéni bölcsész (Kr. e. 50 körül), az Arisztotelészi bölcsészet követője. A skolasztikus barátok mestere is Arisztotelész lévén, érthető, miért nevezi Luther ellenfeleit kratippusi tanítóknak.
 - 10 Ez iratnak, amely Luthert Alvelddel egy időben támadta meg, a címe: *S. F. Cremonensis Dominicanus revocatio Lutheri ad sanctam sedem. Cremonae. 1520.* A munka szerzője nem árulja el a nevét, később kitűnt, hogy *Sebastianus Ferarius* volt.
 - 11 *Cajetán*, tudniillik Gaetai de Vio Tamás bíboros, a pápának az augsburgi (1518) birodalmi gyűlésen jelen volt követe, ki ott Luthert kihallgatta, s őt hallgatásra bírni törekedett, de kudarcot vallott.
 - 12 Gúnyolja Alveldet, aki *Tractatus de communione sub utraque specie, quantum ad laicos* című művében így írta magát alá: *Franciscanus regularis observantiae sacerdos, provinciae Saxoniae, sanctae crucis sacrique bibliorum canonicus publicus lector in conventu Lipsico.*
 - 13 Gúnyos célzás Alveld imént említett *tractatusára*, amelyek *De nomine Jesu* című szakaszában a három nyelv tarka vegyüléke látható.
 - 14 Gúnyos célzás Alveldre, aki tudniillik a franciskánus rendnek *regularis observantiae sacerdos* volt.
 - 15 A kölni és löweni teológusok Luther iratait már 1519-ben elvetették, s vele szemben tovább is ellenséges mozgást tanúsítottak.
 - 16 A *lipcsei logikusok*. Csípős gúny. Arisztotelész, a logika atyja után az arisztotelészi (v. „kratippusi” a 9. jegyzetben!) teológusok persze – „logikusok.” E szó azonban itt nem szó szerint veendő, de éppen ellenkezőleg „kificamodott gondolkozású fecsegők” értelmében.
 - 17 Emser itt említett két műve: 1. *De disputatione Lipsiensi, quantum ad Boe-*

mus obiter deflexa est, epistola H Emser. 2. A venatione Lutherane Aegocerotis assertio.

- 18 *Evangelariusok* (diakonok) és *epistolariusok* (hypodiakonok) az őskeresztény gyülekezetben az evangéliumok, illetőleg az epistolák felolvasásával voltak megbízva. Természetesen eredetileg nem voltak papok.
- 19 *Anaxagoras* híres görög bölcsező a Kr. e. V. században. Bölcselete átmenetül szolgál Szókratészhez, s így Platónhoz és Arisztotelészhez is.
- 20 Az eredeti latinban e vers áll:
 „*Hoc scio pro, certo, quod, si cum sterore certo,
 Vinco vel vincor, semper ego maculor.*”
 Előfordul A *lipcsei baknak* című mű végén. Ott versben fordítva adjuk viszsza.
- 21 *Sermon von demhochwürdigen Sakrament des heiligen wahren Leichnams Christi und von den Brüderschaften. 1519.* Ez irat miatt Luthernek a meissen-i püspökkel, illetőleg ennek stolpei officiálisával (akinek pecsége alatt tudniillik a püspök Luther ez irata ellen dekrétumot adott ki) igen kemény összeütközései voltak.
- 22 *Dudum.* V. ö. Decret. Gregor. L. III. Tit. 41. C. 6. Az idézet nyilván téves, mert a kánonjognak nincs „Dudum”-mal kezdődő fejezete, amelyben a Luther által hivatkozott hely feltalálható volna.
- 23 Augustinus *Contra duas epp. Pelagianorum* (Lib. II. 4. 7.)
- 24 A 21. jegyzetben említett munka alapján írt *Erklärung etlicher Artikel des Sermons vom hochwürdigen Sacrament* című művében.
- 25 A „frater” szó itt nyilván Alveldre vonatkozik.
- 26 A görögkeletiek két szín alatt élvezik az úrvacsorát.
- 27 *Cyprianus*, egyik legkiválóbb latin egyházi atya, karthágói püspök (†258 vértanúhalállal). Luther itt Cyprianus *De lapsis* c. könyvére hivatkozik s közelebbről a következő helyre: „*Et quod statim Domini corpus iniquitatis manibus accipiat, aut ore polluto Domini sanguinem bibat. Sacerdotibus sacrilegis irascitur. Ubi diacinus calicem afferre praesentibus coepit, faciem suam parvula, os labiis obturantibus premere, calice, recusare. Perstitit tamen diaconus et reluctanti licet de sacramento calicis infudit.*”
- 28 *Donatus* arezzói püspök Etruriában, kezdetben a császár ifjúkori barátja, később azonban üldözött ellenfele. Vértanúhalált halt 350-ben. A legenda szerint, amint egy alkalommal Donatus diakonusa a kelyhet kezéből kiejtet-

- te s ez összetört – Donatus imája azt ismét épségében helyreállította. Alveld e legendát is mint a kehely használata ellen való érvet használta fel.
- 29 A *konstanzi* vagy *kosztnici* zsinat, amely az egyháznak „fejben és tagokban” való reformálására gyűlt 1414-ben össze, s amely Huszt és Prágai Jeromost máglyára ítélte, 1415. június 15-én tartott 13. sessiójában azt a határozatot hozta, hogy bárha Krisztus az úrvacsorát két szín alatt rendelte is, azért az egyház csak maradjon az egy színnek régi tisztos szokása mellett. Aki azért mást tanít, eretnek. Erre hivatkozott Alveld Luther ellen.
- 30 A *bázeli* zsinat hasonló célból ült össze, mint a konstanzi 1431-ben. Az úrvacsora-ügyben hozott sokkal szelídebb határozatát, melynek indító oka egyébként a husziták visszaterelése volt, Luther maga közli a szövegben.
- 31 *Wiclif János* az oxfordi egyetem tanára, Wald Péter reformációjának továbbfejlesztője s Huszénak előkészítője. Meghalt 1384-ben. Hamvait sírjából később a bosszús pápás hierarchia kiásatta, megégette és a Temze vizébe szórta.
- 32 Iskolás teológia: a középkori skolasztika, melynek mestere Arisztotelész s két főszloposa Aquinói Tamás és Duns Scotus János voltak.
- 33 *Camaracum* = *Cambry*. Luther itt Cambry püspökét d’Ailly Pétert (Petrus De Alliaco) érti, aki a kosztnici zsinaton mint pápai követ vett részt s bizonyos mértékben a reformáció útegyengetői közé számítható. Tagadta az átlényegülés dogmáját.
- 34 *Accidencia* – *substantia*, Arisztotelész bölcséletéből kölcsönzött fogalmak. Utóbbi (*substantia*) jelenti a dolog maradandó s eltörölhetetlen benső lényegét, előbbi a dolog változó, esetleges, külső járulékát.
- 35 Ismeretes, hogy Aquinói Tamás állította fel illetőleg igazolta dialektikailag (természetesen az Arisztotelészi dialektikával) a *transsubstantatio* elméletét. Innen utódai, a tomisták, e tannak legelszántabb védői. E tan szerint: az úrvacsora *accidentialis* elemei, a kenyér és a bor *consecratio* (papi megáldás) következtében elvesztik *accidentialis* jellegüket s a kenyér Krisztus valóságos testévé lényegül át (a *transsubstantiatio* jelentése átlényegülés).
- 36 Luther eddigi vitáira hivatkozik, melyeket ellenfeleivel szemben a 95 tétel kiszögezése óta viselt.
- 37 *Origenes* (†253) az ősegyház egyik legkiválóbb s legtermékenyebb tudósa és írója, az alexandriai iskola híres mestere. Műveinek fő hibája, hogy írás-

- magyarázata túl sok teret enged az allegorizáló önkénynek, amely az Írás egyszerű értelme mögött folyton a rejtett képletes értelmet fürkészi.
- 38 *Transsubstantiatio*, skolasztikus kifejezés, jelentése átlényegülés. (Lásd fentebb a 35. jegyzetet!)
- 39 A tant, hogy Mária szeplőtelen teste a szülés után is szűzi, érintetlen épségben megmaradt, legelőbb Paschasius Radbertus és Ratramnus corvey-i barátok formulázták a XI. század közepe táján. Természetes, hogy e tant a skolasztikusok a legnagyobb hévvel felkarolták, sőt manapság már a római katolikus valójában nem más, mint (a régi egyiptomi Isis-kultusz mintájára) valóságos Mária-kultusz.
- 40 *Quantitas continua*, vagyis folyamatos mennyiség, állandó nagyság, amely tehát önmagával azonos mindig, nem nőhet, akármennyit is adunk hozzá vagy veszünk el belőle.
- 41 Arisztotelész *Metafizikája* (VI,2). Ezt úgy érti Arisztotelész, hogy mivel az *accidentia* éppen nem *substantia*, azért azon dologhoz, amelynek járulékát képezi, éppen nem tartozik (mert ami ezt a dolgot azzá teszi, ami – az éppen *substantia*); tehát akkor az *accidentia* lényege másutt van, ezen a dologon kívül. Például a kályha melegsége *accidentialis* valami. A meleg tehát, bárha most ebben a kályhában van is, de magában véve éppen nem tartozik a kályha lényegéhez, így azon kívül van.
- 42 *Subjektum* és *predicatum* itt a *substantia* és *accidentia* viszonyában gondolandó. A *subjektum* a *substantia*, a *predicatum* az *accidentia*. Egyébként a *substantia* és *subjectum* egymással oly viszonyban állnak, mint az általános meg a különös (*genus et species*).
- 43 *Firmiter*. Decr. Gregor. L. I. T. I. C. I. 1: „Christi corpus e sanguis in sacramento altaris sub speciebus panis et vini veraciter continentur, transsubstantiatis pane in corpus et vino in sanguinem, potestate divina: ut ad perficiendum mysterium unitatis accipiamus ipsi de suo quod accepit ipse de nostro. Et hoc utique sacramentum nemo potest conficere, nisi sacerdos, qui recte fuerit ordinatus, secundum claves ecclesiae, quas ipse concessit Apostolis, eorumque successoribus Jesus Christus.”
- 44 Luther a következőkben az ún. oltáriszentségről, vagyis a miséről tárgyal, mint amely az úrvacsorattal áll belső összefüggésben, s azt a hierarchia érdekében egyenesen meghamisítja. Az összes visszaélések között, Luther szerint, ez a legszörnyűbb, mert ebből ered a többi valamennyi, vagyis,

- amint a maga erőteljes nyelvén a gondolatot kifejezi: a mise a Sátán farka, amelyre minden pizok ráarakódott.
- 45 Hitelvek dolgában kétségtől Augustinus numídiái püspök gyakorolta Lutherre.
- 46 Metafizikai csodabogár szóval jellemzi Luther a pápás dogmát, amely az úrvacsorát teljesen az arisztotelészi bölcsélet, s közelebről ennek metafizikája szellemében fejtette ki, illetőleg kiforgatta igazi jézusi értelméből. A metafizika szó jelenti azokat a dolgokat, amelyek érzéki ismeretünk körén (physis) kívül esnek. Mint tudomány tehát a metafizika a dolgok végső (az érzéki ismeret körén kívül eső) okaink tudománya. Ilyen végső ok például a substantia. Minthogy pedig a skolasztika tulajdonképpen való lényege abban áll, hogy a keresztény alapigazságokba – Arisztotelész metafizikája szellemében – egészen idegen tartalmat csempészett be, úgyhogy a kereszténységet valósággal pogánysággá tette, innen érthető Luther mély gyűlölete Arisztotelésszel szemben, amint ennek a német nemességhez intézett röpirata 25. javaslatában oly éles kifejezést ad.
- 47 *Opus operatum*. E dogmatikai kifejezéssel szemben a római katolikus egyházban olyan cselekedeteket jelölnek, amelyek azáltal, hogy végrehajtottak, magukban feltétlenül üdvhozók. Így a mise is, ha elmondották, már a közösség üdvét munkálja hit nélkül is. Ezen a felfogáson alapulnak aztán a különféle engesztelő stb. misék, amelyek tisztán papi *opus operatumok*, s mégis annak számára, akinek érdekében történnek, üdvösségesnek tartanak. Amint Luther itt mindjárt e kinövésekre rá is mutat.
- 48 *Applicatio (Zugeignung)*, tudniillik a misetán alkalmazása valakire, ennek üdve érdekében.
- 49 *Participatio (Mitteilung)*, vagyis a mise jótéteményében való részesítés.
- 50 *Fraternitas (Bruderschaft)*: laikusok társszövetkezése lelki célokból, de bizonyos rendhez való tartozás nélkül. Vö. *Luthernek Sermon vom Sacrament des Leichnams Christi, und von den Bruderschaften* c. iratát.
- 51 *Anniversaria (Jahreszeiten)*, azaz olyan évfordulók, amelyek során elhunyt jóltevők vagy rokonok érdekében mondtak misét.
- 52 Lásd a 21. jegyzetet!
- 53 *Kánon*: szabály, misékánon, a mise előírt szabálya. Ebben foglaltatnak mindama formulák és imák, amelyeket a pap, a bor és a kenyér *consecratio*ja alkalmával használ és mond.

- 54 *Monstrancia*: azon nemesfémből készült tartó, amelyben a misemondó pap a megszentelt ostyát a népnek felmutatja.
- 55 *Collecta*: eredetileg az összegyűjtött szeretetadományok. A misében az ide tartozó imák gyűjteménye.
- 56 *Sacrificium*, azaz áldozás.
- 57 *Oblatio*: felajánlás, adomány, szeretetáldozat. Így nevezték kezdetben a szeretetlakomákra ételneműekben beszolgáltatót ajándékokat, s amikor ez agapéék (szeretetlakomák) megszűntek, az úrvacsorához adományozott kenyert és bort.
- 58 Nagyobb és kisebb kánoni collecták. Lásd 53. és 55. jegyzet!
- 59 *Dialog*. II,23
- 60 *Registri* ep. L. X. Indictione III. Ep. LV.
- 61 *Hieronymus (Jeromos)*, neves egyházatya (331–420). A római egyház által a Szentírás egyedül hiteles és feltétlen tekintélyű szövegének tekintett *Vulgata* tőle való. A beszéd, amelyre Luther itt hivatkozik (Hieronymus Ep. 48) idevágó részében így hangzik: „Quod si nec poenitentiam vult agere, et fracto navigio tabulam, per quam salvari poterat, non retentat cogor dicere...” etc.
- 62 Lombardus Péterre (†1164) aggatták e nevet *Sententiarum libri* c. gyűjteménye nyomán.
- 63 ApCsel 10,48. Az eredeti (görög) szövegben tényleg „ἐν τῷ ὀνόματι”, vagyis „nevében” áll; evvel szemben azonban ugyancsak Apostolok Cselekedetei könyvében (8,16; 19,5) s a szereztetés igéjében (Mát 28,19) „εἰς τὸ ὄνομα”, vagyis „nevébe”, „nevére” formulát találjuk, minek megfelel a Pál formulája is: „εἰς Χριστὸν” („a Krisztusba, a Krisztusra”) Róm 6,3-ban és Gal 3,27-ben. Ezekből kitűnik, hogy a kereszténységben nem azon van a hangsúly, hogy az a Krisztus nevében, de azon, hogy az a Krisztus nevére történt; az illető immár maga is krisztusi lényegű (christianus), s elvben részese a Krisztusban adatott üdvösségnek.
- 64 A skolasztikus teológia, minthogy szabad mozgását a pápás egyház tekintélye megkötötte, s így a tankérdések lényegébe nem hatolhatott, a helyett azzal kárpótolta magát, hogy apró kazuisztikus kérdéseket vetett fel folytonosan, s ezeket a legnagyobb szőrszálhasogatással s a leglázasabb eréllyel tárgyalta. Ilyen kazuisztikus kérdés ez is, amelyet itt Luther felvet, s amelynek eldöntését finom gúnnyal a skolasztikus doktorokra bízta. Evvel együt-

- tal tisztán jelezte álláspontját a skolasztika egész lélekölő s csak a külső kérégen rágódó, körmönfont kazuizmusával szemben.
- 65 *Bernát*, clairvaux-i apát (†1153), a zárdák ügyének reformátora, a második keresztes háború szerzője, szónoki képességei s jámbor élete által egyaránt kiváló férfiú.
- 66 Assisi Szent Ferenc (született 1182-ben Assisiben, Alsó-Itáliában, 1209-ben új rendet alapított. Rendének tagjait kis testvéreknek (*minoriták*), mert ideáljuk az alázatosság s alacsony állapot volt, s azért priort sem rendelt föléjük. A rendet III. Ince erősítette meg 1215-ben. Tagjai közönségesen most franciskánusoknak neveztetnek.
- 67 *Domonkos* (született Spanyolország Calaroge nevű helységében 1179-ben) mint pap folyamodott engedélyért a pápához, hogy hozzá csatlakozó társaival együtt Franciaországba mehessen a valdensesk prédikáció által való visszatérítése végett. Ő alapította a Domonkos-rendet (dominikánusok), melynek fő foglalkozása a prédikálás (*ordo fratrum praedicatorum*). III. Honorius 1213-ban erősítette meg az új rendet, amely később az ige hirdetés helyett az inkvizíciónak lett fő mesterévé.
- 68 Vö. Dániel könyve 1-2., 3. és 6. fejezetei!
- 69 *Bulla* latin szó, melynek másik jelentése: hólyag, vízbuborék.
- 70 Célzás II. Mózes 13,13-ra.
- 71 A szerzetesek három fogadalma: *paupertas* (szegénység); *castitas* (nőtlenség, illetőleg erkölcsi tisztaság) és *obedientia* (engedelmesség, tudniillik az egyházi felsőség iránt).
- 72 Ez ígéretet be is váltotta Luther 1522-ben kiadott traktátusában, melynek címe: *Urtheil über Geistliche und Klostergelübde*.
- 73 Vö. Luther *Sermon von der Busse* c. beszédét, melyet 1519 decemberében adott ki, ajánlva Margit braunshweig-lüneburgi hercegnőnek.
- 74 Ezt mondja VI. Kelemen pápa (1342–1352), I. Extravag. Comm. Lib. V. T. IX. C.
- 75 A *Coena Domini* c. bulla kiadása VIII. Urbán pápa nevéhez fűződik, s máig is érvényes, és évről évre felolvasott formájában, német nyelvre fordítva olvasható Dr. Zimmermann Károly *Die reformatorischen Schriften Dr. Martin Luther's* c. gyűjteményes kiadásában (Darmstadt, 1846-), II. kötet 116–123. o.
- 76 *Bethaven* jelentése: „bálványok háza”. Így nevezi Hóseás próféta Béthel vá-

- rosát (4,15; 5,8; 10,5), mely Sikkem és Jeruzsálem között feküdt, s amely nevének megcsúfolásával (Beth-El annyit tesz, mint „Isten háza”) bálványozásáról lett hírhedtté.
- 77 *Carthusia*, Chartreuse francia pusztája Grenoble mellett, ahol Bruno 1084-ben a szigorú rendszabályairól híressé lett karthauzi rendet alapította.
- 78 Máté 24,23; Lukács 17,21.
- 79 A konfirmáció a *confirmare* („megerősít”) szóból származik. A latin *firmare* szóból lett a német *Firmung* s a magyar bérmálás is. Mint szentség csak a 11. században került felszínre, s e jelentőségében végleg a tridenti zsinat (1546–1563) erősítette meg. Nemcsak gyermekeket, de felnőtteket is bérmáltak, akik a szentséget még nem vették.
- 80 A szentelt víz behozatala még a 4. századból való, s nyilván azon szokásból ered, hogy a keresztséghez egész évre megszentelték.
- 81 Amint látjuk, Luther e helyen szövegkritikai alapon helyesen érvel Efész 5,31–32-nek a pápás egyház által a házasság szentségének dogmája érdekében való felhasználása ellen. Az eredeti szöveg így hangzik: „καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν.” Jó magyar fordításban: „És lesznek ketten egy testté. Nagy titok ez...” Kétségen kívül itt a görög *müsztérion* szó nem a szentség (*sacramentum*), de a titok értelmében áll, s ha a Vulgata itt a *sacramentum* szót használja, határozottan félreérti a szöveget s félrevezeti a pápás teológusokat, aki, tudjuk, a latin autorizált fordítást a göröggel egyenértékűnek veszik, s ez utóbbit teljesen figyelmen kívül hagyják. Egyébként is az Efész 5,31–32 szövege ily erőszakosan, mint azt Luther, nem a maga ötletéből, de a pápás teológusokból szigorú hűséggel idézi, egymástól el nem szakítható, mert a „τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν” szavak (32a) még csak a rájuk következő „ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν” szavakban nyeri teljes megvilágítását. E tényre alább maga Luther is rámutat. Megjegyezzük különben, hogy a pápás teológia a házasság szentségének fő érvét Efész 5,22–23-ban vélte megállapíthatni, mely helynek a 31–32. versek csak természetes kiegészítői. Luther érvelése is tehát természetesen az Efézusi levél e helyeinek helyes magyarázatára támaszkodik.
- 82 E munka teljes címe: *Summa angelica de casibus conscientiae*, s szerzője egy Genoa vidéki, chiovassói minorita (franciskánus) szerzetes, Angelus Carletus vagy de Clavasio (...1494).

- 83 *Officialisok*: a püspököknek peres, főleg házassági ügyek elintézésével megbízott helyettesei.
- 84 Vö. a *Decretum Gratiani* P. II-hoz csatolt sógorsági s rokonsági fokozatot (*arbores consanguinitatis et affinitatis*), valamint *Decretum Gregor.* (Lib. IV. Tit. XI.) *De cognatione Spirituali* c. szakaszát. *Cognatio spiritualis*, vagyis lelki rokonság alatt érti a kánonjog azon viszonyt, amelybe két egyén valamely szentség útján jutott (például pap és kereszttel gyermek; vagy keresztszülők s keresztyerek).
- 85 A *Decretum Gratiani* (P. II. Caus. XXVIII. Quest. II. Cap. XV.) erre vonatkozó intelme így hangzik: „Cave, Christiane, gentili aut judaeo filiam tuam tradere. Cave inquam, ne gentilem aut Judaeam aut alienigenam h. e. Haereticam et omnem alienam a fide tua uxorem accersas tibi.” Vö. ezzel Luthernek 1522-ben kiadott beszédét a házasságról, amely a házasság polgári jellegét hangsúlyozza. „Tudd meg – úgy mond e helyen –, hogy a házasság testileg külső dolog, mint bármely más világi cselekedet. Amint épp egy pogánnyal együtt ehetem, ihatom, alhatom, járhatok, lovagolhatok, futhatok, beszélhetek és üzletbe bocsátkozhatok, éppúgy léphetek vele házasságra is, s maradhatok ebben övele.” Vö. még I.Kor. 7,13 és I.Pét 3,1! [Luther itt figyelmen kívül hagyja – vagy elhanyagolja – a házasság lelki egységre vonatkozó szükségét, amelynek hiánya boldogtalanná teheti a házasságot, s amiért a Szentírás is óv e „felemás igától” (vö. II.Kor. 6,14!).] (*A szerk. megj.*)]
- 86 II. Sám. 11. r. A tétel merész és megvitatásra méltó. Bizonyos, hogy Luthert itt a Szentírás tanúsága iránt való végtelen tisztelete irányítja szemben azon emberi dekrétumokkal, amelyek annak tekintélyét lerontva, a lelkeket zsarnokságba hajtják. Egyébként a házasságra vonatkozó nézete később jelentősen átalakul és szelídül, de azt sacramentumnak soha el nem ismerte.
- 87 *Decretum Gregorii* Lib. IV. Tit. VI. C.I.
- 88 U. o. Lib. IV. Tit. XV.
- 89 U. o. Lib. IV. Tit. XIX.
- 90 Az „*ordo*” vagyis papi rend, mint szentség, a 12. század óta van érvényben.
- 91 *Augustinus*, *Contra ep. Manichaei* 6: *Ego evangelio non crederem, nisi me catholicae ecclesiae commoveret auctoritas*”.
- 92 *Augustini Confessiones* VIII. Cap. XII.23.
- 93 Koszticzi zsinat Lásd a 29. jegyzetet!

- 94 *Dionysius* az areopagita, akit Pál térített meg (ApCsel. 17,31), s kinek neve alatt későbbi időkben több levelet koholtak. Egy ilyen későbbi koholmány az itt említett *Ecclesiastica hierarchia* s a *Theologia mystic*” is.
- 95 E munkának(1269), amely az egyházi szertartásokkal foglalkozik (teljes címe: *Rationale divinorum officiorum*) szerzője Durandus Vilmos püspök és jogtudós. A munka tele van allegorikus utalásokkal.
- 96 *Bonaventura*, franciskánus szerzetes, párizsi teológiai tanár, skolasztikus dísznéven *doctor seraphicus* (†1274). A misztikus teológia tulajdonképpeni megalapítója. Később Aquinói Tamással együtt a szentek közé emeltetett.
- 97 *Gersoni Charlier János* (†1429) a párizsi egyetem kancellárja skolasztikus dísznéven *doctor christianissimus*, korának egyik legkiválóbb férfinja. A kosztinaczi zsinaton is részt vett, s ott az egyháznak *in capite et membris* reformját sürgette, ami azért nem tartotta vissza attól, hogy Husz megégetésére szavazzon.
- 98 *Aelius Donatus* római grammatikus (Kr. u. 350 körül), Hieronymus tanítója. Híres nyelvtana hosszú évszázadokon át használatban volt s a nyelvtani felsőbb osztály tanulói azért „donatistáknak”, Donatus fiainak neveztettek. Ez elnevezést még apáink is viselték az iskolában. Gerson a grammatikát a vallásra alkalmazta, s egy munkát írt *Donatus moralisatus* c. alatt. Erre céloz Luther.
- 99 *Horae canonicae* a kánon által imára, énekekre, egyszóval úgynevezett szent gyakorlatokra megszabott órák.
- 100 A *tonsura* a fejbűb leborotválása, a VII. században jött divatba. Később, a papszentelés (*ordo*) behozatalakor, ez aktus előkészítésévé s egyúttal a papi rend szent kötelékébe való tartozás jelévé lett.
- 101 *Galli*, Cybele, frígiai istennő papjai; heréltek voltak.
- 102 *Digamia*, görög formája a latinus bigámiának: jelzi midőn egy férfinak egyszerre két neje van. Sőt így nevezték a második házasságot is, mely az elsőnek halál által való felbomlása után köttetett – Vö. Decretum Gratiani P.I. Dist. 34. CXIV. „Cognoscamus, clericum quemquam esse non debere, qui secunda conjugia sortitus sit”. S ugyanott Cap. XV „Si quis viduam acceperit, non potest esse episcopus, aut presbyter, au diaconus, aut ex eorum numero, qui ministerio divino deserviunt”.
- 103 A harangszentelés a 10. századból veszi eredetét.. Első, aki e cselekményt végezte, XIII. János pápa volt (968-ban). A cselekmény abból áll, hogy meg-

- kenik a harangot szentelt olajjal, meghintik szentelt vízzel, s nevet adnak neki.
- 104 Lásd a 18. jegyzetet!
- 105 *Az utolsó kenet* (extrema unctio) mint szentség a XII. századból veszi eredetét.
- 106 *Dialectici*: a skolasztikus teológusok és jogászok, így nevezve Arisztotelész dialektikája után. Luther itt a szót gúnyos értelemben használja, a „szór-szálhasogatók” értelemben. Vö. 64. jegyzet!
- 107 Luther a Jakab-levéllal szemben igen elfogult volt. Az Újszövetség fordításának előszavában (1522) e levelet, szemben Pál leveleivel, közönséges „szalmalevélnék” nevezi, amelyben alig van valami csekély mag. Tudjuk, hogy Luthert e felfogásában a hit által való megigazítás tana vezette, amellyel Jakab (2,14. sk.), legalább Luther nézete szerint, ellenkező tant hirdet. Pedig Jakab és Pál között (az utóbbira támaszkodik Luther) egyáltalán nincs ellentét. Mind a kettő ugyanazon igazságot fejezi ki, csak hogy egyik (Pál) pozitív, másik (Jakab) negatív. Pál tiltakozik a törvény cselekedetei ellen; Jakab pedig sürgeti az elő hit cselekedeteit.
- 108 *Dionysius aeropagita*. Lásd a 94. jegyzetet!
- 109 Luther maga, aki e munka elején a bűnbánatot harmadik szentségként emelte ki, ez irat megszerkesztése közben belátja tévedését, s végül már csak két szentséget hagy meg, tudniillik a keresztséget és az úrvacsorát.
- 110 Vö. 2. jegyzet!
- 111 Vö. a bevezetés e munkával foglalkozó történeti részét!
- 112 A befejező vers latin eredetiben így hangzik:
*„Hostis Herodes impie,
 Christum venire quid times?
 Qui regna dat coelestia”.*
 Német kiadásban a fordítása:
*„Was fürcht’st den Feind Herodes sehr,
 Das uns geboren ist Christ, der Herr?
 Er sucht kein sterblich Königreich,
 Der zu uns bringt sein Himmelreich”.*
 A latin eredeti szerzője Coelius Sedulius, az V. századból.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	5
Luther Márton, ágostonrendbeli, Thulich barátjának minden jót . . .	9
I. Az úrvacsoráról	16
II. A keresztség szentségéről	50
III. A bűnbánat szentségéről	75
IV. A bérmálásról	84
V. A házasság szentségéről	85
VI. A papi rendről vagy felszentelésről	95
VII. Az utolsó kenet szentségéről.	104
Jegyzetek	115

KIADJA AZ AETERNITAS IRODALMI MŰHELY, FELSŐÖRS

WWW.AETERNITAS.HU

TEL.: 87/577-021; FAX: 87/477-022

E-MAIL: INFO@AETERNITAS.HU

FELELŐS SZERKESZTŐ: CSABAI TAMÁS

FEDÉLTERV ÉS TIPOGRÁFIA: VARJU MIHÁLY

A KÉZIRATOT ELŐKÉSZÍTETTE: IZINGER EDIT

NYOMTATÁS ÉS KÖTÉS: OOK PRESS KFT. (VESZPRÉM)

FELELŐS VEZETŐ: SZATHMÁRY ATTILA

ISBN: 963 867 400 8

„Ha előző művében lerombolta az Antikrisztus, vagyis a pápa várának hármass védőfalát, most behatol magának a várnak belsejébe, hogy fel-dúlva azt is, kiszabadítsa az ott fogságban tartott lelkeket. Most már nem a külső, nem a testek, a népek és nemzetek szabadságáért küzd, hanem a lelkek váltságáért. Össze akarja törni azt az ígát s azokat a bilincseket, amikkel Róma magát a keresztyénséget megkötözve fogságba hurcolta. Ez iga és bilincsek a pápaság hét szentségről való tana. Ezzel vetette Róma a keresztyéneket a papság hatalma alá, s ezzel mételyezte meg és forgatta ki evangéliomi egyszerűségéből és tisztaságából a keresztyén életét.”

(Masznyik Endre bevezetője, részlet)

A sorozatban megjelent:
A római pápaságról (Két egyházreformáló irat), 1520

AETERNITAS

1480 Ft

